



MTA Világgazdasági Kutatóintézet

A GLOBÁLIS VÁLSÁG: HATÁSOK,
GAZDASÁGPOLITIKAI VÁLASZOK ÉS KILÁTÁSOK

6. kötet

A VÁLSÁG HATÁSA A MEGHATÁROZÓ ÉS A FELTÖREKVŐ
NEM EURÓPAI ORSZÁGOKBAN

Szerkesztette

Székely-Doby András és Szilágyi Judit

Budapest
2009



A GLOBÁLIS VÁLSÁG: HATÁSOK,
GAZDASÁGPOLITIKAI VÁLASZOK ÉS KILÁTÁSOK

6. kötet

A VÁLSÁG HATÁSA A MEGHATÁROZÓ ÉS A FELTÖREKVŐ
NEM EURÓPAI ORSZÁGOKBAN

Szerkesztette

Székely-Doby András és Szilágyi Judit

Budapest
2009

Készült a VKI – ECOSTAT *A magyar gazdasági-társadalmi kitörési stratégia a bizonytalan globalizált világ kihívásai közepette és az EU-integráció által befolyásolt történelmi keresztúton* című kutatási projekt keretében.

ISBN 978-963-301-532-2 Ö
ISBN 978-963-301-541-4

H-1014 Budapest, Országház u. 30.

✉ 1535 Budapest, Pf. 936.

☎ (36-1) 224-6760

🖨 (36-1) 224-6765

💻 vki@vki.hu

www.vki.hu

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	5
A VÁLSÁG HATÁSA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKRA <i>Szilágyi Judit</i>	7
JAPÁN <i>Völgyi Katalin</i>	23
KÍNA – A VÁLSÁG TERMÉSZETE, MÉRTÉKE ÉS MINŐSÉGE, VALAMINT A VÁLSÁGKEZELÉS <i>Monori Gábor</i>	35
INDIA ÉS A VÁLSÁG <i>Székely-Doby András</i>	55
VÁLSÁGKEZELÉS BRAZÍLIÁBAN <i>Artner Annamária</i>	60
VÁLSÁGKEZELÉS MEXIKÓBAN <i>Artner Annamária</i>	70
KÖTETLISTA.....	77

ELŐSZÓ

A Miniszterelnöki Hivatal megbízásából és az ECOSTAT-tal együttműködve az MTA Világgazdasági Kutatóintézete (VKI) 2009 első felében átfogó kutatást folytatott a globális gazdasági és pénzügyi válság hatásairól és lehetséges következményeiről. Az ECOSTAT-tal való munkamegosztás keretében a VKI a globális és az európai fejleményekre összpontosított, és azt a nemzetközi környezetet és feltételrendszert igyekezett feltárni, amelyben a külgazdaságtól erőteljesen függő – és annak kétségtelen előnyeit az elmúlt két évtizedben hatékonyan kihasználó – magyar gazdaság elhelyezkedik. Csak ebben a keretben lehet ugyanis feltérképezni a hatások jellegét és intenzitását, valamint megalapozni a rendelkezésre álló mozgástérrel számoló, reális és fenntartható gazdaságpolitikát – mind a válságkezelés időszakában, mind pedig a válság utáni időszakra való felkészülést tekintve.

Vizsgálatunk négy alapvető területre terjedt ki.

- (a) Makrogazdasági elemzések (növekedés, kereskedelem, tőkeforgalom, munkaerőpiac, transznacionális vállalati viselkedés).
- (b) Kiválasztott gazdasági (és részben társadalmi) prioritások, amelyek a válság előtt is léteztek, de amelyek jelentőségét, új konfliktusmezőit a válság erősítette, illetve tárta fel (állam szerepe, jóléti rendszerek, kutatás-fejlesztés, környezetvédelem, fogyasztási szokások, továbbá nemzetközi vonatkozásban a pénzügyi rendszer átalakulása és az új regionalizmus térhódítása).
- (c) A világgazdaság vezető szereplőinek és meghatározó régióinak, valamint a Magyarország földrajzi környezetében elhelyezkedő országoknak kötött, ezért összehasonlíthatást lehetővé tevő struktúrában való vizsgálata, az alábbi szempontok szerint:
 - * Mi jellemezte az adott országot/régiót a válság előtt?
 - * Hogyan érintette a válság?
 - * Milyen válaszokat adott (ha adott) a válságra?
 - * Milyen rövid és középtávú hatásai lehetnek a válságkezelő csomagoknak?
- (d) Tekintettel EU-tagságunkra, a válság (és a hosszabb távú belső folyamatok) hatása az EU közösségi politikáira.

A legfontosabb kutatási eredményeket a VKI külön sorozatban, a fentieknek megfelelő tematikus tagolásban bocsátja az érdeklődők rendelkezésére. A kutatás első fázisa 2009. június végén zárult, és az anyagok az addig elérhető információkra és kormányzati intézkedésekre, valamint statisztikai háttérre támaszkodnak. Tekintettel arra, hogy a válság közel sem ért véget, amit újabb és újabb mentő-megsegítő-élénkítő csomagok nyilvánossá válása is jelez, a kutatást tovább folytatjuk, és az újabb eredményekről be fogunk számolni. Erre nem utolsósorban azért van szükség, mert a racionális gazdaságpolitika már a válság időszakában megkezdte a tudatos felkészülést a válság utáni periódusra. Ennek során természetesen figyelembe veszi a válság és a válságkezelés közép- és hosszabb távú hatásait, de azt aényt is, hogy a nemzetközi válság által időlegesen háttérbe szorított, de valóban globális témák (mint a környezetvédelem, a nemzetközi intézmények jövőbeli szerepe, a globális foglalkoztatás, a demográfiai folyamatok, a növekvő jövedelemkülönbségek, a fejlesztési támogatás iránti igény nö-

vekedése stb.) a válság után újult erővel fognak a gazdaságpolitikai kutatások, viták és intézkedések homlokterébe kerülni.

Budapest, 2009. október

Inotai András

A VÁLSÁG HATÁSA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKRA

Szilágyi Judit

1) A válság előtti időszak és a válság reálgazdasági hatása¹

Az egész világot megrengető gazdasági válság kiindulópontja az amerikai ingatlanpiac, illetve azon belül is a jelzálogpiac válsága volt, melynek biztos jelei már 2006 végén jelentkeztek. Ekkor azonban még nem volt egyértelmű, milyen mélységű a probléma. Az elemzők jelentős része úgy vélte, csupán átmeneti zavarokról van szó, melyek jól lokalizálhatóak maradnak, és legfeljebb az USA hitelezési piacát érintik, nem terjednek tovább a teljes pénzügyi rendszerre, és semmiképpen nem érintik a világgazdaság egészét.

A fordulat 2008 őszén következett be, mikor egyes pénzintézetek és biztosítótársaságok látványos összeomlásával egyértelművé vált, hogy az amerikai pénzügyi rendszer egésze érintett, innen pedig már csak egy lépés vezetett a reálgazdasági problémák felszínre kerüléséhez. A jelenlegi válság tehát az eddigiekkel ellentétben nem a reálszférából indult, és terjedt át (ha egyáltalán átterjedt) a pénzügyi szektorra,² hanem éppen fordítva, a pénzpiacok összeomlása rengette meg alapjaiban az egész gazdaságot.

A National Bureau of Economic Research (NBER) gazdaságkutató intézet szerint, amely hagyományosan jelzi az amerikai konjunktúraciklusok kezdetét és végét, az USA gazdaságának teljesítménye már 2007 decembere óta romlik. A visszaesés ugyanakkor 2008 végére vált igazán drámaivá: a legfrissebb adatok szerint a IV. negyedévben 6,2 százalékkal csökkent a GDP az előző év azonos időszakához képest (Függelék 1. táblázat), ami minden eddigi negatív várakozást alulmúlt.³

Bár hivatalosan recesszióról (vagyis két egymást követő negyedévben megfigyelt csökkenő GDP-ről) csak ettől számítva, vagyis 2008 utolsó negyedéve óta beszélhetünk, utólag megállapítható, hogy az USA gazdasága már 14 hónapja recesszióval küzd. A kilábalás ideje ugyanakkor teljesen bizonytalan: a mélypont valószínűleg még nem következett be sem a kereslet csökkenésében, sem a munkanélküliség növekedésében, miközben a válság a reálszféra újabb és újabb részeit érinti (pl. élelmiszeripar), melyek ráadásul csak közvetett kapcsolatban állnak

¹ Mivel a pénzügyi válság elemzésével és okainak, hatásainak bemutatásával egy külön tanulmány foglalkozik (Szanyi Miklós: A globális válság eredete, fő dimenziói és egyéb jellemzői), így jelen tanulmánynak nem célja a pénzpiaci folyamatok részletes feltárása, helyette a fő elemzési szempont a válság reálgazdasági folyamatokban megnyilvánuló hatása, valamint ezek kormányzati kezelése.

² Erről részletesen lásd a fent említett tanulmányt.

³ U.S. Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis, U.S. National and International Economic Accounts <http://www.bea.gov>

mind a kiindulási pontot jelentő ágazatokkal, mind az eddig leginkább súlyosan érintett szektorokkal. Az előrejelzések is ennek megfelelően szinte hétről hétre változnak. A kongresszus költségvetési hivatala március közepén éves szinten 3 százalékos szűkülést jósolt 2009 egészére vetítve, ebben a jelentésben azonban azzal számol, hogy recesszió 2009 őszére véget is ér. Ez az optimista előrejelzés ugyanakkor már 2010-re 2,9 százalékos reál gazdasági növekedéssel számol, míg 2011-re a GDP bővülését 4 százalékosra teszi.⁴ Az eddigiek alapján azonban ez a forgatókönyv még többször módosulhat.

Némi reményre ad okot a 2009 első negyedévi adatok alakulása, mivel a korábbi várakozásokkal ellentétben „mindössze” 5,7 százalékos GDP-visszaesés volt tapasztalható, ami 0,4 százalékpontos felfelé történt korrekciót jelent a korábbi előrejelzésekhez képest. A mostani várakozások leginkább megdöbrentő eleme, hogy már 2009 harmadik, illetve negyedik negyedévére növekedést jósolnak (0,7, valamint 1,8 százalék), ami azt jelentené, hogy jóval hamarabb kilábal az amerikai gazdaság a válságból, mint akár csak néhány hónappal korábban gondolták. Ez azonban egyelőre még igencsak kérdéses, tekintve, hogy mind a fogyasztás, mind a beruházások és az export is drámaian visszaesett. A beruházások esetében minden eddiginél jelentősebb a csökkenés; míg a fogyasztás esetében 29, az export tekintetében pedig 38 éves negatív csúcsot döntöttek a 2008–2009-es adatok.

1.1. A munkanélküliség alakulása

Már jóval a recesszió hivatalos felismerése előtt is a gazdasági visszaesés biztos jelei kezdtek kirajzolódni. Egyik ilyen fontos indikátor a munkanélküliség növekedése. Bár a munkanélküliségi ráta már 2007 harmadik negyedévtől emelkedésnek indult, igazán jelentős változásról a válság reálszférára való áttérjedése után, 2008 végétől beszélhetünk. Egyedül 2008 utolsó negyedévében mintegy 1,2 millióval csökkent a foglalkoztatottak száma, egy év alatt pedig 2,6 millió munkahely szűnt meg.⁵ Utoljára 1992-ben volt hasonlóan súlyos a munkaerő-piaci helyzet, arra pedig, hogy egyetlen hónap alatt mintegy 600.000 állás szűnjön meg, 1976 óta nem volt példa. A Munkaügyi Minisztérium májusi adatai szerint a munkanélküliségi ráta 9,4 százalékos, ami azt jelenti, hogy több mint 14 millió ember van állás nélkül (Függelék 2. táblázat). A helyzet azonban még ennél is súlyosabb lehet, mivel egyes vélemények szerint a hivatalos formában nem regisztrált állástalanokkal együtt az arány akár a 14 százalékot is elérheti. Ráadásul ez még minden bizonnyal nem a mélypont: 2009 folyamán még további jelentős leépítések és vállalati összeomlások, összeolvadások várhatóak, ennek következtében a mostani előrejelzések a munkanélküliség alakulását év végére 10 százalék körülire teszik, ami az amerikai fogyasztás további visszaesésén keresztül nemcsak az amerikai gazdaság, hanem a világgazdaság gyors fellendülését is megkérdőjelezi.

A legnagyobb leépítések a szolgáltató szektort érintették, de csaknem hasonlóan jelentős volt az ipari szektorban elbocsátottak száma is, melyben az autógyártás járt az élen, eddig több mint 30.000 megszűnt állással. Emellett az építőipar visszaesése, valamint a kiskereskedelmi forgalom meredek csökkenése is súlyos elbocsátásokkal jár. A munkanélküliség várhatóan 2009 végén – 2010 elején tetőzik, de ez után is a korábbinál magasabb értéken maradhat, mivel állások százezrei tűnnek el a válság által sújtott ágazatokban, mint például az autógyártás vagy a pénzügyi szolgáltatások területén.

Nem véletlen, hogy Obama már megválasztott elnökként, de még beiktatása előtt ígéretet tett arra, hogy 2,5 millió új munkahelyet teremt elnöksége első két éve alatt.⁶ Ehhez olyan

⁴ U.S. Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis, U.S. National and International Economic Accounts <http://www.bea.gov>

⁵ The Employment Situation, 2006–2009, U.S. Department of Labour, Bureau of Labour Statistics. <http://www.bls.gov/news.release/empstoc.htm>

⁶ Ez a szám a beiktatása után már 3 millióra emelkedett.

átfogó infrastrukturális beruházásokat, valamint kormányzati programokat ígért, melyek nagyságrendje csak 1956-os szövetségi autópálya-építő programhoz vagy, még inkább, a New Deal gazdaságélénkítő beruházásaihoz mérhető.⁷ Ebben kiemelt szerepet kap a tömegközlekedés fejlesztése, az iskolák, az áramellátó és egyéb közszolgáltató rendszerek modernizálása, az energiatakarékosságot növelő és egyéb zöld beruházások. Emellett a széles sávú internet hozzáférések elterjesztésében is komoly fejlesztéseket helyeztek kilátásba. Obama szerint ugyanis elfogadhatatlan, hogy az internetet „feltaláló” USA e tekintetben csak a 15. a világon.

1.2. Infláció

Egy másik fontos makrogazdasági mutató, a fogyasztói árindex alakulásával kapcsolatban az elmúlt hónapok során a világban szinte mindenütt deflációs félelmek láttak napvilágot. Az Egyesült Államokban sem alaptalanul: míg 2007 során még éves szinten 4,1 százalékos volt a fogyasztói árak emelkedése, addig 2008-ra ez az érték alig 0,1 százalékra mérséklődött. Ha azonban az összesített mutató mögé nézünk, látható, hogy a stagnálás legnagyobb részt az energiaárak (abból is elsősorban az olajár) nagymértékű zuhanásának tudható be, kisebb részben pedig a szállítványozásban tapasztalható árcsökkenésnek, miközben például az élelmiszerárak 5,8 százalékkal drágultak 2008 során.⁸

Mindez, valamint az importárak vártnál lassabb ütemű csökkenése valamelyest mérsékelte eddig a deflációs félelmeket. Az idei évben ehhez párosult még a termelői árindexek emelkedése a tavalyi sorozatos csökkenés után, melynek a háttérében az energiaárak lassú növekedése áll. Ennek ellenére rövidtávon nem valószínű, hogy a defláció elkerülhető lenne, mivel a közeljövőben még a belső kereslet további radikális csökkenésével és a fogyasztói bizalom tartós megingásával kell számolni. Ez azonban tovább súlyosbíthatja az egyébként is mélyülő recessziót, valamint megnehezíti a jegybank helyzetét, mivel az irányadó kamatrátá már így is történelmi mélységekben, gyakorlatilag nulla szinten ragadt. A FED 94 éves történelme során még sosem volt olyan alacsony a kamatrátá, mint a tavaly decemberi 75 bázispontos csökkentést követő 0,25 százalékos érték. A jegybank agresszívan expanzív monetáris politikája és az amerikai államkötvények nemrég kezdődött felvásárlása is a még mindig fennálló deflációs félelmeket támasztja alá.

A jelenlegi előrejelzések viszont egy másik komoly félelmet is előrevetítenek: a válság gyors kezelésére és a gazdaságélénkítésre elköltött sok ezermilliárd dollár komoly inflációs nyomást generálhat, és minden bizonnyal fog is generálni, amint komolyabban megmutatkoznak a kilábalás esélyei. A gazdaságélénkítő lépéseket ugyanakkor egyelőre nem lehet még visszafogni, mivel hiába kezd esetleg a vártnál korábban bővülni a termelés, ha a belső fogyasztás még akár évekig nem talál vissza a korábbihoz hasonló szintre. Ezért mind az infláció, mind a másik két kellemetlen „melléktermék”, a tetemes költségvetési hiány és az államadósság lefaragása még várat magára.

1.3. A belső kereslet visszaesése

A legsúlyosabb reálgazdasági probléma a belső kereslet csökkenése és a fogyasztói bizalom megingása. Mindez összefügg a munkaerő-piaci helyzettel, illetve a recesszió további mélyü-

⁷ Financial Stability Program (2009), U.S. Department of the Treasury, <http://www.financialstability.gov>

⁸ CPI Detailed Report-December 2008, U.S. Department of Labour, Bureau of Labour Statistics <http://www.bls.gov/cpi/cpid0812.pdf>

lésére vonatkozó várakozásokkal. Az Egyesült Államok gazdaságának legfőbb motorját viszont évtizedek óta a töretlenül bővülő belföldi kereslet adta, melynek tartós visszaesése önmagában a válság elhúzódásához vezet. Igaz, éppen a túlköltekezés, a hitelből történő vásárlás vezetett végső soron magához a válsághoz is. Az amerikai fogyasztók évek óta többet költöttek jövedelmüknél, melynek hatásai most jelentkeztek. A kiskereskedelmi adatok alapján azonban egyelőre nem várható pozitív változás: a forgalom minden szektorban tartósan csökken, és az amerikaiak egyelőre nem sok hajlandóságot mutatnak fogyasztásuk növelésére. Igaz, a legfrissebb adatok már némi optimizmusra adnak okot, ugyanis a 2008 decemberében 55 pontra zuhant, a Michigani Egyetem által számszerűsített fogyasztói bizalmi index idén májusban már 69 pontra emelkedett, ami nyilván a kedvezőbb gazdasági előrejelzéseknek és a pozitív ingatlanpiaci és feldolgozóipari híreknek, valamint elsősorban az Obama által bevezetett gazdaságélénkítő intézkedésekbe vetett bizalomnak köszönhető.⁹ Túlzott optimizmusra azonban még nincsen ok, mivel ez még mindig jócskán elmarad a Michigan-index elmúlt 10 évben mért átlagos 88 pont körüli értékétől.

Nem véletlen tehát, hogy mind a Bush-kormányzat, mind az új adminisztráció a bankszektor helyzetének konszolidálása mellett a kereslet felpörgetését tekintette és tekinti legfontosabb gazdaságpolitikai céljának. A tavalyi év adó-visszatérítései, melytől szintén a kereslet élénkítését várták, egyelőre azonban nem támasztják alá a kormányzati programok eredményességébe vetett hitet. Egy NBER-felmérés szerint a Bush-féle adójóváírásokban részesült állampolgároknak mintegy fele az összeget adósságai törlesztésére, további 30 százalékuk megtakarításainak emelésére fordította, míg mindössze 20 százalékuk növelte ezáltal fogyasztási kiadásait.¹⁰ Mindez egyúttal megkérdőjelezi az Obama által előterjesztett gigantikus gazdaságélénkítő program azon részeit, melyek közvetlenül a lakosság számára juttatott összegekkel próbálnák élénkíteni a keresletet.

1.4. Az autóipar helyzete

A kereslet visszaesése súlyosan érintette az építőipartól kezdve a szolgáltató szektoron át mostanra szinte valamennyi ágazatot, a legsúlyosabb károkat ezidáig az autóiparban okozta. Nagynevű, komoly hagyományokkal és tekintéllyel rendelkező autóipari cégek (a General Motors, a Chrysler és a Ford) kerültek pillanatokon belül a csőd szélére, és szorultak állami segítségre, míg végül a GM és a Chrysler nem is tudott megmenekülni a csődtől. Az ok egyszerű: talán semmilyen fogyasztási cikk kereslete nem reagál hasonlóan érzékenyen a hitelek befagyására és a fogyasztói bizalom megingására. Míg Európában az értékesített új autók nagyjából kétharmadát veszik hitelre, az Egyesült Államokban ez az arány csaknem 90 százalékos.

A válságot jól érzékelteti, hogy tavaly november óta folyamatosan zuhannak az autóeladások, s 27 éve nem látott mélypontra vannak az értékesítések: a 2009. februári adatok szerint a három legnagyobb amerikai autóipari óriás eladásai 44 százalékkal estek az egy évvel azelőtti értékekhez képest, emellett a General Motors részvényei 75 éves mélypontra süllyedtek. Ehhez képest májusban már „csak” 34 százalékkal estek az eladások az egy évvel korábbiakhoz képest, ami relatív sikerként könyvelhető el, ezen belül azonban a GM eladásai 30, a Fordé 24, míg a Chrysleré 47 százalékkal zuhantak. Az autóipar helyzetén az olajárak zuhanása sem segített, ráadásul ez ismét a relatíve több benzinnel üzemelő, kevésbé takarékos és környezetkímélő autók irányába tolta a még megmaradt csekély keresletet, vagyis végképp megakasztotta a hibridautók gyártását és általában a technológiai fejlesztéseket.

⁹ <http://www.portfolio.hu>

¹⁰ Did the 2008 Tax Rebates Stimulate Spending? National Bureau of Economic Research
<http://www.nber.org/digest/mar09/w14753.html>

A Ford sokáig igyekezett fenntartani a látszatot, hogy relatíve jobb helyzete miatt egyáltalán nem szorul az adófizetők pénzére, és csak biztonsági tartalékként folyamodott 9 milliárd dollár szövetségi hitelhez. A GM és a Chrysler helyzete azonban olyan súlyos, hogy az előbbi már 13,4 milliárd, az utóbbi pedig 4 milliárd szövetségi hitelt kapott, emellett már tavaly év végén felmerült esetleges összeolvadásuk lehetősége. A GM megmentése esetén is 47 ezer dolgozótól, globális munkaerejének mintegy ötödétől vált volna meg, és bezárt volna 14 üzemet, míg a Chrysler 3 ezer alkalmazottját küldte volna el a kongresszusnak vázolt tervezetében. A két vállalat vezetői szimbolikus értékű felajánlásokat is tettek a kormányzati hitel reményében: például nem a szokásos magánrepülőgépükön utaztak Washingtonba, valamint felvetették, hogy akár évi 1 dollár fizetésért is hajlandóak ellátni a feladatukat.

A kormányzati hitelezés azonban korántsem ment egyszerűen ebben az esetben: egyrészt felmerült, hogy az eredetileg bankmentésre szánt 700 milliárd dollár egy része fordítható-e az autóipar megmentésére, ez a megoldás azonban a törvényhozás szabta korlátok miatt túlságosan lassú lett volna és nem fért össze a Bush-kormányzat eredeti elképzeléseivel sem. Másrészt viszont maga az elnökválasztás és az új adminisztráció körüli bizonytalanságok is hátráltatták a gyors állami beavatkozást. Hosszú kongresszusi viták során, valamint kiküldött fehér házi szakértők véleménye alapján vizsgálták a gyártók könyvelését, üzemeit, hatékonyságfokozó elképzeléseit, és túlélési lehetőségeit. Az autógyárak megmentésére szánt dollár tízmilliók ugyanakkor nemcsak a közvéleményt, hanem magát a törvényhozást is megosztották: a republikánus képviselők jelentős része, de a demokraták is egyre növekvő arányban azt vallották, hogy inkább hagyni kéne csődbe menni a Chryslert, sőt akár a legnagyobb amerikai gyártót, a GM-et is. A legfőbb ellenérv a munkaerő-piaci megfontolások voltak: csak a GM közvetve és közvetlenül összesen 1,3 millió munkahelyért volt felelős.

A vita végül eldőlt: a Chrysler megmentése túl költségesnek és túl ellentmondásosnak bizonyult, ezért a korábban már Bush által jóváhagyott, az autóipar megsegítésére összesen kiutalt 13,4 milliárd dollár mellé a Chrysler kapott még 6 milliárdot, ezt azonban már arra a célra, hogy elősegítsék a Fiattal történő összeolvadását, így a Chrysler április 30-án csődöt jelentett. A cég 39 milliárd dolláros csődeljárása során mindössze egy hónap alatt bírói döntés is született arról, hogy a harmadik legnagyobb amerikai autógyárat a Fiat felvásárolhatja, de alig pár nappal később nyugdíj- és építési alapok beadványára hivatkozva leállították az eladást. Az alapok azt kifogásolták, hogy az eljárás során igazságtalanul előnyben részesítik a cég fedezet nélküli részvényeseit velük szemben, akik fedezetet tudnak felmutatni, és akiknek nem mellesleg a Chrysler 42 millió dollárral tartozik. A jelenlegi időhúzás azonban azzal a kínos következménnyel is járhat, hogy a Fiat eláll az ügylettől, akkor viszont a cégre minden bizonnyal felszámolás vár.

Ami a Chrysler csődjénél is nagyobb vihart keltett, az a legnagyobb amerikai autógyártó óriás, a GM sorsa. A General Motors 77 egymást követő éven át (1931-től 2007-ig) világszinten a legtöbb autót értékesítette, azonban az utóbbi években képtelen volt megújulni, és a trendeket követve kisebb és gazdaságosabb autók gyártására átállni, így 2004 óta folyamatosan csökkent a világpiaci részesedése. Az egyik legpatinásabb vállalatóriásnak 173 milliárd dollárnyi adósságot sikerült felhalmoznia, melynek vagyona mindössze a felét teszi ki. A csődeljárás során az amerikai állam 60 százalékos tulajdont szerez a General Motorsban,¹¹ melynek összesen 50 milliárd dollár átutalását hagyta jóvá. Egyúttal hagyja csődbe menni kanadai leányvállalatát, az Opelt és a Vauxhallt pedig valószínűleg a világ egyik legnagyobb autóalkatrész-gyártója, a Magna International osztrák-kanadai cég szerezheti meg, bár ennél létezik az amerikaiak számára még kevésbé vonzó kilátás is, ugyanis a Magna stratégiai partnereként is jelen lévő orosz GAZ autógyár mellett a Szberbank nevű orosz pénzügyi intézet is jelentkezett vevőként.

¹¹ Mellette a kanadai állam szerez 11,7 százalékot, a dolgozók egészségbiztosítási alapja 17,5 százalékot, valamint a kötvényesek első körben 10 százalékot, és további 15 százalékra opciót kapnak.

1.5. A külkereskedelmi mérleg alakulása

A válság csupán a számokat tekintve pozitív hatással van a külkereskedelmi egyenleg alakulására, mivel a hiány már tavaly decemberre hatéves mélypontra, 40 milliárd dollár alá, egész évre vetítve pedig 550 milliárdos értékre csökkent.¹² Az idei év további csökkenést hozott, ami egyrészt annak tudható be, hogy a külkereskedelem összes volumene csökkent, mivel a válság mélyülése miatt az amerikai export iránti kereslet is visszaesett, másrészt viszont ennél is nagyobb mértékben csökkent az import, ami viszont főképp a vásárlási hajlandóság nagy visszaesésének tulajdonítható. Különösen az autóipar válsága érezte a hatását az importtermékek tekintetében: az autógyártáshoz szükséges áruk körében a visszaesés csak februárban 22,2 százalékos volt.¹³ Az egyenleg javításához hozzájárult még az olajárak tavalyi drámai leesése is. Ilyen értelemben tehát nem feltétlenül pozitív fejlemény a külkereskedelmi mérleg javulása, amely egyúttal a folyó fizetési egyenleg javulásáért is felelős, ami így 2008-ban 673 milliárd dolláros hiányra mérséklődött.

2) Az eddigi válságkezelés értékelése

2.1. Válságkezelés a bankszektorban

A pénzügyi válság a bank- és biztosítószektorban 2008 szeptemberében bekövetkezett látványos összeomlásokkal vált mindenki számára kézzelfoghatóvá. A patinás Lehman Brothers eltűnése, melynek kereskedelmi és befektetési banki üzletágát végül potom 1,35 milliárd dolláros áron felvásárolta a brit Barclay's bank, az eddigi legnagyobb csődként vonult be az amerikai történelembe. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor a kormány más befektetőházak és pénzpiaci szereplők megmentése mellett döntött, ezek közül a sort a világ legnagyobb biztosítótársasága, az AIG (American International Group) nyitotta, melynek a FED 85 milliárdos gyorskölcsönt folyósított, hogy az elkerülhesse az azonnali összeomlást. A jegybank ennek fejében csaknem 80 százalékos tőketulajdonhoz jutott a biztosítóban, valamint vétőjogot kapott az elsőbbségi osztalékok kifizetésében. Az indoklás szerint azért volt jó döntés amerikai adófizetők pénzén megmenteni a pénzügyintézetet, mert annak csődje beláthatatlan hatásokat indukált volna a pénzpiacokon, további összeomlásokat okozva. Az AIG valóban jelentős piaci szereplő, mintegy 1000 milliárd dollárnyi tőkével rendelkezik, és 130 országban van leányvállalata; megmentése ennek ellenére nem lett volna teljesen magától értetődő.

Bár a kongresszusban kivételes egyetértés uralkodott a demokraták és a republikánusok között a biztosító megmentésének szükségességéről, sokan mégis kétségbe vonták a döntés jogosságát. Jeffrey Miron, a Harvard Egyetem közgazdásza másik 166 közgazdással együtt nyílt levelet fogalmazott a kormányhoz, melyben azt fejtegette, hogy hibás döntés az önhibájukból, saját profitéhségükből és gondatlan hitelezési politikájukból kifolyólag bajba jutott intézmények adófizetők pénzén történő megmentése, mivel ez a politika egyrészt azt sugallja, hogy a túlzott kockázatvállalásnak és spekulációnak sem lehetnek igazán súlyos következményei. Másrészt Miron ennél is messzebb ment: szerinte az amerikai kormánynak nem lenne

¹² U.S. Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis, U.S. International Transactions Data <http://www.bea.gov/international/index.htm>

¹³ U.S. International Trade Commission <http://www.usitc.gov>

szabad azt a szociálpolitikai célt hajszolnia, hogy minden amerikai állampolgár otthonhoz juthasson, hanem a lakás tulajdonlása nagyon is függjön a fizetési képességtől és hajlandóságtól. Természetesen ez utóbbi valamennyi kormány, különösen pedig a szociálisan érzékenyebbnek mutató Obama-adminisztráció számára teljességgel vállalhatatlan politikát jelentene. Épp ellenkezőleg, a gazdaságpolitikai intézkedések jelentős része arra irányul, hogy az amerikai átlagpolgár gazdasági biztonságát továbbra is elfogadható szinten tartsa, munkahelyét, otthonát, megtakarításainak értékét megőrizze.

Az első felvetés, vagyis a piaci folyamatokra hagyni a pénzügyi szektor (és vele együtt minden bizonnyal a reálgazdasági folyamatok) megtisztítását végső soron akár megfontolásra is érdemes lehetett volna, azonban ezt az utat eddig a válság által a világon érintett valamennyi kormány elvetette. Ebben minden bizonnyal szerepe volt annak is, hogy az első látványos bukások kapcsán a leginkább liberális gazdaságpolitikát folytató országok is a gyors állami beavatkozás mellett döntöttek, élükön az Egyesült Államokkal. Tisztán az önszabályozó folyamatokra bízni a piacok helyreállítását mindenképp rendkívüli veszélyekkel járt volna, melyet érthető politikai okokból egyetlen kormány sem vállalhatott fel. Ebben az esetben ugyanis a folyamat sokkal fájdalmasabb, további beláthatatlan következményekkel, óriási bankcsődökkel és profitvesztésekkel jár, így a már elkerülhetlenné vált recesszió is jobban elhúzódhatott volna. Mindez pedig akár még negatívabban is érinthette volna azokat az adófizetőket, akik most nem szívesen nézik, ahogy befizetett adójukon hatalmas, korábban rendkívüli profitokat bezsebelő pénzintézeteket mentenek meg a bukástól. A kérdés a jelenlegi helyzetben viszont az, hogy mekkora összeget kell még a pénzpiacokba és általánosságban a gazdaság egészébe pumpálni, hiszen az eddigi, már igen hatalmas összegek (700 milliárdos bankmentő csomag, illetve 787 milliárdos gazdaságélénkítő program) is egyrészt már óriási terhet rónak a költségvetésre, másrészt viszont mindeddig csak korlátozottan éreztetik a pozitív hatásukat.

A bankmentő csomag (eredeti nevén TARP, Troubled Assets Relief Program)¹⁴ első felének elköltését még a Bush-kormányzat irányította, a második 350 milliárd dollár sorsáról viszont már az új elnök dönt, aki engedve a kongresszus demokrata képviselői nyomásának, szigorúbb feltételeket és szorosabb állami felügyeletet irányzott elő a csomagból részesülő pénzintézeteknek. A már a kezdetektől is felmerült kérdésre, vagyis hogy mely bankokat, biztosítókat kell mindenképpen megmenteni, és melyikeket hagyják csődbe menni, egyelőre nem született rendszerszinten érvényes megoldás. Az alapelv azonban az, hogy a legjelentősebb pénzpiaci szereplőknek, melyek összeomlása további csődökhöz és beláthatatlan következményekhez vezethetne, mindenképpen juttatnak hiteleket, illetve bizonyos esetekben állami felügyelet alá vonják őket (mint történt például a Freddie Mac és Fannie Mae alapok esetében), míg a kisebbeket nem feltétlenül. Ennek eredményeképp csak idén már több tucat pénzintézet ment tönkre.

További kérdésként, illetve egyre inkább elkerülhetetlen szükségszerűségként merült fel egyes bankok államosítása, illetve banki részvények vásárlása, melyeket később a talpra állított pénzintézet visszavásárolhat. Ami a szabadpiaci elveket és a pénzpiacok liberalizálását leginkább szorgalmazó USA-ban korábban teljesen tabu témának számított, az a válság hatására valódi lehetőségként és végül realitásként került terítékre. Az első jelölt a Citigroup lett, de a sor itt nem zárul le. Az átmeneti államosítás társadalmi elfogadottságát mindenképpen pozitívan befolyásolja a pénzpiaci konzervativizmusáról híres Alan Greenspannek, a FED korábbi elnökének ez ügyben tett támogató nyilatkozata is. Az államosítás önmagában természetesen nem lehet cél, csupán végső megoldás, mellyel azokat a pénzintézeteket vonják átmenetileg állami tulajdon alá, melyek megmentése akkora tőkét igényel, hogy ezért cserébe jobb megoldás a formális tulajdonszerzés és ezáltal a szorosabb állami ellenőrzés.

A válság vártnál gyorsabb enyhülésének ugyanakkor fontos indikátora, hogy tíz bank máris úgy döntött, hogy visszafizeti a bankmentő csomag keretei között kapott állami támogatás egy részét, összesen mintegy 68 milliárd dollárt. Ez konkrétan azt jelenti, hogy ilyen értékben vásárolnak vissza részvényeket az államtól, amivel egyúttal számos kritikus kérdésben – úgy mint a hitelezés, a személyzeti, valamint a javadalmazási politika tekintetében – megszaba-

¹⁴ Troubled Assets Relief Program <http://troubled-asset-relief-program.net>

dulnak a kormányzati ellenőrzéstől. Ugyanakkor a korábban leginkább sújtott bankok (pl. a Citigroup) egyelőre nincsenek olyan helyzetben, hogy hasonló lépésre szánják el magukat.

A fentiekén túl még egy érdekes elméleti kérdés került előtérbe a bankmentés kapcsán, nevezetesen, hogy bizonyos indikátorokkal meg lehet-e ragadni az amerikai bankok válságtűrő képességét. A bankmentéssel foglalkozó kongresszusi bizottság szerint a válasz igen, így került sor tehát az úgynevezett stresszteszt végrehajtására, ami azt volt hivatott mérni, hogy az amerikai bankok az adott makrogazdasági körülmények között hogyan reagálnak a válságra, van-e szükségük pótlólagos tőkére. A bizottság javaslata szerint, ha a fenti makroadatok (vagyis például a munkanélküliségi ráta, a GDP vagy a lakásárak alakulása) jelentős romlást mutatnak, akkor a válságállósági tesztet meg kell ismételni. A fentiek kapcsán a júniusi G8 találkózón vita alakult ki az európai országok és az USA között arról, hogy Európában kell-e hasonló tesztet végrehajtani. Bár az EU hajlik az igenlő válaszra, azonban a kritériumokat valószínűleg máshogy fogja meghatározni, mint az USA.

2.2. A költségvetés helyzete

Az egyik legtöbbet vitatott kérdés a válságkezelés kapcsán, hogy hogyan hatnak a gazdaság-élénkítő és bankmentő csomagok a költségvetés amúgy is labilis helyzetére. Az október 1-jével indult jelenlegi pénzügyi év hiányát a GDP mintegy 12,3 százalékára jelzik, ami 1750 milliárd dolláros nagyságrendet jelent.¹⁵ A kongresszus költségvetési hivatala ugyanakkor már most ennél is magasabb, 13,1 százalékos (1800 milliárd dolláros) hiányt jósol az idei, és 1400 milliárd dolláros deficitet a következő költségvetési évre. Már az előző pénzügyi év 450 milliárdos hiánya (5. táblázat) is rekordnagyságúnak számított a korábbi 162 milliárdhoz képest, a most előrejelzett deficit mértéke viszont egyenesen a második világháborút idézi, egyedül a hadba lépést követően, 1942-ben volt hasonló hiányra példa.

Összehasonlításképpen, az USA történelme során a korábbi időszakokban egyáltalán nem volt jellemző a fiskális egyensúlytalanság. Az összes felhalmozott költségvetési hiány az alapítótól egészen 1940-ig bezárólag mindössze 50 milliárd dollár volt, a háború utáni években pedig többször is szufficites volt a költségvetés. Az utolsó többlettel záró év (1969) óta viszont jellemző a rendszeresen túlköltekező politika, nemcsak az Egyesült Államokban, hanem gyakorlatilag világszerte. A clintoni évek költségvetési szigorát leszámítva, a sorozatos állami túlköltekezés az 1970-es évek óta szinte minden elnöki ciklus alatt tetemes hiányt termelt újra.

A hiány mértékét ugyanakkor nem kizárólag a válságkezelés befolyásolja. Egy része olyan társadalmi programokból és reformokból tevődik össze, amelyeket Obama már az elnökválasztási kampány során is kilátásba helyezett. Ilyenek például a Medicare és Medicaid, az idősök illetve a szegények egészségügyi ellátását finanszírozó alapoknak garantált állami támogatások, az egészségbiztosítási rendszer kiterjesztése az abból jelenleg kimaradó mintegy 45 milliárd amerikai, valamint az egészségügyi rendszer és a közoktatás általános finanszírozási feltételeinek a javítása. A 3,6 ezermilliárd nagyságrendű költségvetés több mint fele (mintegy 2 ezermilliárd) ilyen és ehhez hasonló szociális célokra került elkülönítésre. Republikánus képviselők máris a szocializmus elemeit látják a fenti intézkedésekben, pedig valójában még ezzel együtt sem közelíti meg az Egyesült Államokban az állami redisztribúció mértéke az európai szociális piacgazdaságokban megszokott értéket. Más kérdés persze, hogy a recesszió éveiben és a jelentős méretű állami beavatkozások mellett mennyire bírja el a költségvetés a szociális háló kiterjesztését.

Obama ugyanakkor egyelőre úgy tűnik, ragaszkodik a kampány során is ismertetett elveihez. Vagyis csökkenteni kívánja a jövedelmi különbségeket; ehhez enyhítene a középosztály

¹⁵ Monthly Treasury Statement of Receipts and Outlays of the United States Office of Fiscal Projections of the United States Department of the Treasury <http://www.treas.gov/offices/domestic-finance/fiscal-service/fiscal-projections.shtml>

terhein, míg csökkentené a leggazdagabb farmeroknak juttatott mezőgazdasági támogatásokat, valamint a gazdag rétegek kiváltságait megnyirbálná. Ennek egyik fontos lépése, hogy már most bejelentette, hogy nem hosszabbítja meg a George Bush által a leggazdagabbaknak (évi 200 ezer dollár feletti keresettel rendelkező egyének, illetve 250 ezer feletti kereső házaspárok) adott, 2011-ben lejáró adókedvezményt, melynek eredményeként a büdzsé bevétele akár évi 100 milliárd dollárral is nőhet.

A rekordméretű fiskális hiány lefaragása ugyanakkor egyáltalán nem lesz egyszerű feladat. Bár a benyújtott költségvetési tervezet a négyéves ciklus végére már mindössze 3 százalékos deficitet irányoz elő, ez a jelenlegi gazdasági helyzetben meglehetősen valószínűtlen költségvetési pályának tűnik. Ehhez ugyanis egyrészt arra lenne szükség, hogy további költségvetési expanzióra már ne legyen szükség (ezt viszont nem lehet előre jelezni a következő négy év viszonylatában), másrészt pedig a gazdaság meglehetősen gyors talpra állását és intenzív növekedését feltételeznék, melyre jelenleg kevés esély mutatkozik.

2.3. Az adósságállomány növekedése

A költségvetési deficit mellett az USA másik fő egyensúlytalansága, melyet a válságkezelés egyértelműen negatívan befolyásol, az utóbbi évtizedekben, nagyjából a reagani időszak óta folyamatosan és gyorsuló ütemben növekvő államadósság. Ennek mértéke már 2007-ben meghaladta a 9000 milliárd dollárt, vagyis a GDP 63 százalékát, jelenleg pedig mintegy 11000 milliárd dollár.¹⁶ Az államadósság mértékével riogató politikusok előszeretettel vetítik le mindezt egy főre: 2008 év végén az államadósság közel 30 ezer dollárt jelentett minden egyes lakosra számolva, ha azonban csak az aktív adófizető mintegy 146 millió főt nézzük, akkor az összeg máris a duplájára duzzad, ami több mint az egy főre jutó átlagkereset (kb. 50 ezer dollár). Az adósságállomány azonban a már jóváhagyott és még azon felül is várható fiskális kiadások és gazdaságélénkítő programok miatt hamarosan a GDP 70 százalékát is elérheti, és akkor még nem beszéltünk a szociális kiadásokról, melyek eredményeképp a társadalmi alrendszerek reformja nélkül a kormány saját számításai szerint is két-három évtizeden belül az államadósság meghaladhatja az eddigi történelmi csúcshoz számító, a második világháború végén mért 109 százalékot.

2.4. Meddig finanszírozható az amerikai államadósság?

Az államadóssággal kapcsolatban a legfontosabb kérdés a finanszírozhatóság fenntartása. Ez eddig annak ellenére töretlennek látszik, hogy a globális válság kiindulópontja épp az amerikai gazdaság. A világ mégis kész tovább hitelezni az Egyesült Államoknak, az amerikai állampapírok forgalma töretlen, olyannyira, hogy ezzel az USA tulajdonképpen mindenki más elől is elszívja a likvid tőkét. Az elmúlt húsz évben egyébként jellemzően több államkötvény került külföldi kézbe, mint hazai befektetőkhez, és becslések szerint jelenleg az amerikai állampapírok mintegy kétharmada külföldi tulajdonban van.

Az amerikai államadósság legnagyobb finanszírozója, Kína ugyanakkor aggódik az amerikai gazdaságélénkítő programok sikere és főképp a dollár árfolyama miatt. Kína 2 milliárd dollár értékű valutatartalékának egyre növekvő része, becslések szerint mintegy kétharmada van amerikai államkötvényekben, így befektetéseinek védelme miatt érdekelt az erős dollárban.

¹⁶ U.S. Department of the Treasury, Bureau of the Public Debt <http://www.publicdebt.treas.gov>

A FED ugyanakkor márciusban bejelentette, hogy a következő hat hónap során 300 milliárd dollár értékben vásárol hosszú lejáratú kötvényeket a hitelezési feltételek javítása érdekében. Erre a már korábban, 2008 decemberében a radikális kamatvágással egy időben is megkezdett lehetőségre azért volt szükség, hogy egyrészt az állampapírok hozamát lejjebb szorítsák, mivel a rekordméretű költségvetési hiány miatt a kínálati oldali nyomás erőteljesen megnövekedett az elmúlt hónapokban. Másrészt pedig paradox módon épp a gazdasági visszaesés és a csökkenő olajárak miatt javuló külkereskedelmi mérleg vezethet hosszabb távon ahhoz, hogy a külföldre áramló dollár mennyisége csökken, és ezáltal az adósságállományt finanszírozni hajlandó külföldi nettó megtakarító országok dollárkészletei is csökkennek.

A FED ezzel a lépéssel nemcsak teljes elszántságról tett tanúbizonyságot, hogy minden rendelkezésre álló eszközt megragad a gazdaság dinamizálására, hanem egyúttal azt is nyilvánvalóvá tette, hogy sokkal jobban tart a recessziótól és a deflációs nyomástól, mint az esetleges inflációtól. Persze ettől még nem világos, hogy milyen stratégiával készül majd arra az esetre, ha a rendszerbe most belepumpált hatalmas összegek bent ragadnak, ami viszont inflációgerjesztő hatású lehet. Emellett az is kérdés, hogy mindez hogyan befolyásolja a dollár árfolyamát, melyet elméletileg gyengít egy ilyen jellegű intézkedés. A dollár értékének csökkenésében egyébként érdekelt is lenne az USA, hiszen ezáltal csökkentené adósságállományát.¹⁷ Nem véletlen, hogy a FED expanziójára Kína ismét érzékenyen reagált.

3) Összegzés

Összességében az eddigi intézkedések értékelésével kapcsolatban elmondható, hogy az amerikai kormány a pénzügyi válság kirobbanásakor a liberális gazdaságpolitikai elveket azonnal sutba vágva soha nem látott méretű monetáris és fiskális expanzióba kezdett, melynek pozitív hatásai egyelőre az épp most pozitívba átforduló várakozásokban jobban érzékelhetőek, mint a reálgazdaságban és a tényleges mutatókban, azonban e nélkül a recesszió hatásai valószínűleg még súlyosabbak lennének, és még nehezebb lenne a válságból történő kilábalás. A bankmentő és a gazdaságélénkítő csomagok ugyanakkor egyensúlyi problémákat okoznak, a tetemes, a jelenlegi fiskális évre 13 százalék körül jósolt költségvetési hiány fő okozói, valamint felelősek az államadósság megugrásáért is.

Emellett az új kormány első intézkedései közé tartozott a gazdaságélénkítő program részeként egy olyan törvénycsomag elfogadása is, mely előnyben részesíti az amerikai termékeket. A protekcionizmus rémeként sokat emlegetett „Buy American” klauzula végleges verziójában sokat finomodott, és az új változat már csak azt tartalmazza, hogy az államilag finanszírozott építkezéseken csak amerikai acélt és vasat használhatnak. Az e téren leginkább érintett Kína természetesen azonnal bejelentette, hogy emiatt panasszal fog élni a WTO előtt. Ugyanakkor a protekcionizmus megerősödése, illetve visszatérése velejárója a jelenlegi válságnak; a G20-ak közül szinte valamennyi ország hozott az elmúlt hónapokban protekcionista intézkedéseket. A gazdasági folyamatok liberalizálásának előnyeit hangsúlyozó alapelvek meginogtak, és a válság kapcsán visszavonhatatlanul átalakulnak a fejlett országok gazdaságpolitikájának fő vonalai, csakúgy mint az állam szerepe és az állam felelősségének és ellenőrző szerepének kiterjedése a gazdasági szektor irányába.

* * * * *

¹⁷ Milesi-Ferretti, Gian Maria (2008): Fundamentals at Odds? The U.S. Current Account Deficit and the Dollar. IMF Working Paper, WP/08/260 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08260.pdf>

Referenciák

- American Recovery and Reinvestment Act, U.S. Department of the Treasury <http://www.ustreas.gov/recovery> Letöltve: 2009. május 11.
- Annual Financial Report (2008), U.S. Department of the Treasury http://www.treas.gov/offices/management/dcfo/accountability-reports/2008-par/Part_III_Annual_Financial_Report.pdf Letöltve: 2009. március 13.
- CPI Detailed Report-December 2008, U.S. Department of Labour, Bureau of Labour Statistics <http://www.bls.gov/cpi/cpid0812.pdf> Letöltve: 2009. március 10.
- Did the 2008 Tax Rebates Stimulate Spending? National Bureau of Economic Research <http://www.nber.org/digest/mar09/w14753.html> Letöltve: 2009. június 3.
- The Employment Situation, 2006-2009, U.S. Department of Labour, Bureau of Labour Statistics. <http://www.bls.gov/news.release/empsit.toc.htm> Letöltve: 2009. június 10.
- Financial Stability Program (2009), U.S. Department of the Treasury, <http://www.financialstability.gov> Letöltve: 2009. május 7.
- IMF (2009): World Economic Outlook - Crisis and Recovery 2009 April, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/index.htm> Letöltve: 2009. május 28.
- Milesi-Ferretti, Gian Maria (2008): Fundamentals at Odds? The U.S. Current Account Deficit and the Dollar. IMF Working Paper, WP/08/260 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08260.pdf> Letöltve: 2009. június 10.
- Monthly Treasury Statement of Receipts and Outlays of the United States Office of Fiscal Projections of the United States Department of the Treasury <http://www.treas.gov/offices/domestic-finance/fiscal-service/fiscal-projections.shtml> Letöltve: 2009. május 25.
- U.S. Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis, U.S. International Transactions Data <http://www.bea.gov/international/index.htm> Letöltve: 2009. június 3.
- <http://www.portfolio.hu> Letöltve: 2009. június 3.
- U.S. Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis, U.S. National and International Economic Accounts <http://www.bea.gov> Letöltve: 2009. június 3.
- U.S. Department of the Treasury, Bureau of the Public Debt <http://www.publicdebt.treas.gov/> Letöltve: 2009. június 10.
- U.S. Department of the Treasury, Internal Revenue Service <http://www.irs.gov/govt/index.html> Letöltve: 2009. március 10.
- U.S. Department of the Treasury, Office of Economic Policy <http://www.treas.gov/offices/economic-policy/> Letöltve: 2009. június 3.
- U.S. Department of the Treasury <http://www.ustreas.gov/> Letöltve: 2009. május 25.
- U.S. International Trade Commission <http://www.usitc.gov> Letöltve: 2009. június 10.
- Troubled Assets Relief Program <http://troubled-asset-relief-program.net> Letöltve: 2009. június 20.

Függelék

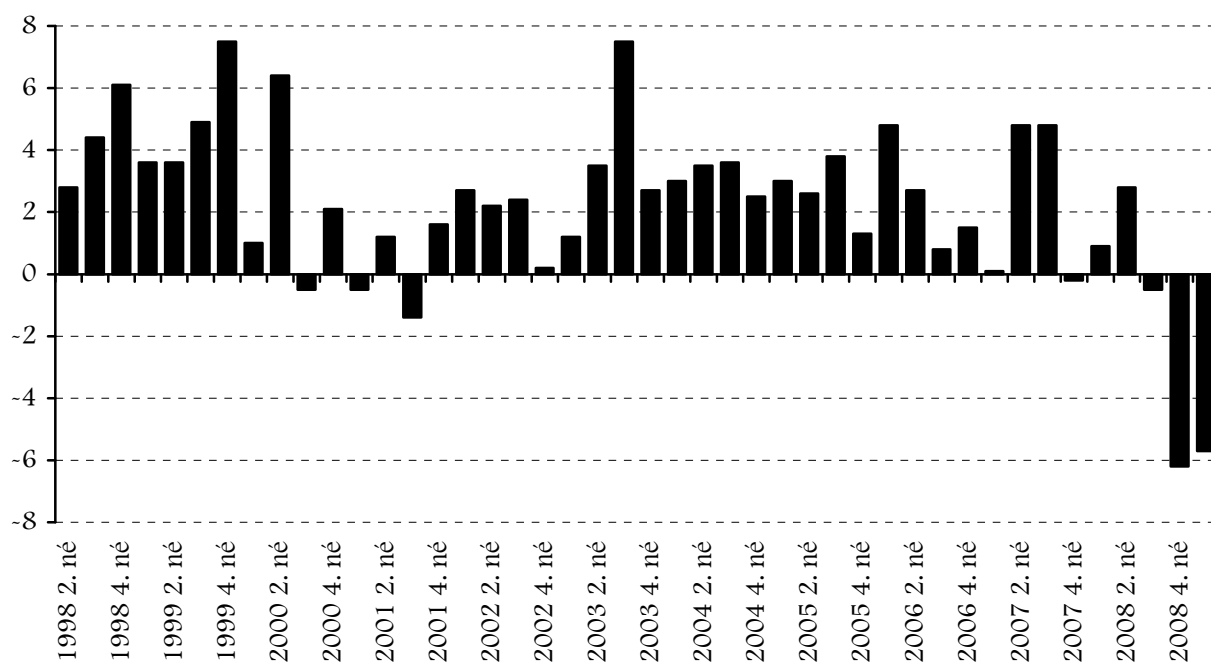
1. táblázat
GDP-növekedés alakulása az Egyesült Államokban

Éves változás az előző időszakhoz képest		
	Százalékos változás jelenlegi árakon	Százalékos változás 2000-es árakon
2000	5,9	3,7
2001	3,2	0,8
2002	3,4	1,6
2003	4,7	2,5
2004	6,6	3,6
2005	6,3	2,9
2006	6,1	2,8
2007	4,8	2,0
2008	3,3	1,1

Negyedéves szezonálisan kiigazított érték		
	Százalékos változás jelenlegi árakon	Százalékos változás 2000-es árakon
2007 1. né	4,3	0,1
2007 2. né	6,9	4,8
2007 3. né	6,3	4,8
2007 4. né	2,3	-0,2
2008 1. né	3,5	0,9
2008 2. né	4,1	2,8
2008 3. né	3,4	-0,5
2008 4. né	-5,8	-6,2
2009 1. né	-3,1	-5,7

Forrás: Bureau of Economic Analysis, U.S. Department of Commerce, 2009.

1. ábra
GDP-növekedés az Egyesült Államokban, 1998-2008
(negyedéves, évesített ütem, százalék)



Forrás: USA Kereskedelmi Minisztérium, Portfolio.hu

2. táblázat
Munkaerőpiac alakulása
(negyedéves, szezonálisan kiigazított adatok)

	2005				2006			
	1. né	2. né	3. né	4. né	1. né	2. né	3. né	4. né
Munkaerőpiac (millió fő)								
Aktív népesség	148 089	149 003	149 827	150 126	150 405	151 041	151 703	152 425
Alkalmazott	140 296	141 404	142 324	142 671	143 324	144 009	144 618	145 629
Munkanélküli	7 794	7 599	7 503	7 455	7 081	7 032	7 086	6 797
Inaktív	76 949	76 671	76 595	77 070	77 359	77 392	77 464	77 471
Munkanélküliségi ráták (%)								
<i>Összesített</i>	5,3	5,1	5,0	5,0	4,7	4,7	4,7	4,5
Felnőtt férfi	4,7	4,4	4,4	4,3	4,1	4,1	4,0	3,9
Felnőtt nő	4,6	4,6	4,6	4,5	4,2	4,2	4,2	3,9
Tizenéves	16,9	17,4	16,1	16,1	15,5	14,7	16,1	15,1
Fehér	4,5	4,4	4,3	4,3	4,1	4,1	4,1	3,9
Fekete vagy afroamerikai	10,6	10,3	9,5	9,7	9,2	9,1	9,1	8,5
Spanyolajkú	6,1	6,1	6,0	6,0	5,6	5,2	5,3	4,8
	2007				2008			
	1. né	2. né	3. né	4. né	1. né	2. né	3. né	4. né
Munkaerőpiac (millió fő)								
Aktív népesség	152 912	152 807	153 191	153 667	153 661	154 294	154 650	154 648
Alkalmazott	146 044	145 956	146 019	146 291	146 070	146 089	145 299	144 046
Munkanélküli	6 869	6 851	7 172	7 375	7 591	8 204	9 350	10 602
Inaktív	77 927	78 675	79 019	79 270	79 146	79 117	79 460	80 177
Munkanélküliségi ráták (%)								
<i>Összesített</i>	4,5	4,5	4,7	4,8	4,9	5,3	6,0	6,9
Felnőtt férfi	4,1	4,0	4,2	4,3	4,4	4,9	5,8	6,8
Felnőtt nő	3,9	3,9	4,1	4,2	4,3	4,6	5,0	5,6
Tizenéves	14,8	15,6	15,8	16,4	16,8	17,4	19,7	20,7
Fehér	4,0	4,0	4,2	4,3	4,4	4,7	5,4	6,3
Fekete vagy afroamerikai	8,1	8,4	8,0	8,6	8,8	9,1	10,7	11,5
Spanyolajkú	5,4	5,6	5,7	5,9	6,5	7,2	7,8	8,9
	2009							
	Január	Február	Március	Április	Május			
Munkaerőpiac (millió fő)								
Aktív népesség	153 716	154 214	154 048	154 731	155 081			
Alkalmazott	142 099	141 748	140 887	141 007	140 570			
Munkanélküli	11 616	12 467	13 161	13 724	14 511			
Inaktív	81 023	80 699	80 038	80 541	80 371			
Munkanélküliségi ráták								
<i>Összesített</i>	7,6	8,1	8,5	8,9	9,4			
Felnőtt férfi	7,6	8,1	8,8	9,4	9,8			
Felnőtt nő	6,2	6,7	7,0	7,1	7,5			
Tizenéves	20,8	21,6	21,7	21,5	22,7			
Fehér	6,9	7,3	7,9	8,0	8,6			
Fekete vagy afroamerikai	12,6	13,4	13,3	15,0	14,9			
Spanyolajkú	9,7	10,9	11,4	11,3	12,3			

Forrás: Bureau of Labour Statistics, 2006–2009, The employment situation.

3. táblázat
Fogyasztói árindex alakulása
(százalékos változás, előző évhez viszonyítva)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>Összesített árindex</i>	1,6	2,4	1,9	3,3	3,4	2,5	4,1	0,1
Élelmiszer	2,8	1,5	3,5	2,6	2,3	2,2	4,8	5,8
Rezsikiadások	2,9	2,4	2,2	3	4	3,3	3	2,4
Ruházat	-3,2	-1,8	-2,1	-0,2	-1,1	0,9	-0,3	-1
Szállítási költségek	-3,8	3,8	0,3	6,5	4,8	1,6	8,3	-13,3
Orvosi ellátás	4,7	5	3,7	4,2	4,3	3,6	5,2	2,6
Szabadidős tevékenységek	1,5	1,1	1,1	0,7	1,1	1	0,8	1,8
Oktatási kiadások	3,2	2,2	1,6	1,5	2,4	2,3	3	3,6
Más termékek és szolgáltatások	4,5	3,3	1,5	2,5	3,1	3	3,3	3,4
<i>Speciális indexek</i>								
Energiaárak	-13	10,7	6,9	16,6	17,1	2,9	17,4	-21,3
Energiaárak	-24,5	23,7	6,9	26,7	16,7	6,1	29,4	-40,5
Energiaszolgáltatások	-1,5	0,4	6,9	6,8	17,6	-0,6	3,4	7,7
Minden termék kivéve energia	2,8	1,8	1,5	2,2	2,2	2,5	2,8	2,4
Élelmiszer	2,8	1,5	3,6	2,7	2,3	2,1	4,9	5,9
Minden termék kivéve energia és élelmiszer	2,7	1,9	1,1	2,2	2,2	2,6	2,4	1,8

Forrás: U.S. Bureau of Labour Statistics, 2009, CPI Detailed Report-December 2008.

4. táblázat
Fizetési mérleg alakulása
(millió USD)

	2005	2006	2007	2008 (p)
Áruk és szolgáltatások exportja	1819016	2142164	2463505	2591254
Áruk és szolgáltatások importja	-2458225	-2838254	-3082014	-3144807
Viszonyzatlan átutalások, nettó	-89784	-92027	-112705	-119713
Tőkemérleg, nettó	-4036	-3880	-1843	-2600
Amerikai tulajdonú pénzeszközök külföldön, kivéve pénzügyi derivatívák (növekedés [-])	-546631	-1251749	-1289854	-52459
Külföldi tulajdonú pénzeszközök az USA-ban, kivéve pénzügyi derivatívák (növekedés [+])	1247347	2061113	2057703	599049
Pénzügyi derivatívák, nettó	n.a.	29710	6496	n.a.
Statisztikai eltérés	32313	-47078	-41287	129275
A fizetési mérleg egyenlege	-728993	-788116	-731214	-673265

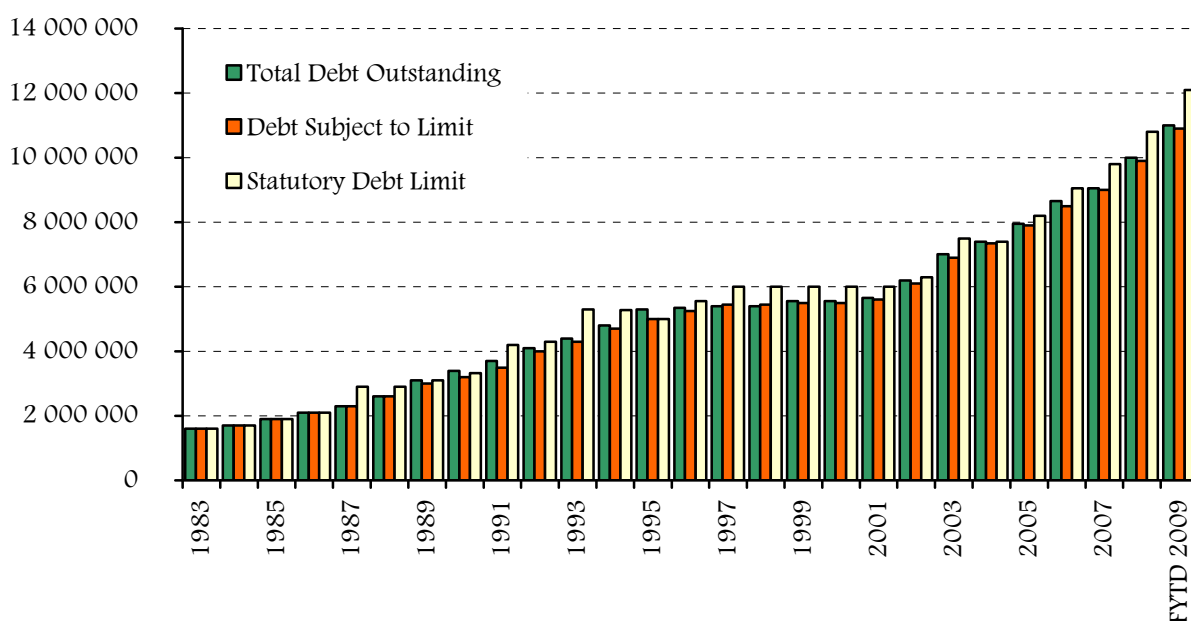
Forrás: Bureau of Economic Analysis, U.S. International Transactions Data.

5. táblázat
Költségvetési hiány alakulása havi lebontásban
(millió USD)

Periódus	Bevétel	Kiadás	Deficit/Szufficit (-)
2007 Október	178 175	235 014	56 838
November	151 055	249 293	98 238
December	276 982	228 721	-48 261
2008 Január	255 217	237 379	-17 839
Február	105 723	281 287	175 563
Március	178 816	227 028	48 212
Április	403 751	244 469	-159 282
Május	124 272	290 199	165 927
Június	259 912	226 365	-33 547
Július	160 494	263 261	102 767
Augusztus	157 016	268 930	111 914
Szeptember	272 228	226 494	-45 734
Október	164 847	402 024	237 177
November	144 782	309 179	164 397
December	237 811	321 435	83 624
<i>Október-Szeptember</i>	<i>2 523 641</i>	<i>2 978 440</i>	<i>454 796</i>
2009 Január	226 109	312 653	86 544
Február	87 328	280 111	192 783
Március	128 957	320 545	191 588
Április	266 232	287 139	20 907

Forrás: Bureau of the United States Department of the Treasury, 2009, Monthly Treasury Statement of Receipts and Outlays of the United States Government.

2. ábra
Az államadósság alakulása
(millió USD)



Forrás: U.S. Department of the Treasury, Bureau of the Public Debt.

JAPÁN

Völgyi Katalin

1) A válság előtti gazdasági helyzet

A japán gazdaság az 1990-es évek stagnáló/recessziós időszaka után lassú növekedési pályára állt. A reál GDP az elmúlt néhány évben átlagosan 2 százalékkal emelkedett. A munkanélküliségi ráta a 2002-es 5,4 százalékos rekord szintről 2007-re 3,7 százalékra csökkent. A gazdaság megélénkülésével 2006-ra megszűnt a deflációs nyomás.

A japán gazdaság növekedésében az export játszotta a meghatározó szerepet. A szigetország külkereskedelme dinamikusan bővült az ázsiai és kiemelten a kínai relációban. Az elmúlt évtizedben a japán export/GDP-arány 10-ről 16 százalékra emelkedett, vagyis a japán gazdaság teljesítményének külföldi piacoktól való függősége nőtt. A hagyományosan pozitív folyó fizetési mérleg többlete 2003 és 2007 között 136,2 milliárdról 211 milliárd dollárra (GDP 4,8 százaléka) emelkedett.

A GDP-arányos államháztartási hiány 2003 és 2007 között 8 százalékról 2,5 százalékra mérséklődött. A japán kormány 2011-re pozitív elsődleges költségvetési egyenleg elérést tűzte ki célul, amely lépéssel csökkentheti a rendkívül magas államadósságot, amely 2007-ben a GDP 187 százalékának felelt meg. Az elsődleges költségvetési egyenleg GDP-arányos hiánya 2007-re – a közmunkák csökkentésével és az adóbevételek kedvező alakulásának köszönhetően – 3 százalékra mérséklődött.

Japán a világ legnagyobb nettó hitelezője, és (Kína után) a második legnagyobb valutataralékkal rendelkezik, amelynek nagysága 2007-ben az 1000 milliárd dollárt is meghaladta.

2) Hogyan érintette Japánt a válság?

2.1. A válság hatása a pénzügyi szektorra

Az amerikai másodlagos jelzálogpiaci válság közvetlen hatása a japán bankok esetében mérsékelt volt. A japán bankok relatíve kis mértékben fektettek be amerikai strukturált hiteltermékekbe, és azon belül a másodlagos jelzálogpiachoz kapcsolódó termékekbe. Így veszteségeik is jóval elmaradnak az európai és amerikai bankokétól.

A japán bankok globális pénzügyi zűrzavarral szembeni viszonylagos immunitásához a szektor szilárd alapjai is hozzájárultak. 2008-ban a japán bankok nemzetközi összehasonlításban magas tőke megfelelési mutatóval (12,3 százalék – 2008. szeptember) rendelkeztek, és az 1990-es években még komoly problémát okozó nem teljesítő hitelek aránya az elmúlt néhány évben jelentősen visszaesett. 2008 elején a rossz hitelek a teljes hitelállomány 1,5 százalékát tették ki.¹

2008 szeptemberétől azonban a pénzügyi válság intenzívebbé válása, a befektetők bizalomvesztése többek között a tokiói tőzsde gyors ütemű esésében is megnyilvánult. A részvényárak erőteljesen és folyamatosan csökkentek a hazai és külföldi befektetők masszív eladásainak következtében. A japán yen – ellentétben a legtöbb kelet-ázsiai valuta mozgásával – felértékelődött a dollárral szemben, amely a 2007 közepe óta tartó erősödési tendencia folytatódását jelenti.

A japán bankok hitelezése 2008 szeptembere után bővült a megnövekedett vállalati igényeknek köszönhetően, mivel a nagyvállalatok a hazai és nemzetközi tőkepiacon (részvényt piac, kötvénypiac) szűkülő finanszírozási lehetőségek miatt a banki hitelezés felé fordultak. Ugyanakkor a kis- és közepes vállalatok egyre nehezebben jutottak banki hitelhez, amely egyrészt a nagyvállalatok megnövekedett hiteligényével, másrészt a bankok csökkenő részvényárak miatt elszenvedett veszteségeivel volt magyarázható.²

2.2. A válság áttérjedése a makrogazdaságra

A japán gazdaság már 2008 elején a gyengülés jeleit mutatta. A reál GDP a második negyedévben 0,9, a harmadikban 0,6, a negyedikben pedig 3,8 százalékkal esett vissza. 2008 utolsó negyedévében a japán export „összeomlott” a fejlett országok (US, EU) és a kelet-ázsiai országok gyengülő importkeresletének nyomán. A negyedik negyedévben a reál GDP és az export éves bázison 12,7 illetve 45 százalékkal esett vissza. A gazdasági lejtmenet 2009-ben továbbfolytatódott. 2009 első negyedévében a japán gazdaság éves bázison 15,2 százalékkal zsugorodott. 2009 első három hónapjában az export rendre több mint 40 százalékkal maradt el 2008 azonos hónapjaihoz képest.

Az előző év megegyező időszakához mérve Japán ipari termelése 2008 utolsó negyedévében 15 százalékkal, majd 2009 első három hónapjában 31, 38,4, illetve 34,2 százalékkal esett vissza.³ A japán gazdaság helyzetének rendkívüli mértékű romlása az ipari termelés koncentráltságával magyarázható. A globális kereslet visszaesése által leginkább érintett japán exporttermékek – szállító eszközök (pl. személygépkocsi), elektronikai termékek (elektronikai alkatrészek és berendezések, elektromos gépek, IT-termékek) és általános gépek (pl. termelő berendezések) – teszik ki a japán ipari termelés felét.⁴ Az exportra termelő szektorokat a globális kereslet csökkenése mellett a yen felértékelődése is negatívan érintette.

A japán gazdaság recesszióba süllyedésével a vállalatoknál megindult a munkaerő leépítése. A munkanélküliségi ráta 2008 végére 4,3 százalékra, majd 2009 márciusára már 4,8 százalékra emelkedett. Az elbocsátások a legnagyobb mértékben az összes foglalkoztatottak 33 százalékát kitevő atipikus munkavállalókat érintette.

A japán gazdaság visszaesése 2009 márciusában és áprilisában valamelyest enyhült. Az ipari termelés márciusban az előző hónaphoz képest 1,6 százalékkal nőtt, és az export február

¹ ADB (2009): Asian Development Outlook 2009.

² Shirai, Sayuri (2009): The Impact of the US Subprime Mortgage Crisis on the World and East Asia, MPRA Paper No. 14722, <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/14722/>

³ <http://www.meti.go.jp/english/statistics/index.html>

⁴ Shirai, Sayuri (2009): The Impact of the US Subprime Mortgage Crisis on the World and East Asia, MPRA Paper No. 14722, <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/14722/>

óta növekvő tendenciát mutat. Ugyanakkor mind az ipari kibocsátás mind a kivitel továbbra is alacsony szinten áll.

2008 utolsó negyedében negatívvá váló külkereskedelmi mérlegnek köszönhetően a folyó fizetési mérleg többlete év végére 157,1 milliárd dollárra (GDP 3,2 százaléka) szűkült. 2009 februárjától a külkereskedelmi mérleg újra pozitív egyenleggel zár.

3) Válságkezelő csomagok és eszközök

3.1. A bankszektor megsegítése

2008 októberében a globális pénzügyi válság fokozódásával a Japán Bank a pénzügyi likviditás biztosítása érdekében az irányadó kamatrátát 0,5-ről 0,3 százalékra csökkentette. Ezen kívül átmeneti intézkedésként a kereskedelmi bankok szabad jegybanki tartalékaira 0,1 százalékos kamattfizetést jelentett be. A japán jegybank a következő kamatvágást december 19-én hajtotta végre. Az irányadó kamatrátát 0,1 százalékra mérsékelte.

2008 szeptemberében a Japán Bank 2009. január 30-ig érvényes, 60 milliárd dolláros swap egyezményt kötött a FED-del. Majd később a Japán Bank és a FED 2009. október 30-ig meghosszabbította az egyezmény hatályát, valamint eltörölték a swap keret felső határát. A japán jegybank 2008 októberétől dollárukciókat tart, hogy megfelelő szintű dollárlikviditást biztosítson a pénzintézetek számára.⁵

A zuhanó részvényárak miatt veszteséget elszenvedő bankok megsegítésére, 2009. február 3-án a Japán Bank újra bevezette a már korábban alkalmazott részvényvásárlási programját. A Japán Bank 1000 milliárd yen értékig vállalt részvényvásárlást a bankoktól. A program 2010 áprilisáig él. Ezenkívül a kormány 20 000 milliárd yenre emelte a Bankok Részvényvásárlási Társasága által felvett kölcsönökre nyújtott garanciát. A garantált kölcsönökből a Bankok Részvényvásárlási Társasága – a nevének megfelelően – részvényvásárlásra jogosult a bankoktól.

A vállalati finanszírozás javítása érdekében a Japán Bank 2009-ben – átmeneti jelleggel – kereskedelmi értékpapírok és vállalati kötvények vásárlását hirdette meg. A Japán Bank pénzintézeteken keresztül 3000 milliárd yen értékig kereskedelmi papírok és 1000 milliárd yen értékig vállalati kötvények vételét tűzte ki célul.⁶

3.2. A gazdaságélénkítő csomagok

A japán kormány az első gazdaságélénkítő csomagot⁷ 2008 augusztusában jelentette be. A 11 700 milliárd yen (107,4 milliárd dollár) értékű csomagot a lassuló világgazdaság és a növekvő energia- és élelmiszerárak hatásainak ellensúlyozására dolgozták ki. A gazdaságélénkítő csomag finanszírozása érdekében, 2008. október 16-án a parlament 1800 milliárd yen értékű pótköltségvetést hagyott jóvá.

⁵ http://www.boj.or.jp/en/theme/seisaku/syudan/ope/ope_a08/index.htm

⁶ http://www.boj.or.jp/en/type/exp/seisaku_cfc/index.htm

⁷ Comprehensive Immediate Policy Package – Easing Public Anxiety

Az augusztus 29-én meghirdetett gazdaságélénkítő csomag három célkitűzést tartalmazott:^{8 9}

1. A lakosság problémáinak enyhítése (351,8 milliárd yen)

1.1 Az emberek mindennapi életének és foglalkoztatásának támogatása

- * átfogó intézkedések az áremelkedés kezelésére
 - o a nem tisztességes árazási gyakorlatok kiszűrése (kartell, indokolatlan áremelés),
 - o az emberek megélhetési kiadásainak támogatása (alacsony jövedelműek, egyedülálló anyák esetében),
 - o béremelések elősegítése (minimál bér növelése, bértárgyalások az üzleti közösségekkel), a kis- és középvállalatok foglalkoztatási szintjének fenntartása,
 - o autópályadíjak csökkentése.
- * speciális adócsökkentések bevezetése
 - o a személyi jövedelemadó és a magánszemélyeket terhelő helyi adók átmeneti mérséklése 2008-ban,
 - o átmeneti jóléti támogatások nyújtása a nyugdíjasok számára.
- * a fogyasztói politika megerősítése
 - o fogyasztóvédelmi ügynökség felállítása,
 - o fogyasztói konzultációs szolgáltatások fejlesztése.
- * az atipikus foglalkoztatással kapcsolatos intézkedések
 - o a munkaerő-kölcsönzési rendszerek jogi szabályozásának felülvizsgálata, az illegális gyakorlatok feltárása,
 - o a részmunkaidőben foglalkoztatottak teljes munkaidős állásokba kerülésének támogatása (1 millió munkahely 3 év alatt),
 - o a nők munkához jutásának támogatása (0,2 millió munkahely 3 év alatt),
 - o az idős emberek munkához segítése (1 millió munkahely 3 év alatt) (állami támogatások nyújtása azoknak a vállalatoknak, amelyek 65 év felettieket foglalkoztatnak),
 - o a fogyatékkal élők foglalkoztatásának támogatása.

1.2 Az egészségügyi, a nyugdíj és az idősgondozási szolgáltatások fejlesztése

- * az egészségügyi intézkedések
 - o az alacsony jövedelmű időskorúak egészségbiztosítási járulékának csökkentése,
 - o az egészségügyi rendszer megfelelő működésének biztosítása érdekében az orvosgyakornokok számának emelése.
- * a nyugdíjbefizetések rögzítésénél felmerült problémák kezelése
 - o a nyugdíjasok és a biztosított személyek adatainak ellenőrzése 2008 októbere végéig,
 - o a papíralapú nyilvántartás elektronizálása.
- * az idősgondozási szolgáltatások biztosítása
 - o az időgondozásban dolgozó munkaerő megőrzése és növelése.

1.3 Az oktatás és a gyermekgondozás támogatása

⁸ Speech on Fiscal Policy by Minister of Finance Nakagawa at the 170th Session of the National Diet, <http://www.mof.go.jp/english/budget/e20080929.htm>

⁹ Cabinet Office (2008): Comprehensive Immediate Policy Package – Easing Public Anxiety, <http://www5.cao.go.jp/keizai1/2008/0918summary-english.pdf>

- * a születésszám növelése és gyermekgondozási intézmények bővítése
 - o óvodai várólisták megszüntetése,
 - o állami támogatási program indítása integrált gyermekgondozási létesítmények létrehozására,
 - o iskolai étkeztetés díjának csökkentése (többletjuttatás az önkormányzatok számára).
2. Fenntartható társadalom megvalósítása (917,7 milliárd yen)
- 2.1 Alacsony széndioxid kibocsátású társadalom¹⁰ megvalósítása
- * energiatakarékos és új energiatechnológiák folyamatos bevezetése
 - o a háztartások, a vállalatok és a közintézmények napenergia-rendszerekkel történő ellátása,
 - o nagyméretű regionális naperőművek felállítása,
 - o adókedvezmények nyújtása az energiatakarékos és megújuló energiát felhasználó berendezésekbe történő beruházások esetén,
 - o energiahatékonyság növelése a közlekedési rendszerekben (ökoautók elterjedésének ösztönzése, a gyorsvasútrendszerek új generációjának kifejlesztése).
 - * energiatakarékos és új energiatechnológiák kifejlesztésének ösztönzése
 - o a környezetvédelmi és energiatechnológiák területén a kutatási tevékenységek felgyorsítása (új napenergia-technológia kifejlesztése)
 - o nemzetközi versenyképességet növelő új technológiák kifejlesztése.
 - * nemzetközi összefogás erősítése az emelkedő nyersanyagárak miatt
 - o „erőforrás-diplomácia” erősítése, újabb erőforrások feltárásának támogatása a hivatalos fejlesztési segélyek (ODA) által,
 - o az erőforrás-ellátó országok és a fogyasztó országok közötti dialógus felgyorsítása,
 - o transzparencia növelése a nyersolajpiacon,
- 2.2 A lakóépületek és a katasztrófamenedzsment átalakítása
- * a lakóépületek és a városok átalakítása,
 - o környezetbarát lakások építésének támogatása,
 - o az időskorúak számára akadálymentes épületek kialakítása,
 - * katasztrófavédelmi intézkedések
 - o a tanulók védelme érdekében az iskolák földrengésbiztos átalakítása (10 000 iskola átépítésének felgyorsítása).
- 2.3 A mezőgazdasági, az erdőgazdálkodási és a halászati ágazat megerősítése
- * az élelmiszer-önellátás arányának 50 százalékra történő emelése,
 - * a termelési kapacitások növelése a mezőgazdasági, az erdőgazdálkodási és a halászati ágazatban,
 - * a japán mezőgazdasági, erdőgazdálkodási és a halászati termékek iránti belföldi kereslet ösztönzése („helyi termelés helyi fogyasztás” kezdeményezés elindítása),
 - * új piacok felkutatása a japán mezőgazdasági, erdőgazdálkodási és a halászati termékek számára.
3. Az új költségstruktúrához (magas kőolajárak) való alkalmazkodás elősegítése és a gazdaság élénkítése (538,5 milliárd yen)
- 3.1 A kis- és középvállalatok megerősítése

¹⁰ Low-carbon society

- * a kis- és középvállalatok pénzügyi megsegítése
 - o hitelgarancia-program elindítása, valamint az állami pénzügyintézetek hitelezésének növelése, amellyel mintegy 9000 milliárd yen kölcsön válik elérhetővé a kis- és középvállalatok számára,
 - o a kőolajárak emelkedése által leginkább érintett gazdasági ágazatok támogatása (szállítványozás, építőipar, személyszállítás (busz, taxi stb.))

3.2 Az önkormányzatok pénzügyi támogatása a csomaggal kapcsolatos intézkedések végrehajtásához.

Az augusztusban meghirdetett csomag intézkedéseiben jól tükröződik az energia- és élelmiszerimport-függő Japán külső sokkoknak (áremelkedés) való kitettsége. Az energia-hordozókban szegény ország kényszerhelyzete miatt mindig is prioritásnak tekintette új energiatakarékos technológiák kifejlesztését és a megújuló energiaforrások felhasználásának növelését. A jelenlegi szituáció még inkább ezt a tendenciát erősíti. A kormányzati programban a már régóta sürgető társadalmi problémák (a rendkívül alacsony termékenységi ráta [1,32 százalék], a társadalom elöregedése, az atipikus foglalkoztatottak kiszolgáltatott helyzete) kezelése is megjelenik.

A globális pénzügyi és gazdasági válság elmélyülésével, 2008 októbere végén a japán kormány meghirdette a második gazdaságélénkítő csomagot. A mintegy 26 900 milliárd yen (276,3 milliárd dollár) értékű csomag a lakosság és a kis- és középvállalatok támogatására további intézkedéseket határozott meg. Az elsőhöz hasonlóan a második csomag rendelkezései is alapvetően három célkitűzés alapján sorolhatók csoportba (a két csomag között számos területi átfedést találunk, és egyes korábbi intézkedések kibővített formában jelennek meg.):¹¹

1. A lakosság mindennapi életében jelentkező nehézségek enyhítése (3000 milliárd yen)

1.1 Azonnal segítségnyújtás a háztartások számára (2000 milliárd yen)

- * egyszeri, fix összegű lakossági kifizetések,
- * a munkanélküli-járulék (unemployment insurance premium) csökkentése (maximum 0,4 százalékponttal),
- * a villamosenergia- és gázdíjak mérsékelt emelése 2009 első negyedében (kormányzati kérés a szolgáltatók felé).

1.2 Foglalkoztatásbiztonsági intézkedések (300 milliárd yen)

- * a korábbi atipikus foglalkoztatással kapcsolatos intézkedések folytatása (pénzügyi ösztönzők nyújtása azon vállalatoknak, amelyek atipikus foglalkoztatottakat alkalmaznak),
- * a kis- és középvállalatoknál foglalkoztatottak támogatása (állami támogatások bővítése).

1.3 A mindennapi életben jelentkező problémák csökkentése (700 milliárd yen)

- * az idősgondozásban dolgozók létszámának 100 000 fővel történő emelése, a munkakörülményeik javítása (az idősgondozási díjak 3 százalékos emelése 2009 áprilisától),
- * a fogyatékkal élőket támogató pénzügyi alap növelése,
- * a nyugdíjadatokkal kapcsolatos probléma megoldása,
- * a fogyasztói politika megerősítése (illegális üzleti tevékenységek megszüntetése, élelmiszer-biztonsági intézkedések fokozása),

¹¹ Cabinet Office (2008): Economic Policy Package: Measures to Support People' Daily Lives, <http://www5.cao.go.jp/keizai1/2008/081201outline-english.pdf>

- * a gyermekvállalás és -nevelés ösztönzése (az ehhez kapcsolódó szolgáltatások fejlesztése, a gyermeket váró nők orvosi vizsgálatainak ingyenessé tétele).

2. A pénzügyi és gazdasági stabilitás biztosítása (21 900 milliárd yen)

2.1 Pénz- és tőkepiacok stabilizálása

- * nemzetközi együttműködés támogatása a pénz- és tőkepiacok stabilizálása érdekében (tapasztalatcsere, a pénzügyi kooperáció erősítése Ázsiában (Chiang Mai kezdeményezés),
- * a hazai piacok stabilitásának biztosítása (a rövidre eladás [short selling], a bankok részvénytartásának korlátozása, munkavállalói részvényvásárlási terve),
- * a pénzügyi eszközökkel kapcsolatos elszámolások tökéletesítése,
- * több rugalmasság a bankok tőkemegfelelési mutatóját illetően (de továbbra is megfelelni a nemzetközi egyezményeknek),
- * az értékpapírosított pénzügyi eszközök átláthatóságának és megbízhatóságának növelése (az értékpapírosított pénzügyi eszközökről szóló jogszabályok felülvizsgálata),
- * likviditás biztosítása a pénzügyi intézmények számára,
- * a pénzügyi termékekből származó jövedelem adózásának egyszerűsítése.

2.2 Kis- és középvállalatok támogatása (21 800 milliárd yen)

- * az augusztusban meghirdetett ösztönző csomag pénzügyi intézkedéseinek azonnali végrehajtása,
- * további 21 000 milliárd yen a sürgősségi garanciaprogramra és az állami pénzügyintézetek kölcsöneinek növelésére (20 milliárd yen kölcsönre vállal garanciát a Hitel Garancia Vállalat [Credit Guarantee Corporations], 10 milliárd yen kölcsön nyújtására jogosult a Japán Pénzügyi Vállalat [Japan Finance Corporation]),
- * a magán pénzügyintézetek pénzügyi közvetítő szerepének erősítése,
- * a kis- és középvállalatok társasági adójának átmeneti mérséklése,
- * a kis- és középvállalatok humánerőforrás-bővítésének és K+F-tevékenységének támogatása,
- * új termékek és technológiák kifejlesztéséhez és kereskedelmi értékesítéséhez állami támogatások, hitelek nyújtása.

2.3 Gazdasági növekedés elősegítése (100 milliárd yen)

- * olyan átmeneti adózási intézkedések bevezetése, amelyek azonnali értékcsökkenési leírást tesznek lehetővé az energiatakarékos és megújuló energiát felhasználó berendezésekbe történő beruházások esetén,
- * a nyersolajpiaci események figyelemmel kísérése, az erőforrás-diplomáciai kapcsolatok bővítése,
- * ritka ércek kitermelésének támogatása,
- * a világ élvonalába tartozó kutatási-fejlesztési tevékenységek, a vállalatok innovációs együttműködésének ösztönzése,
- * a vállalatok tengerentúli jövedelmeinek repatriálására irányuló intézkedések.

3. Az egyes régiók növekedési lehetőségeinek meghatározása (2000 milliárd yen)

3.1 Revitalizációs intézkedések (1000 milliárd yen)

- * autópályadíjak csökkentése (a hét napjainak meghatározott időszakában, valamint az ünnepnapokon),

- * a nagyvárosokon kívül található vállalati és bevásárló területek revitalizációja, az információs és kommunikációs infrastruktúrájuk fejlesztése,
- * Japán turisztikai vonzerejének növelése (az idegenforgalmi vendéglátóhelyek szolgáltatásainak fejlesztése, a vízumprocedúrák felülvizsgálata),
- * közlekedési hálózat fejlesztése a biztonságos közlekedés és az elosztási költségek csökkentése érdekében (pályaudvarok akadálymentesítése, a helyi buszközlekedés és úthálózat, a városi vasúthálózatok fejlesztése),
- * az alacsony népsűrűségű területek betelepítése, a vidéki városok fejlesztése
- * az agrárium támogatása (a legújabb agrártermelési eljárások bevezetése, a farmerek képzésének támogatása),
- * az agrárszektor, az ipar és a kereskedelem szoros együttműködésének ösztönzése (a hazai agrártermékek belföldi fogyasztásának növelése, ökoturizmus fejlesztése, a rurális közösségek és a minisztériumok közötti kooperáció által a rurális térségek felzárkóztatása),
- * az erdőgazdálkodás (a házépítésekénél a hazai fa felhasználásának növelése, [fa] biomassza hasznosítása) és a halászat revitalizálása.

3.2 Lakásberuházások támogatása és katasztrófamegelőzés (400 milliárd yen)

- * lakáskölcsönhöz kapcsolódó adóengedmények növelése,
- * környezetbarát épületek elterjedésének ösztönzése,
- * a nagyvárosi és a vidéki területek fejlesztési projektjeinek finanszírozása,
- * katasztrófavédelmi intézkedések (épületek (iskolák, lakóépületek, középületek) földrengésbiztos átalakítása).

3.3 Önkormányzatok támogatása (600 milliárd yen)

- * a kieső helyi adóbevételek és központosított adóbevételek pótlása,
- * infrastrukturális fejlesztések.

A 23 000 milliárd yenes (250 milliárd dollár), harmadik gazdaságélénkítő csomag¹² 2008. december 12-én került bejelentésre. Majd december 19-én a kormány a második és a harmadik gazdaságélénkítő csomag összevonásával és kiegészítésével, 10 000 milliárd yen értékű költségvetési és 33 000 milliárd yen értékű pénzügyi intézkedések bevezetéséről döntött:¹³

- * 1100 milliárd yen a foglalkoztatás támogatására (lakhatás és pénzügyi segítség nyújtása a munkanélküliek számára, önkormányzatoknak nyújtott támogatás munkahelyteremtésre),
- * 1000 milliárd yen az önkormányzatoknak jutató adóbevételek (local allocation tax) növelésére,
- * 1000 milliárd yen az előre nem látott kiadásokra előirányzott alap létrehozására,
- * 1100 milliárd yen az adóreformra/csökkentésre,
- * 6000 milliárd yen a második gazdaságélénkítő csomag megvalósítására (plusz 21 000 milliárd yen a hitelgarancia programra),
- * 10 000 milliárd yen az állam tőkerészesedésének növelésére a pénzügyi intézetekben,
- * 20 000 milliárd yen a Bankok Részvényvásárlási Társaságának (Banks' Shareholdings Purchase Corporation) megerősítésére, amely az állammal által garantált kölcsönökből részvényeket vásárol a bankoktól,

¹² Emergency measures to defend people's daily lives

¹³ Cabinet Office (2008): Summary of „Immediate Policy Package to Safeguard People's Daily Lives”, <http://www5.cao.go.jp/keizai1/2008/081224summary-english.pdf>

- * 3000 milliárd yen az állami pénzügyi intézmények értékpapír-vásárlásaira, a közepes és nagyvállalatoknak nyújtott kölcsönök emelésére,
- * 200 milliárd yen a lakás- és ingatlanpiac élénkítésére.

2009. január 13-án a parlament alsó háza 4785,8 milliárd yenes második pótköltségvetést hagyott jóvá a 2008-as fiskális évre vonatkozóan. 2009. március 5-én a parlament alsó háza a pótköltségvetés végrehajtásához szükséges törvényeket is elfogadta (kétharmados többséggel).¹⁴ Így márciusban elindultak a lakossági kifizetések, amelyre a kormány mintegy 2000 milliárd yen összeget irányzott elő az októberben meghirdetett gazdaságösztönző csomagjában.

A japán kormány a 2008-as fiskális év végéig (2009. március 31.) három gazdaságösztönző csomagot jelentett be kb. 75 000 milliárd yen (hitelgarancia-programmal együtt) összértékben, amelyből 12 000 milliárd yent költségvetési intézkedésekre és 63 000 milliárd yent pénzügyi támogatásra irányoztak elő. A 2009-es évre jóváhagyott költségvetés (88 550 milliárd yen) 37 000 milliárd yent különít el a meghirdetett programokra.

A gazdasági visszaesés miatt csökkenő adóbevételek és a gazdaságösztönző csomagok finanszírozása ellehetetlenítette a kormány által 2011-re kitűzött pozitív elsődleges egyenleg megvalósítását, és egyben az óriási méretű államadósság (GDP 187 százaléka) enyhítését is. 2008-ban a GDP-arányos államháztartási hiány 5,6 százalékra, a GDP-arányos államadósság pedig 196,3 százalékra emelkedett.¹⁵

2009 áprilisa elején a japán kormány minden idők legnagyobb gazdaságélénkítő csomagját (56 800 milliárd yen) hirdette meg, amely mintegy 15 400 milliárd yen költségvetési kiadást tartalmaz.¹⁶ A csomag finanszírozása a 2009. május 30-án hatályba lépett 13 930 milliárd yenes pótköltségvetésből történik majd. A 2009 második félévétől induló, több évre kiterjedő programban a korábbi csomagokhoz hasonlóan foglalkoztatást, kis- és középvállalatokat, gyermekvállalást, időseket támogató, adócsökkentő, infrastruktúra fejlesztésére irányuló, „zöld növekedést” elősegítő intézkedéseket találhatunk:

1. Azonnali intézkedések – a negatív spirál elkerülése (44 400 milliárd yen)

- * 2500 milliárd yen a foglalkoztatási intézkedésekre (a korábbi intézkedések kiterjesztése, az atipikus foglalkoztatottak számára új szociális háló kiépítése, munkahelyek megtartása és teremtése)
 - o állami támogatások a foglalkoztatás átalakítására,
 - o átfogó támogatás nyújtása a szakmai képzésekre és az újraalkalmazásra,
 - o fogyatékkal élők munkához segítése,
 - o új munkahelyek teremtése,
 - o a kölcsönzött munkaerő foglalkoztatási védelmének megerősítése.
- * 41 800 milliárd yen a pénzügyi intézkedésekre (a bankok pénzügyi közvetítő szerepének fenntartása, a vállalati finanszírozás megkönnyítése)
 - o a kis-, közép- és a nagyvállalatok finanszírozási lehetőségeinek támogatása,
 - o a japán vállalatok tengerentúli üzleti projektjeinek finanszírozása,
 - o segítségnyújtás olyan fejlődő országoknak, ahol japán vállalatok működnek,
 - o részvénytőzsi intézkedések.

¹⁴ A kétharmados többségi szavazásra azért volt szükség, mert a parlament felső háza korábban elutasította a pótköltségvetést. Japánban a költségvetés elfogadásáról az alsó ház mondja ki a végső szót, így a második pótköltségvetés a felső ház jóváhagyása nélkül lépett hatályba.

¹⁵ IMF (2009): World Economic Outlook – Crisis and Recovery 2009 April, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/index.htm>

¹⁶ Cabinet Office (2009): Summary of the „Policy Package to Address Economic Crisis”, <http://www5.cao.go.jp/keizai1/2009/0420summary-english.pdf>

- * közmunkaprogramok előrehozott megvalósítása a 2009 első félévében tervezett kiadások növelésével.

2. Növekedési stratégia – jövőbe tekintő beruházások (8800 milliárd yen)

- * 2200 milliárd yen a „low-carbon forradalomra” (kis széndioxid-kibocsátású és újrahasznosítás-orientált társadalom létrehozása, a napenergia, az üzemanyag-takarékos járművek, az energiatakarékos berendezések területén világvezető technológiák kifejlesztése és bevezetése, innovációk a szállításban, a közlekedésben és a fizikai elosztó infrastruktúrában)
 - o „Iskolák New Deal” programja: iskolák földrengésbiztos és környezetbarát átalakítása,
 - o a közintézményekben és a lakóépületekben napenergia-termelő rendszerek bevezetésének ösztönzése,
 - o környezetbarát háztartási gépek, járművek elterjedésének támogatása,
 - o energiatakarékos és környezetbarát házak elterjedésének támogatása.
 - o alacsony széndioxid-kibocsátású technológiákon alapuló innovációk a szállítási és fizikai elosztó infrastruktúrában.
- * 2800 milliárd yen az egészségüggyel és a gyermekneveléssel kapcsolatos intézkedésekre (helyi egészségügyi szolgáltatások revitalizálása, új orvostudományi technológiák kifejlesztése, idősgondozási szolgáltatások megerősítése, új munkahelyek teremtése az idősgondozásban, gyermeknevelési támogatások növelése)
 - o a helyi egészségügyi ellátórendszerek megerősítését szolgáló kezdeményezések támogatása (Helyi egészségügyi revitalizációs terv)
 - o a rák elleni gyógyszerek és a gyermekeknek szánt gyógyszerek fejlesztésének támogatása
 - o az idősgondozásban foglalkoztatottak munkakörülményeinek javítása,
 - o állami támogatások és hitelek nyújtása időgondozási centrumok és intézmények létrehozására,
 - o gyermeket nevelő generáció támogatása (gyermekenként (3-5 év közötti) 36 000 yenes különleges gyermeknevelési támogatás 2009-ben)
 - o a gyermekgondozási szolgáltatások fejlesztése
 - o állami hozzájárulás a gyermekek oktatásához (iskolai tandíjak elengedése, ösztöndíjak nyújtása).
- * 3800 milliárd yen a japán gazdaság és az infrastruktúra fejlesztési irányának meghatározására (a mezőgazdasági, az erdőgazdálkodási és a halászati ágazat támogatása, a humán erőforrás fejlesztése, kis- és középvállalatok növekedésének elősegítése, a régiók közötti kapcsolatok erősítése, infrastrukturális fejlesztések)
 - o földreform végrehajtása,
 - o a rurális területek revitalizációja és az erdők regenerálása,
 - o a halászati szektor revitalizációja,
 - o vezető külföldi kutatók fogadása és a kutatási infrastruktúra, az egyetemi oktatás fejlesztése,
 - o az ipar–egyetem–kormány–együttműködés javítása,
 - o a nemzeti tanterv megújítása,
 - o a Japánban tanuló külföldi diákok számának növelése és a fiatal japán kutatók külföldi tanulmányainak támogatása,
 - o a régiókat összekötő infrastruktúra fejlesztése (az autópálya-hálózat „hiányzó kapcsolatainak” kiépítése, a három legnagyobb nagyvárosi terület elkerülő utjainak megépítése),

- a kikötői és a reptéri infrastruktúra fejlesztése,
 - digitális szakadék csökkentése (a szélessávú hálózat kiépítésének befejezése),
 - a nemzeti és helyi közigazgatási szolgáltatások elektronizálása,
 - Japán turisztikai népszerűségének növelése,
 - az országba való beutazás megkönnyítése (a vízumrendszer felülvizsgálata, reptéri bevándorlási procedúra leegyszerűsítése).
3. Feszültségek csökkentése (5000 milliárd yen)
- * 400 milliárd yen a régiók revitalizációjára
 - a regionális szállítási hálózat fejlesztése,
 - lakóházak és egyéb épületek földrengésbiztos megerősítése.
 - * 2200 milliárd yen biztonsági intézkedésekre
 - katasztrófa megelőzési intézkedések,
 - fogyasztóvédelem javítása,
 - a nyugdíj-befizetési adatokkal még 2007-ben felmerült problémák rendezése.
 - * 2400 milliárd yen az önkormányzatok támogatására
 - költségvetési támogatás nyújtása állami beruházásokra és a gazdasági válság kezelésére.
4. Adóreform (100 milliárd yen)
- * ajándékadó csökkentése (átmeneti intézkedés),
 - * a kis- és középvállalatok társadalombiztosítási járulékainak csökkentése,
 - * adóösztönzők a kutatás+fejlesztés területén.

4) A programok hatékonysága

A japán kormány expanzív költségvetési és monetáris intézkedéseinek gazdaságösztönző hatása mérsékelte. A Japán Bank májusi jelentése a gazdaság helyzetének további romlásáról számol be. Az üzleti állótőke-beruházások jelentős csökkenést mutatnak, amely az egyre romló vállalati profitokat és a felesleges kapacitásokat tükrözi. A lakossági fogyasztás gyenge a növekvő munkanélküliség és a csökkenő jövedelmek következményeként; az állami ösztönzők hatása csak kismértékben érezhető. Az állami beruházások viszont a pótköltségvetés hatására emelkednek.

A Japán Bank pénzügyi intézkedéseinek köszönhetően valamelyest javult a vállalatok finanszírozása (kereskedelmi papírok, vállalati kötvény). Az alacsony hitelbesorolással rendelkező cégek kötvénykibocsátása azonban továbbra is alacsony szinten áll, és még mindig sok vállalat számára nehéz a banki hitelhez való jutás. Emelkedik a vállalati csődök száma.

A Világbank áprilisi előrejelzése szerint a japán gazdaság 2009-ben 6,2 százalékkal esik vissza. Az exportfüggő japán gazdaság fellendülése a fejlett országok (USA, EU) és a kelet-ázsiai országok importkeresletének megélénkülésével várható.

* * * * *

Referenciák

ADB (2009): *Asian Development Outlook 2009*.

Cabinet Office (2008): Comprehensive Immediate Policy Package – Easing Public Anxiety, letöltés helye: <http://www5.cao.go.jp/keizai1/2008/0918summary-english.pdf>

Cabinet Office (2008): Economic Policy Package: Measures to Support People' Daily Lives, letöltés helye: <http://www5.cao.go.jp/keizai1/2008/081201outline-english.pdf>

Cabinet Office (2008): Summary of „Immediate Policy Package to Safeguard People's Daily Lives”, letöltés helye: <http://www5.cao.go.jp/keizai1/2008/081224summary-english.pdf>

Cabinet Office (2009): Summary of the „Policy Package to Address Economic Crisis”, letöltés helye: <http://www5.cao.go.jp/keizai1/2009/0420summary-english.pdf>

IMF (2009): World Economic Outlook - Crisis and Recovery, letöltés helye: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/index.htm>

Shirai, Sayuri (2009): The Impact of the US Subprime Mortgage Crisis on the World and East Asia, MPRA Paper No. 14722, letöltés helye: <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/14722/>

Speech on Fiscal Policy by Minister of Finance Nakagawa at the 170th Session of the National Diet, letöltés helye: <http://www.mof.go.jp/english/budget/e20080929.htm>

http://www.boj.or.jp/en/theme/seisaku/syudan/ope/ope_a08/index.htm

http://www.boj.or.jp/en/type/exp/seisaku_cfc/index.htm

<http://www.meti.go.jp/english/statistics/index.html>

KÍNA

A VÁLSÁG TERMÉSZETE, MÉRTÉKE ÉS MINŐSÉGE, VALAMINT A VÁLSÁGKEZELÉS

Monori Gábor

Napjaink válsága alapjaiban rengetheti meg a kínai fejlődési modellt. Az exportorientált gazdaság egyik negyedévről a másikra volt kénytelen szembesülni a szűkülő felvevőpiacok radikálisan csökkenő keresletével. Jelen tanulmányt egy rövid gondolattal kezdjük: „Könnyen lehet, hogy abszurd módon éppen a kapitalizmus válsága járul hozzá a kínai kommunista rendszer végéhez.” (Soros, A 2008-as hitelválság és következményei, p. 173.) Ha ez a jóslat esetleg beteljesülne, akkor is árnyalni szükséges a kínai gazdasági változás okait, mivel annak számos eleme a világgazdasági válságtól függetlenül, azt megelőzően is tetten érhető.¹ Kína a válság és világgazdasági hatása szempontjából a „fajsúlyosabb” országok közé tartozik, ahol a krízis hatásai erősek, ugyanakkor a válságkezelő csomagok kidolgozottabb formában jelentek meg, és az országot – tartalékait tekintve – felkészülten érte az új kihívás. A harmonikus társadalom elv megteremtése, fenntartása érdekében a kínai kormányzat nagyon gyorsan reagált a válságra. A tét nem kisebb, mint az ország belső és nemzetközi helyzetének megszilárdítása, megakadályozva ezzel a harminc éven át sikeresen működtetett irányítási mechanizmus szétesését.

1) A globális válság előtti makrogazdasági jellemzők

Kína azon kevés ország közé tartozik (Kanadával, Franciaországgal, Németországgal, az Egyesült Királysággal és az Egyesült Államokkal együtt), amelyek költségvetése széles pénzügyi lehetőségekkel rendelkezett a válság begyűrűzésének pillanatában, lehetővé téve a fiskális expanziót. Kína esetében a költségvetési bevételei közel egy százalék haladták meg a kiadásokat a krízist megelőző előtti utolsó évben (National Government Revenue and

¹ Csanádi Mária: Self-consuming Evolutions.

1. táblázat
Kína fő gazdasági mutatói
(milliárd RMB)

Főbb mutatók	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GDP	8967,7	9921,5	10965,5	12033,3	13582,3	15987,8	18321,7	21192,4	25730,6	30067,0
Reál GDP-növekedés (%)	7,6	8,4	8,3	9,1	10,0	10,1	10,4	11,6	13,0	9,0
Fogyasztói árindex	-1,4	0,4	0,7	-0,8	1,2	3,9	1,8	1,5	4,8	5,9
Ipari kibocsátás hozzáadott értéke*	2156,5	2539,5	2832,9	3299,5	4199,0	5480,5	7218,7	9107,6	11704,8	n.a.
Változás (%)	11,0	17,8	11,6	16,5	27,3	30,5	31,7	26,2	28,5	12,9
Állóeszköz beruházás	2985,5	3291,8	3721,3	4350,0	5556,7	7047,7	8877,4	10999,8	13732,4	17229,1
Változás (%)	5,1	10,3	13,0	16,9	27,7	26,8	26,0	23,9	24,8	25,5
Kiskereskedelmi eladások	3564,8	3910,6	4305,5	4813,6	5251,6	5950,1	6717,7	7641,0	8921,0	10848,8
Változás (%)	6,8	9,7	10,1	11,8	9,1	13,3	12,9	13,7	16,8	21,6
Egy városi lakosra jutó jövedelem (RMB)	5854,0	6280,0	6859,6	7702,8	8472,2	9421,6	10493,0	11759,5	13785,8	15781,0
Változás (%)	7,9	7,3	9,2	12,3	10,0	11,2	11,4	12,1	17,2	14,5
Egy vidéki lakosra jutó nettó jövedelem (RMB)	2210,3	2253,4	2366,4	2475,6	2622,2	2936,4	3254,9	3587,0	4140,4	4761,0
Változás (%)	2,2	1,9	5,0	4,6	5,9	12,0	10,8	10,2	15,4	15,0
Munkanélküliségi ráta**	3,1	3,1	3,6	4,0	4,3	4,2	4,2	4,1	4,0	4,2
Pénzügyi mutatók	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
M0 kínálat	1345,6	1465,3	1568,9	1727,8	1974,6	2146,8	2403,2	2707,3	3037,5	3421,9
Változás (%)	20,1	8,9	7,1	10,1	14,3	8,7	11,9	12,7	12,2	12,7
M1 kínálat	4583,7	5314,7	5987,2	7088,2	8411,9	9597,0	10727,9	12603,5	15256,0	16621,7
Változás (%)	17,7	16,0	12,7	16,8	18,7	13,6	11,8	17,5	21,0	9,0
M2 kínálat	11989,8	13461,0	15830,2	18500,7	22122,3	25410,7	29875,6	34560,4	40344,2	47516,7
Változás (%)	14,7	12,3	17,6	16,8	19,6	14,7	17,6	15,7	16,7	17,8
Árfolyam (RMB/USD)	8,3	8,3	8,3	8,3	8,3	8,3	8,1	7,8	7,3	6,8
Külföldi valuta-tartalék (milliárd USD)	154,7	165,6	212,2	286,4	403,3	609,9	818,8	1066,3	1528,2	1946,0
Külföldi adósság (milliárd USD)	151,8	145,7	170,1	171,4	193,6	228,6	281,0	323,0	373,6	n.a.

* Minden állami, ipari vállalat, és az olyan nem állami, ipari vállalatok, amelyek 5 millió RMB-t meghaladó fő üzleti tevékenységből származó bevétellel rendelkeznek; ** Regisztrált városi munkanélküliségi ráta a Statisztikai Hivatal adatai alapján.

Forrás: Kínai Népköztársaság Statisztikai Hivatala és honlapja, Kínai statisztikai évkönyv 2007.

Expenditure and Their Increase Rates, In Kínai Statisztikai Évkönyv), majd 2008-ra két százalékra növekedett a hiány.

1.1. Növekedési ütem

Az éves GDP-növekedési ütem szignifikánsan csökkent (*2. táblázat*). A 2009-re vonatkozó mérvadó becslések eleinte 8,2 százalékos éves növekedést tartottak valószínűnek, azonban 2009 elején már – Kína esetében gazdasági depressziót jelentő – ötszázalékos egész éves növekedési ütem valószínűsíthető, mely komoly hatással lesz az exportorientált növekedésű ország belső állapotára (munkanélküliség, város-vidék jövedelmi feszültségek). Nagyságrendileg az éves kínai GDP 40 százaléka származik közvetlenül az exportból, ennek viszont csak 20 százaléka rendelkezik magas hozzáadott értékkel, tehát a teljes GDP mindössze 8 százaléka.

2. táblázat
A kínai GDP éves növekedése
(az előző év bázisán)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
GDP-növekedés (%)	10	10,1	10,4	11,6	11,9	9,5	5-8,2

Forrás: OECD Economic Outlook, 2009. március.

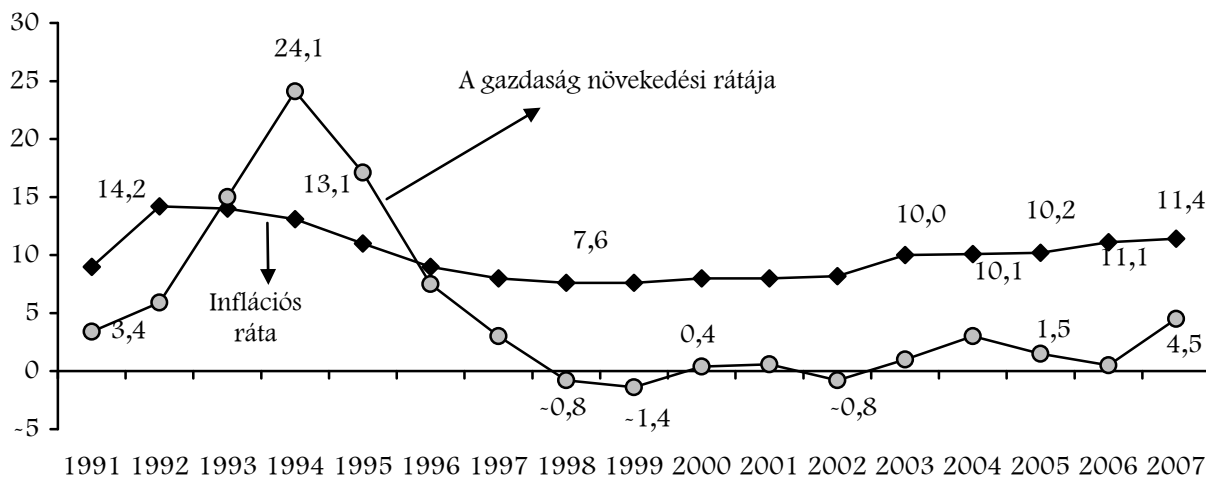
Az ipari termelésről érdemes tudnunk, hogy átlagosan már 2007 februárjától kezdve (ekkor 9,1 százalékra csökkent) igen nagy kilengéseket produkált a háromhavi átlag az egy évvel korábbi adatokhoz képest.

Az export éves növekedése 2007-ben 25,7 százalékkal növekedett, az import pedig 20,8 százalékkal. A kínai külkereskedelmi többlet azonban már jó pár éve lassuló ütemben növekszik. Az import bővülése azonban csak az utóbbi három évben indult be jelentősen. 2008-ban a válság hatásaitól függetlenül is lassuló exportnövekedésre számítottak Kínában.

1.2. Infláció

Az inflációs (fogyasztói árindex) becslések 2009-re vonatkozóan nulla és két százalék között szóródnak. A korábbi évek meghatározó trendje a lassú ütemű, de folyamatos inflációnövekedés volt, majd a 2008-as év során, a csökkenő kereslet hatására, ez a folyamat megszakadt, és az éves szintre vetített 5,9 százalékos tetőzés után gyors esésnek indult, mely a termelés, illetve a fogyasztás csökkenő ütemű növekedésének, a munkanélküliség növekedésének egyértelmű és szokásos következménye.

I. ábra
A GDP és az infláció a válság előtt
(százalék)



Forrás: Chung Sang-Eun—Eight Questions and Answers for China's Economy 2008, Economic Report by SERIWorld.org 17 December 2007.

1.3. Munkanélküliség

A munkanélküliségre vonatkozó hivatalos Kínai adatok – több évtizedre visszamenőleg – hagyományosan különböznek a nemzetközileg elfogadott becslésektől. A hivatalos kínai forrásokban közölt munkanélküliségi rátánál nagyobb értékek jönnek ki nemzetközi statisztikai rendszereknek megfelelő számítási metódusokkal. A különbség számottevő, ami az ország lakosságának méretére való tekintettel nem elhanyagolható, illetve a munkanélküli tömegek adott esetben kockázatot jelentenek a belső rend megtartásában. A munkanélküliség alapvetően a fejletlen részekben rendkívül magas, a tartományközpontokban, illetve az ipari zónákban. A különleges övezetekben azonban a munkanélküliség alacsonynak mondható. Kína 2008-as évre vonatkozó munkanélküliségi rátája 9 százalék volt (nem hivatalos becslések alapján!). (The Economist, 2009. február 21–27.) A kínai hivatalos adatok a munkanélküliséget 4,2 százalékban adták meg.

A hivatalos kínai adatok illetve a nemzetközi becslések adatainak eltérése – a tanulmányban már említettnek megfelelően – elsősorban az eltérő nyugdíjkorhatár számításból adódik.

1.4. Külkereskedelmi függés

Kína külkereskedelmi függése az exportorientált növekedés következtében jelentős, és a kínai gazdaság kritikus pontja. Kína a világ műhelye, ahol az előállított termékek többségét a külföldi piacokra termelik. Legfőbb célpiaca az Egyesült Államok és az Európai Unió. Az ország túlzott külső piacoktól való függése miatt sebezhető, ám ez a gyengeség az elmúlt évtized szinte töretlen világgazdasági bővülése következtében egészen 2007-ig nem került előtérbe. A belső fogyasztás dinamikusabb bővülése szolgálhatna ellensúlyként a külföldi piacok felvevőképességének beszűküléséhez.² A keresleti oldalt tekintve Kína jelentős behozatalra szorul

² A 15 százalékos fogyasztásbővülést a gazdaság lassulása miatt egyre nagyobb veszély fenyegeti, ugyanakkor 2006-ban 16 százalékkal, 2007-ben 17 százalékkal nőtt a fogyasztás (Farkas Péter – Szabó Zsolt).

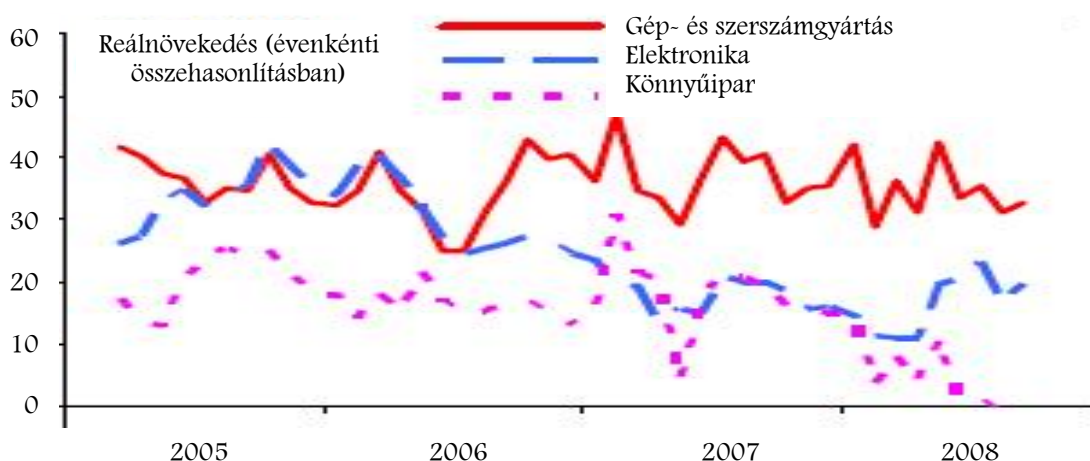
elsősorban az energiahordozók, valamint az alap- és nyersanyagok tekintetében, melyet Oroszországból, Afrikából, Latin-Amerikából és a Közel-Keletről biztosít. Ezen kívül egyre jelentősebb élelmiszer-behozatalra is szorul, amire jó példa, hogy az elmúlt években nettó rizs exportőr országból váltott át nettó rizs importőr országgá.

A kínai külkereskedelmi függést erősíti, hogy az exportra termelt termékek előállításához nagy volumenű nyersanyag behozatalra van szükség, amelynek mértéke messze meghaladja kereskedelmi partnereinek ugyanilyen jellegű függését. Kína éves bruttó nemzeti össztermékének közel 70 százaléka (2006-os állapot) köthető valamilyen módon az külkereskedelemhez. (Yang Cuihong – Pei Jiansuo: Import Dependence of Foreign Trade: A Case of China, Academy of Mathematics and Systems Science, the Chinese Academy of Science)

1.5. Export

Az ország exportja az utóbbi évtizedekben sosem tapasztalt mértékben csökkent 2008 folyamán. Mialatt azonban a könnyűipari termékek kivitele – játékok, textil termékek – jelentősen visszaesett, addig a magasabb hozzáadott értékű gép- és szerszámipari termékek kivitele nem változott. Az elektronikai termékek kivitele gyakorlatilag érintetlen maradt, azaz a cikkek szintén a megszokott nagyságrendben kerülnek exportálásra. Az olyan, hagyományosan könnyűipari termelésre koncentráló tartományok, mint Guangdong (Gyöngy folyó torkolata) jelentős visszaesést szenvednek el, szemben a magasabb hozzáadott értékű termékekre specializálódott régiókkal. (World Bank – China Quarterly Update December 2008.) Ez a tény magyarázza, hogy a GDP-növekedés nem a teljes export növekedés megtorpanásának megfelelő arányban csökkent.

2. ábra
Eltérő exportteljesítmények



Forrás: World Bank.

2008 augusztusa folyamán kezdett el mérséklődni a Kínából az Európai Unióba irányuló export növekedése. Az ázsiai célpiacok felé áramló kínai termékek mennyiségének növekedésének csökkenése is erre az időszakra tehető, azonban a gyengülés viszonylag alacsony. A világ teljes importja 2009-re várhatóan csökkenni fog, amire a nyolcvanas évek eleje óta nem volt példa, ez pedig további kihívások elé állítja a kínai exportot. Ismét meg kell említeni, hogy a magas hozzáadott értékkel rendelkező kínai exporttermékek részesedése a teljes kínai exportból rendkívül alacsony (mindössze 20 százaléka a teljes exportnak), miközben az egyéb kínai exporttermékek jelentős kereslet-visszaesést szenvednek.

Világviszonylatban a kínai export részesedésének növekedése a világ GDP-jében 2009 folyamán hasonlóan fog lelassulni, mint ahogy 1997–1998-ban a délkelet-ázsiai válság idején, illetve, ahogyan az a 2000–2001-es dot.com lufi kipukkadása után is megfigyelhető volt, azonban ez megfelel a világ GDP-jének ilyenkor szokásos, csökkenő növekedésének. Egyes kutatók szerint a 2009-es kínai export a teljes évre vetítve 6 százalék körüli csökkenést fog mutatni 2008-hoz képest, azonban az év végére az export stabilizálódik. (China Business Review Online)

Végül szólni kell arról, hogy az export gyenge teljesítményének ellenére 2009-ben valószínűleg továbbra is többlete lesz a kínai folyó fizetési mérlegnek. Összesen 430 milliárd USD érték valószínűsíthető az év végére, ami a kínai éves GDP 9 százalékát teszi ki. (World Bank: China Quarterly Update, December 2008)

1.6. Import

Kína külkereskedelmi forgalma a válságot megelőző három évben (2004–2007) évről évre hasonló mértékben növekedett, átlagosan 23,5 százalékkal. A teljes forgalom összetétele ugyanakkor enyhén megváltozott ugyanebben az időszakban. Az export éves növekedésének üteme a 2004-től kezdődően csökkenő tendenciát mutat, miközben az importnövekedés stabilizálódott, és éves szinten 20 százalék körüli növekedés állt be 2006–2007-re. A válság hatására azonban az exportnövekedés jelentősen megtorpant, miközben a behozatal növekedése mindössze 10 százalékkal esett vissza 2008-ban.

3. táblázat
Kína külkereskedelme
(milliárd USD)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Export	194,9	249,2	266,2	325,6	438,2	593,3	762,0	969,1	1218,6	1428,5
Változás (%) előző év bázisán	6,1	27,8	6,8	22,4	34,6	35,4	28,4	27,2	25,7	17,2
Import	165,7	225,1	243,6	295,2	412,8	561,2	660,0	791,6	955,8	1133,1
Változás (%) előző év bázisán	18,2	35,8	8,2	21,2	39,8	36,0	17,6	20,0	20,8	18,5
Összesen	360,6	474,3	509,8	620,8	851,0	1154,6	1421,9	1760,7	2173,8	2561,6
Változás (%) előző év bázisán	11,3	31,5	7,5	21,8	37,1	35,7	23,2	23,8	23,5	17,8
Egyenleg	29,2	24,1	22,5	30,4	25,5	32,1	102,0	177,5	262,2	295,5

Megjegyzés: A Kínai Népköztársaság export adatai ún. "free-on-board" bázison vannak megadva. Az import adatok pedig "CIF" bázison.

Forrás: Kínai Népköztársaság Statisztikai Hivatala és Kínai Vámstatisztika.

1.7. Költségvetési egyensúly

A kínai költségvetést kihívások elé állítja a válság 2009-ben. A szokásosnak számító költségvetési hiány folytatódó csökkenése, illetve enyhe pozitív egyenlege nem garantált 2009-re. Tíz éves kitekintésben a költségvetés egyensúlya közelített a kiegyenlített állapothoz, a bevételek követték a kiadásokat, majd 2007-ben a GDP 0,6 százalékának megfelelő többlettel zárt a kínai államháztartás.

A többéves folyamat megszakadását a válság hatására életbeléptetett intézkedések okozzák. A bevételi oldalt gyengítik az adó és vámcsökkentések, a kiadási oldalt az infrastrukturális – gáz, víz, elektromos hálózatok, utak -, a szociális (lakásépítés), valamint a pénzügyi ösztönzők

erősítik. Az első 4000 milliárd jüan (586 milliárd USD) értékű csomagot 2008. november 9-én jelentették be, amit 2008 és 2010 között kíván a kínai kormányzat folyósítani. Ennek a csomagnak egy része a válságtól függetlenül is bevetésre került volna. A második, hasonló volumenű csomagot 2009 márciusában terjesztették elő, ami hasonlóan az első csomaghoz: lakásépítést, vidéki infrastruktúrát, közlekedési infrastruktúrát, egészségügyet, oktatást, környezetvédelmet, kutatás-fejlesztést, lakossági pénzügyi támogatásokat, adócsökkentést tartalmaz.

4. táblázat
Lehetséges fiskális forgatókönyv
(a GDP százalékában)

	2007	2008	2009
Költségvetési bevétel	20,6	21,2	20,5
Költségvetési kiadás	20,0	21,6	23,1
Költségvetési egyenleg	0,6	-0,4	-2,6
Fiskális intézkedések hatása a költségvetési egyenlegre	-1,4	1,0	2,2

Forrás: CEIC, Világbank munkatársainak becslése.

1.8. Folyó fizetési mérleg

A kínai folyó fizetési mérleg egyenlege hatalmas változáson ment keresztül az ezredfordulótól kezdődően. 2001-ben 17 milliárd US dollárnak megfelelő többlettel zárt, majd 2008-ra ez a plusz már 440 milliárd US dollárral egyenértékű összegre emelkedett. Ez a mennyiségű aktívum, illetve növekedésének gyors üteme egyrészt a jüan alulértékeltségének következménye.

1.9. Külföldi tőke szerepe

A külföldről beáramló tőke területileg nem kiegyenlítetten oszlik el Kínában. A főként a fejlettebb keleti régiókat megcélzó külföldi beruházások nagyban hozzájárulnak a krízis következtében is tovább erősödő területi különbségekhez (jövedelemszerzési lehetőség, életszínvonal). A kormányzat igyekszik az elmaradottabb régiók felé irányítani a beruházásokat, és természetesen a külföldi tőkét is, amely törekvés a válság hatására nem csökkent.

A Kínába beáramló FDI összetételét vizsgálva arra az érdekes következtetésre jutunk, hogy rendkívül nagy hányadban offshore területekről érkeznek az országba (Hongkong, Virgin-szigetek, Kajmán-szigetek). A magyarázat a kínai adózási szabályokból következik. A külfölditőke-befektetésekkel kapcsolatban ugyanis jóval kedvezőbb feltételek várják a tőketulajdonost, mintha országon belülről származó forrású beruházást indítana.

5. táblázat
Alapvető kínai gazdasági mutatók 2007 (tények) és 2009 (becslések) közötti időszakban
(saját gyűjtés, 2009 júniusában)

	2007	2008	2009
Növekedési ütem (GDP) (árfolyamszámítástól függő)	13-11,9%	9,40%	becs: 5-7,5%
Infláció (%)	Kb. 5	6	becs: 2 - 0
Munkanélküliség (%)		hiv.: 4 (becs.: 9)	
Külkereskedelmi mérleg (milliárd USD)		309	
Export (milliárd USD)		1465	
Export változás az előző évhez képest (%)	WB: +15,3	WB, IMF becs: +11	WB, IMF becs: +3,5
Költségvetési egyensúly (GDP %)	WB: +0,6	WB: -0,4	WB becs: -2,6
Folyó fizetési mérleg egyenlege (mrd USD)	WB: 372	368,2	WB becs: 427
Külföldi tőke szerepe (FDI állomány) (mrd USD)	758,9		
FDI áramlás (milliárd USD)	122	WB becs: 81	WB becs: 65
Külföldiadósság-állomány (milliárd USD)		420,8	
Államadósság a GDP százalékában (IMF adatok)	20,2	17,9	22,2
Külföldiértékpapír-állomány (milliárd USD)	1528,2	1905,6	

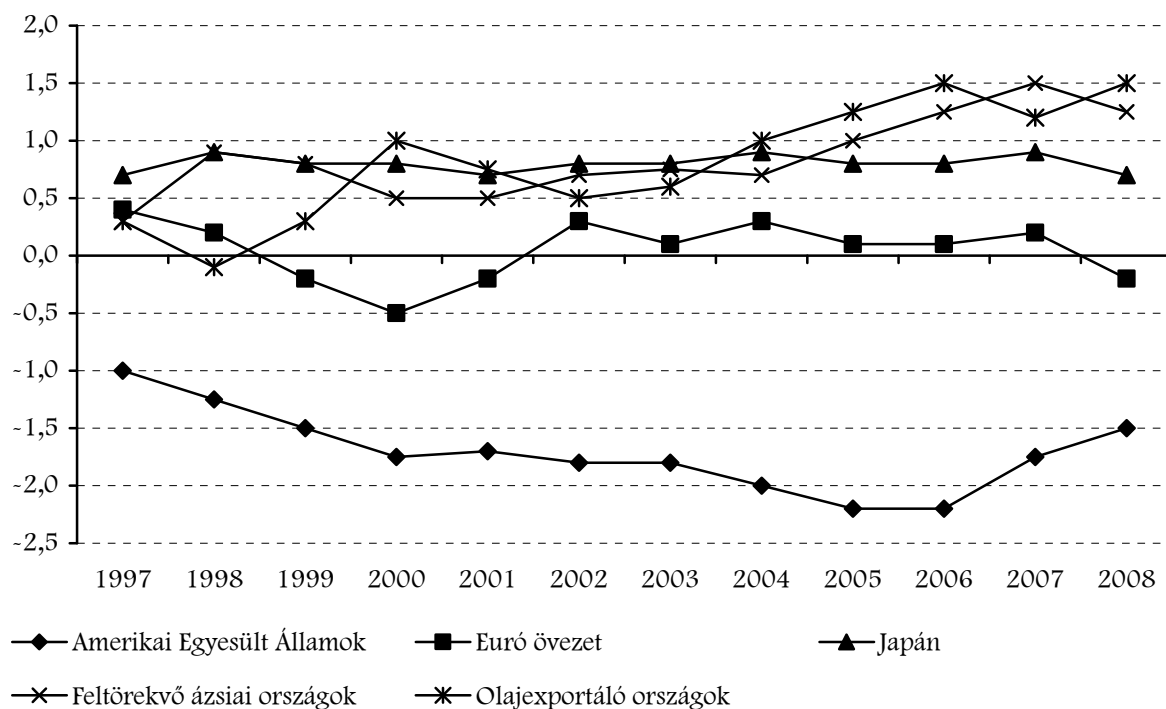
Forrás: Világbank, IMF.

2) Hogyan érintette Kínát a válság?

2.1. Mennyiben volt szó az adott gazdaság problémáiról és mennyiben az importált hatásokról?

Kína gazdasága a tervezettség és a kapitalista rendszer sajátos és egyedülálló kombinációja, melynek irányítója a Kínai Kommunista Párt. Az egypártrendszer legitimitását egyrészt a kínai nép gazdasági, társadalmi jellegű problémáinak kezelési képessége jelenti, illetve a gazdasági növekedés hatására folyamatosan növekedő életszínvonal, és életkilátások. A 1979-ben megkezdett, és mindeddig sikeresen folytatott, fokozatos gazdasági nyitást és gazdasági fejlesztést legnagyobb mértékben az exportból származó bevételek, illetve a külföldi vállalatok tőkeberuházásai tették lehetővé. A kínai növekedés motorját tehát eddig a fokozatosan növekedő exportbevételek jelentették. Nem emelkedett azonban az exporttal párhuzamosan – az oly sokak által áhított – kínai belső piac fogyasztása. Mivel a lakosság jövedelmének növekedése a pótlólagos fogyasztás mellett nagyrészt újabb és újabb megtakarításokat eredményezett, melyek nem lépték át az ország határait. Így alakulhatott ki napjainkra egy olyan gazdasági feszültség, amely végül az egész világgazdasági periódus meghatározó jellemzője lett.

3. ábra
Folyó fizetési mérleg
(a világ GDP-jének százalékában)



Forrás: IMF.

Kína számára a legnagyobb exportpiacot az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió jelentik. Az amerikai fogyasztói szokások az ázsiaival ellentétben a kölcsönökből finanszírozott, előrehozott vásárlásokat részesítik előnyben a megtakarítás fontosságával szemben. Leegyszerűsítve: az Amerikai Egyesült Államoknak a folyó fizetési mérleg hatalmas hiányával való működése egyre inkább egyes ázsiai országok (Kína) megtakarításai által vált fedezhetővé. A helyzet egyenlőtlenségéhez természetesen hozzájárulnak további tényezők is, mint például az, hogy az olajexportáló országok is egyre növekvő pénzügyi tartalékokkal rendelkeznek, ami szintén lényeges elem az Egyesült Államok alacsony megatakarítási rátájának tekintetében, és részint külső forrásból finanszírozott gazdaságával. (Lessons of the Global Crisis for Macroeconomic Policy, IMF, p. 3.) Az eddig vázoltakból látható, hogy nehéz külön kezelni Kína eredeti belső problémáit, valamint a világgazdasági válságból következő „új” problémákat. Az exportorientált növekedésnek ugyanis megvan – és mindig is megvolt – az a veszélye, hogy csak egy bővülő világgazdaságban képes igazán nagy eredményeket produkálni, recesszió esetén azonban mindez nem lehetséges. (Csanádi–Hairong–Gyuris: Global crisis and its implications on the political transformation in China, p. 6.) Egy olyan méretűvel, és kapacitásokkal rendelkező országnak, mint Kína, elengedhetetlen, hogy saját belső fogyasztás növekedésén keresztül lehetővé tegye a felhalmozott kereskedelmi többlet visszaáramoltatását a világgazdaságba, amit mindeztidőig főleg nyugati (főként amerikai) értékpapír vásárlások formájában tett meg, az importcikkek fogyasztása helyett.

Zárójelben megemlíthetünk egy lényeges különbséget – kvázi feszültséget – Kína és a fejlett, nyugati világ (Amerikai Egyesült Államok, Egyesült Királyság) között: a pénzügyi befektetési lehetőségek és variánsok közötti különbséget. Míg az Egyesült Államokban 2007–2008-ra követhetetlen formájú, háttérű és variációjú befektetési alapok jöttek létre abból a célból, hogy biztosított legyen az újabb és újabb hitelek forrása, addig Kínában a pénzügyi befektetési lehetőségek – kis túlzással – gyakorlatilag a bankbetétekben és a limitált hozzáférési lehetőségű tőzsdei részvényekben merültek ki. Ez a lehatárolt helyzet Kína területén belül és önmagában

is korlátot jelent, viszont mindeddig védelmet jelent(ett) számára a környezetében felmerülő pénzügyi válságok országhatáron kívül tartásában.³

Kína klasszikus – már több mint egy évtizede meglévő – saját gazdasági jellegű problémáit a következőkben lehet összefoglalni. A partvidék és a belső területek között érzékelhető gazdasági teljesítménybeli különbség (GDP-hez való hozzájárulás, megszerzhető jövedelmek) mellett a nagyváros és a vidék közti ellentét, valamint napjainkra egyre inkább a tartományi székhelyek és az egyéb azonos tartományon belüli területek közötti gazdasági teljesítőképességbeli különbségek is egyre számottevőbbek. Ezen jelenségek a lakosság munkavállalási és jövedelemszerzési lehetőségeit határolják be, illetve korlátozzák. A vidéki munkavégzési lehetőség korlátozott, emiatt évről évre hatalmas belső migráció zajlik le a perifériák és a központok között, ami 130 millió kínait érint (logisztikai problémák, lakókörülmények, kiszolgáltatottság). Emellett az éleződő nemzetiségi feszültségek, a széles körben elterjedt korrupció, a fokozódó vízhiány (ivó- és öntözésre alkalmas víz), a mezőgazdaság modernizálásának elhúzódnása, talajerózió és mértéktelen környezetszennyezés a mindennapi életre jelentenek közvetlen veszélyt. (Inotai–Juhász 2009, A változó Kína, p. 16.)

Általánosságban is elmondhatjuk, hogy Kína legtöbb problémája a válságot megelőzően, és attól függetlenül is fennállt. A megváltozott nemzetközi gazdasági környezet azonban tovább élezi a gondokat. Azaz a krízis hatására beszűkülő célpiacok közvetlenül veszélyeztetik Kína növekedési lehetőségét, kényszerét, mivel a jelenlegi struktúrájú, töretlen fejlődéshez, és a kommunista párt legitimitációjának fennmaradásához elengedhetetlen a folyamatos külső forrás biztosítása, az exportbevétel. A harminc éve megkezdett – modernizációt megcélzó – reform ugyanis kényszerpályát jelent Kína számára, amiről letérni, vagy alapvetően módosítani már csak a cél feladása árán lehetne.

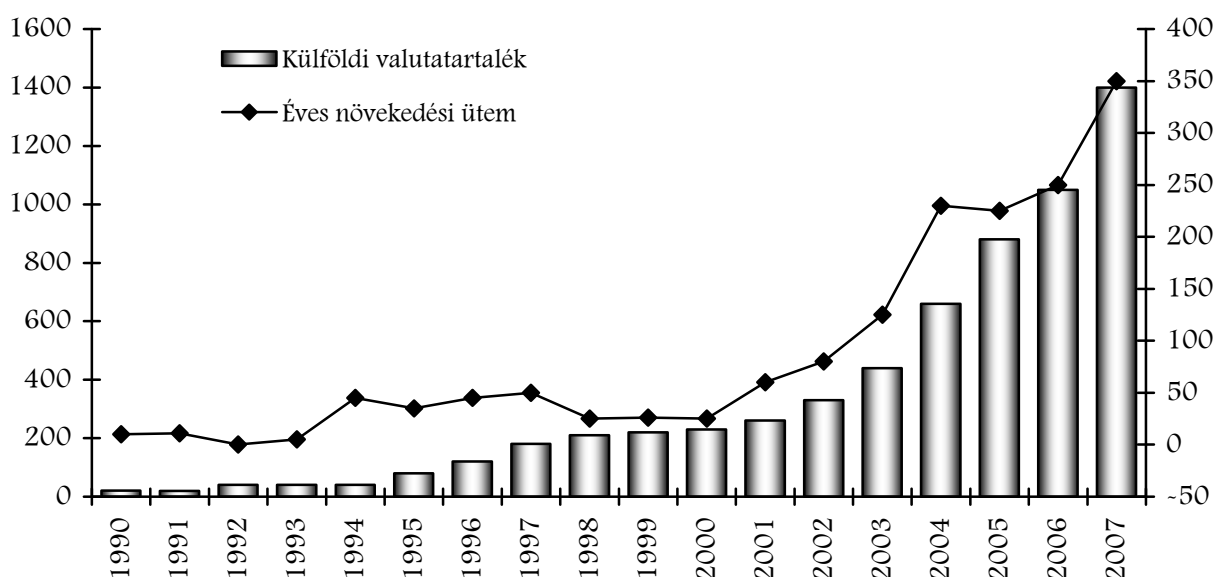
2.2. A válság hatása: külső és belső folyamatok

A válság hatásai Kínára számottevőek, egyrészt a külkereskedelmi feltételek megváltozása, másrészt saját belső gazdasági, társadalmi, környezeti problémák felerősödése miatt. Mindezekelőtt nézzük a legalapvetőbb gazdasági mutatót. A kínai éves GDP-növekedés 2007-ben volt mindeztáig a legmagasabb, árfolyam bázistól függően 11,9 – 13 százalékos, amit egy évtizedek óta nem tapasztalt visszaesés követett. Hozzá kell tenni, hogy a 2004 és 2007 közötti kétszámjegyű növekedés a krízistől függetlenül sem valószínű, hogy fenntartható lett volna, azaz a gazdasági expanzió mértékének egyébként is csökkennie kellett volna. Konkrétan, az ipari termelés és az áruszállítás volumenének gyors növekedése miatt egyre sűrűbben léptek fel ellátási zavarok az energia-, a nyersanyag és az üzemanyag tekintetében, a mezőgazdaság fejlesztésének elhanyagolása miatt pedig egyes területeken a lakosság élelmiszer-ellátásban is nehézségek mutatkoztak. (Tálas Barna 2009, A kínai kormány válságkezelő stratégiái a jelenlegi pénzügyi és világgazdasági válság kihívásai által előidézett kihívások kapcsán) Azonban a válság – mint külső tényező – 2008 közepén kezdett el kedvezőtlenül hatni a kínai növekedési ütemére, és az év végére 9 százalékra mérsékelte a GDP-t az eredetileg tervezett 11 százalék körüli növekedésről. A 2009-re vonatkozó előrejelzések pedig – jelen tanulmány kéziratának lezárásakor – a növekedés egyre kisebb változásával kalkulálnak, 7,5 százalék és 5 százalék között ingadoznak a becslések. A kínai vezetés 2009 tavaszán 8 százalékos éves GDP-növekedést prognosztizál az év végéig bezárólag. Bár ezek a növekedési számok minden más ország esetében rendkívül imponálóak lennének, Kína esetében – exportorientált gazdaság lévén – az 5 százalékos éves GDP-növekedésnél alacsonyabb érték az ország gazdaságának depresszióját jelenti, amely növekedési ütem nem biztosítaná az újonnan a munkaerőpiacra

³ Lásd még a 1997-98-as délkelet-ázsiai valutaválságot, ahol Kína érintettsége marginális volt a környezetében lévő ázsiai országokhoz képest.

lépő munkavállalók elhelyezkedését, és ezzel a már meglévő társadalmi feszültségek a felszínre törnének.

4. ábra
Kína külföldi valuta-tartalékának alakulása a válságot megelőzően
(milliárd USD)



Forrás: National Bureau of Statistics of China.

Az export nagy volumenű csökkenésének – 2008 decemberében mindössze 5,7 százalékkal volt nagyobb az ipari termelés az egy évvel korábbi állapothoz képest –, illetve a GDP-növekedés lelassulásának első súlyos következménye a 2008-as év végére keletkezett 20 millió új munkanélküli, amit 2009 folyamán újabb 20 millió fős kontingens fog követni. Ezen emberek egy része a bezárt gyárak munkásai közül való, másik része viszont a munkaerőpiacon frissen megjelenő fiatal, akik közül a diplomával rendelkezők száma évről évre növekszik, s jelenleg 6-6,5 millió fő évente.

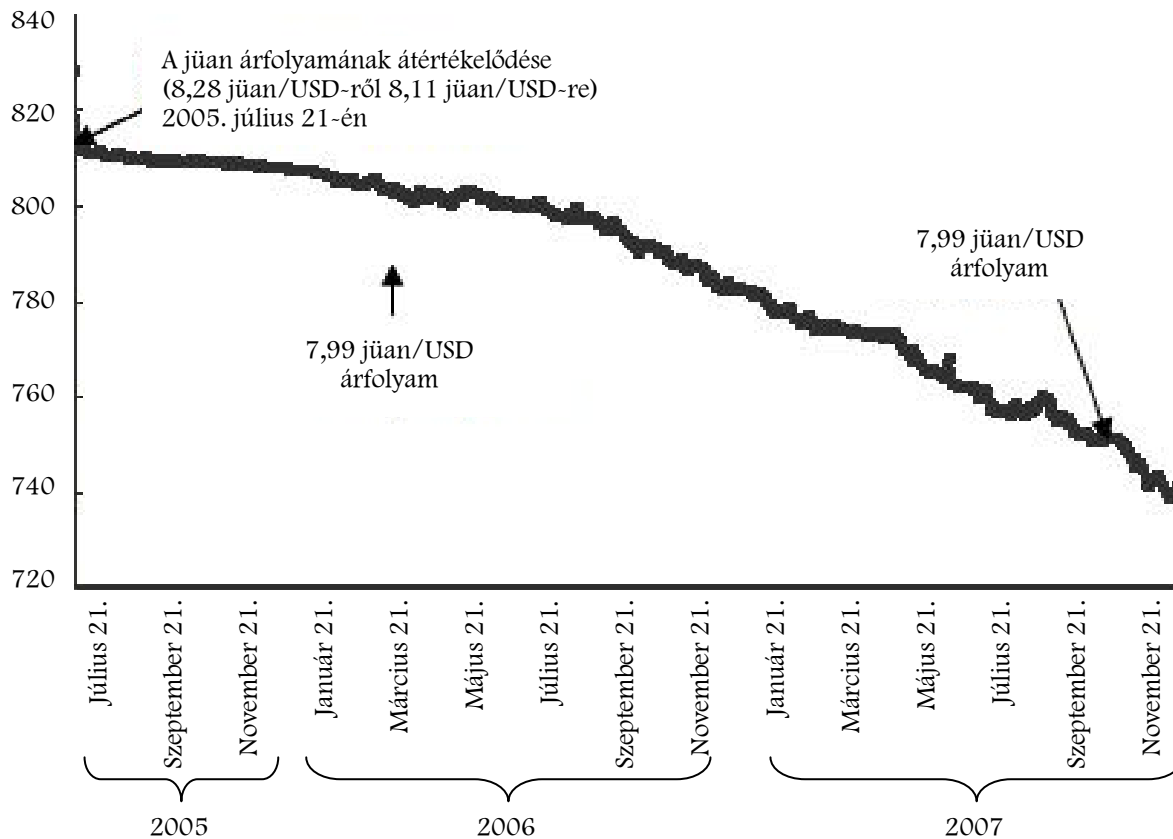
A válság hatásait enyhíti a Kínai Népköztársaság hatalmas külföldi valuta-tartaléka, külkereskedelmi mérlegének többlete (314,8 milliárd USD-nek megfelelő összeg keletkezett 2008 januárja és 2009 januárja között), valamint folyó fizetési mérlegének többlete (371,8 milliárd USD-nek megfelelő összeg 2007 folyamán). (The Economist 2009. február 21–27, pp. 93–94.) Összességében pedig Kína kezében majdnem kétszer akkora USD tartalék van (2000 milliárd dollár), mint a második helyezett Japán esetében. Ezek az adatok nagy mozgásteret jelentenek a kínai kormányzat számára, az ösztönző csomagok tervezésében, kivitelezésében.

További válságenyhítő körülmény, hogy a jüan nem konvertibilis, ami nagy lehetőségeket teremt az állam számára a tőke mozgások ellenőrzésében. Ezen kívül megvédi a kínai fizetőeszközt a spekulációs tevékenységekkel szemben. A jelenlegi kínai monetáris politika további kedvező hatása, hogy a jüan árfolyamának mesterségesen alacsonyan tartása exportösztönző hatású (az amerikai dollárhoz erősen kötött, de részleteiben ismeretlen valutakosár alapján határozzák meg a jüan árfolyamát).

Kína számára előnyös következménye is van a válságnak. A hirtelen jött áron aluli vásárlási lehetőségeket a hatalmas tartalékokkal rendelkező ország használja ki. A kínai vállalatok Iránban, Braziliában, Oroszországban, Venezuelában és Franciaországban találtak kedvező nyersanyag-vásárlási lehetőségeket. Olaj, ásványok, fémek és más stratégiai jelentőségű anyagok kerültek a fókuszpontba. Külföldön lévő nyersanyag-kitermelő, -feldolgozó vállalatokban is növekedett a kínai részesedés. Példaként említhetjük meg a 2009 februárjában történt kínai, állami tulajdonú fémfeldolgozó mamutvállalat megkészszerését a világ második

legnagyobb (ausztrál) bányász társaságában. Megemlíthető továbbá, hogy az alacsony amerikai ingatlanárak miatt számos egyéni kínai befektető vásárolt ingatlanokat Amerika nagyvárosaiban. (China Gains Key Assets in Spate of Purchases, Washington Post Foreign Service)

5. ábra
Jüan – dollár árfolyam alakulása 2005 és 2007 között



Forrás: People's Bank of China

2.2.1. A belső tényező hatása

A válság következményeit tekintve néhány sajátos kínai jellemző kifejezetten tompító hatással bír. A példátlanul nagy kínai pénzügyi tartalék kedvező alapot biztosít a mentőcsomagok finanszírozásához. A kínai bankrendszer igen zárt, egyszerű pénzügyi konstrukciókat kínál, központilag befolyásolt, jelentős mértékű kötelező tartalékrátával rendelkezik. Mindezen jellemzők tették lehetővé, hogy a rendszer épségben maradjon a krízis közben is. Pozitív körülménynek számít, hogy mindeztől a kínai lakosság alapvetően bizik a kormányzat válságkezelési stratégiájában.

A válság hatásait felerősítik a formálódó ország – válságot megelőzően is meglévő – problémái, melyet röviden a duális szerkezetű gazdaság problémájaként jellemezhetünk. Azaz a szárazföld kontra partvidék, a tartományi központ és perifériák, a város-vidék, valamint a városok eltérő negyedein belül is érzékelhető igen nagy termelési és jövedelmi különbségek növekvő jelentőségű problémaként vannak jelen. Ilyen például a vidéken – elsősorban a mezőgazdaságban dolgozók – igen alacsony hozzáadott értéket termelő és alacsony hatékonyságú munkája. A vidéki munkanélküliség. Az elmaradott területekre jellemző alacsony technológiai színvonalon termelés, amely sok esetben környezetszennyező és egészségkárosító módszert alkalmaz. A korszerű gépesített termelés hiánya, ami helyett élőmunka-felhasználás tör-

ténik, amely – hanyatló kereslet esetén – több tízezer munkahely egyidejű megszűnését jelenti bizonyos területeken.

2.2.2. A külső tényező következménye

A legfontosabb és talán egyetlen – de életbevágóan fontos - negatív külső tényező, ami a válsággal kapcsolatban alakult ki: a kínai exportpiacok beszűkülése.

Pozitív külső tényező a nyersanyagok, energiahordozók világpiaci árának csökkenése, amit Kína ügyesen használ ki. Ezen túlmenően a kínai befektetők is hozzájuthattak olyan kedvező beruházási lehetőségekhez, mint például olcsó amerikai ingatlanok vagy más, külföldi, kisebb-nagyobb – földterület vásárlások.

2.3. A válság hatása a pénzügyi szektorra

Három területnek van nagy jelentősége a válság és a kínai pénzügyi szektor kapcsolatában. Bankrendszer, tőzsde és tőkepiacok, illetve a nagy volumenű külföldi valuta-tartalék szerepe.

Köszönhetően a központi irányítás hatásának, és a pragmatikus üzletpolitikának, a kínai bankrendszer egészségesen és majdnem érintetlenül vészelte át a válság első időszakát. Ez azt is jelenti, hogy a kínai bankok a válság ellenére is jól teljesítettek. Mindazonáltal pusztán nyilatkozatokban elhangzó állításokból lehet következtetni a bankrendszer teljesítményére, hivatalos kínai statisztikák nem elérhetőek. Az ország bankrendszere változatlanul állami befolyás alatt van. (Juhász, A kínai belső helyzet alakulása, kilátások, p. 50.) Ezzel magyarázható, hogy rendkívül kevés számszerű adat férhető hozzá a válság hatására bekövetkezett szükségszerű változtatásokról, valamint azok eredményeiről. A kínai bankrendszer 800 intézményből áll, amelyekből a válságot megelőzően 350 volt külföldi tulajdonban. Fontos változás következett be azonban néhány nyugati tulajdonú, de Kínában (Ázsiában) működő bank esetében. Történetesen, hogy a nehezen megszerzett pozíciókat a likviditási problémák enyhítése miatt feladni kényszerült néhány európai és amerikai bank. (Farkas – Szabó nyomán) A bankrendszer reformja régóta görgetett feladata Kínának, mivel nagyszámú rossz vállalati adóssal rendelkezik, amelyek csekély hatékonysággal termelnek, és a folyamatos állami jelenlét miatt, tartozásaikat sem a megfelelő módon rendezik. A kínai bankrendszer fontos jellemzője, hogy a lakosság pénzügyi függése (hitelek) kizárólag a kínai tulajdonú intézmények privilégiuma, amely területre eddig még nem léphetett külföldi bank.

Kínai állampolgárok 2007 vége óta vásárolhatnak külföldi részvényeket, ami elsősorban a hongkongi tőzsde megrohamozását jelentette, aminek törvényszerű árfelhajtó hatása lett. Inotai András (Kína növekvő szerepe a világgazdasági folyamatokban) Ebben az eufórikus helyzetben érkezett a válság, melynek első pillanataiban, a kilátások romlásának eredményeképpen, a hongkongi és tajvani tőzsdék mutatói 37-40 százalékot veszítettek értékükből 2008 folyamán. Azonban közvetlenül a buborék kipukkadása előtt a pénzüket nyugatról menekítők egy ideig pozitív hatással voltak a piacra, de később ezek a befektetések is hozzájárultak a kínai tőzsdéarfolyamok zuhanásához, amikor egyértelművé vált, hogy az eredetileg amerikai ingatlanpiaci válság a világgazdaság egészére is markáns hatással van, és a krízis végeredményben a kínai exportra is negatív hatással lesz. (Farkas Péter – Szabó Zsolt 2009, p. 30.).

Itt érdemes szólni róla, hogy a kínai háztartások nagy része a válságot megelőzően az egyre növekvő inflációval volt kénytelen szembenézni (2007: 4,8 százalék, 2008: 5,9 százalék). 2008 első felében érezte hatását az élelmiszerárak emelkedése, amely világszerte érzékelhető volt, és ami a kínai fogyasztói kosárban való egyharmados (Chinaview.cn: China's CPI up 1 per cent in January) élelmiszerárának köszönhetően kritikus jelentőségű. A válság kereslet-visszafogó hatása viszont megfordította a trendet, és az infláció alacsony szintre csökkent.

Kína nagy volumenű kereskedelmi többletét valutatartalékának gyarapítására fordítja, ahol – az óvatosság jegyében – első sorban az amerikai dollár jön szóba, illetve az amerikai értékpapírok változatai. Az összes kínai valutatartalék több mint kétharmada fekszik amerikai papírokban, melyek hozama ugyan alacsony, de egyelőre stabil. Ezzel Kína hozzájárul a dollár erősítéséhez, és visszafoghatja a jüan erősödését. Végeredményben azonban éves szinten körül-belül 10 százalékot veszít az amerikai papírokon Kína. Emiatt nagy szüksége lenne egy alternatív, tartalékképzésre alkalmas devizanemre, azonban a jelenlegi helyzet – nem a végtelenségig – de működhet. Jelesül, hogy az amerikai hiányt Kína finanszírozza, mivel a jüan szabad árfolyamváltozása (erősödése) jelen idő szerint nem adott, tehát – többek között – a dollár-jüan árfolyam kiegyenlítődése nem oldhatja meg az árfolyamfeszültséget. A kínai és amerikai kapcsolat, szükségszerűvé teszi a két ország gazdaságpolitikájának együttműködő koordinálását.

2.4. A válság makrogazdasági hatásai

Az ország évek óta tartó két számjegyű GDP növekedésének vetett véget a globális gazdasági visszaesés, mely egyértelmű és közvetlen következménye volt az exportpiacok, azon belül is az alacsony hozzáadott értékkel rendelkező termékek piacának drámai zsugorodása.

A kínai válságkezelő csomag hatalmas volumene ellenére is mindössze az éves kínai GDP 2 százalékát tette ki 2009 májusáig, ha nem számítjuk a válságtól függetlenül is tervben lévő beruházásokat, és a nem központi kormányzat által folyósított kiadásokat. (Farkas Péter – Szabó Zsolt nyomán) Ezzel a költségvetési ráfordítással 2008-ra viszont ismét mérleghiányos lett az állami bevételek és kiadások egyenlege (180 milliárd jüan hiány). Korábban, 2007-ben, 154 milliárd jüan többlete lett a költségvetésnek. (Kínai Statisztikai Évkönyv, 2008) 2009-re 280 milliárd jüan-os hiány valószínűsíthető a Kínai Pénzügyminisztérium 2008 év végi tájékoztatása szerint (China.org.cn).

A külkereskedelmen belül az export növekedésének üteme nagy százalékban csökkent, miközben az importnövekedés üteme stabil maradt. Ezt a trendet a kínai kormányzat igyekszik erősíteni, annak érdekében, hogy a belső fogyasztás növekedése ellensúlyozni tudja a megszozott exportnövekedés csökkenése miatt megtorpant GDP-növekedést.

A tőkeáramlás vizsgálatok megállapítható, hogy a Kínába áramló tőke a domináns. Emellett azonban a kínai tőkeexport is növekedésnek indult az utóbbi néhány évben, ami egy stratégiaileg megalapozott, tudatos tanulási folyamat egyelőre, és mértéke a következő években annyira megnövekedhet, hogy hamarosan Kína lehet az egyik legnagyobb tőkeexportőr. (Kína növekvő szerepe a világgazdasági folyamatokban, Inotai – Juhász: A változó Kína, p. 300.)

3) Válságkezelő csomagok

A kínai kormány három szakaszban valósította meg a válságenyhítő intézkedéseit. Az első lépés 2008 novemberében történt, amikor is kiengedték a gazdaság túlzottan gyors növekedését visszafogó fékeket, amelyeket a pekingi olimpiára való készülés óta tartottak behúzva. A második szakasz 2008 decemberében indult, amikor a kínai gazdaság hatalmas hitelkínálattal lett elárasztva, aminek következtében egy év alatt tízszeresére duzzadt a folyósított hitelállomány. Harmadik lépésként óriási infrastrukturális fejlesztést indítottak, amely töretlenül tart 2009 első félévében is. A tanulmány kéziratának lezárásakor számos gazdasági mutató pozitív irányba mutat, de ami a legfontosabb, hogy az intézkedések élvezik a kínai fogyasztók bizal-

mát, aminek a jelei is megmutatkoznak: a kiskereskedelmi eladások növekednek, és a lakáseladások is növekedésnek indultak.

Az ösztönző kontingens nem minden részében fiskális jellegű, hanem bankok által finanszírozott hitelek formájában kerül a gazdaságba. A fiskális könnyítések például az adózást érintik. Mindezek kivitelezése, elosztása megfelelően és gyorsan zajlik, mivel – nem szabad figyelmen kívül hagyni – a kínai gazdaság még mindig az átalakulás folyamatában van a tervutasításos rendszerről a piacvezéreltre, tehát a központosítás pozitív jellemzője, az intézkedések bevezetése, megfelelő (The China Business Review).

3.1. A bankszektor megsegítése

2008 folyamán éles váltáson ment keresztül a kínai bankrendszer központilag meghatározott célrendszere. A válság begyűrűzését megelőzően a központi bank igyekezett csökkenteni a pénzkínálatot, és az alapkamatot magasan tartva visszafogni a beruházási kedvet. 2008 közepétől viszont pont az ellenkezőre lett szükség: élénkítésre. A gazdaságpolitikai irányváltást jelzi, hogy kamatok vágására 2008 szeptemberét megelőzően utoljára több mint öt éve került sor. A pénzmennyiség növelése érdekében 2008-ban, összesen 4 százalékponttal csökkentette a kötelező tartalékolási rátát a betétgyűjtő pénzüintézetek esetében Kína. A törését és a monetáris politikában bekövetkező váltást jelzi, hogy míg a gazdaság hűtése érdekében a jegybank 2008. január és június között 14,5 százalékról 17,5 százalékra, történelmi magasságba emelte a bankok kötelező tartalékrátáját, addig 2008 szeptembere és decembere között összesen az említett 4 százalékponttal csökkentették a betétgyűjtő pénzüintézetek rátáját (Farkas – Szabó nyomán).

A kínai bankrendszert hatékonyan védte meg a júan árfolyamának központi megállapítása, illetve a fizetőeszköz konvertibilitásának hiánya. A rossz adósok jellemzően a vállalati szférából, azon belül is a gyengén teljesítő termelőipari egységek közül kerülnek ki. Viszont a közvetlen állami ellenőrzés mind a hitelező bankot, mind a rosszul fizető vállalatot kontroll alatt tartja, és szükség esetén beavatkozik.

Megemlítendő, hogy elkerülve a bankbetét állomány esetleges csökkenését, a kínai állam garanciát vállalt a hongkongi speciális közigazgatási területen működő, olyan intézményekben elhelyezett betétek teljes értékére, amelyek háttérében a Külföldi Beruházási Alap áll.

A Kínai Központi Bank 2008 végére az adott évi maximumhoz képest közel egy százalékponttal csökkentette az irányadó kamatlábat. Azaz 2008 szeptembere és októbere között lezajlott 27 bázispontos hitelkamat csökkentést 2008 novemberének végén újabb 108 bázisponttal csökkentették, amely 5,58 százalék lett. 2009 áprilisában a kínai központi bank irányadó kamata 5,31 százalék.

A 2008 szeptemberében elkezdett kötelező tartalékráta csökkentést a nagyobb bankok kötelező tartalékrátájának 100 bázisponttal, azaz 16 százalékra való csökkentése, valamint a kisebb pénzügyi intézetek tartalékolási rátájának 200 bázisponttal való, azaz 14 százalékra csökkentése követte 2008 novemberének végére. 2008 októberének elején bejelentették, hogy a nem pénzügyi vállalatok számára ismét lehetővé teszik a bankközi piacokon való alapok létrehozását közép-lejáratú papírokon keresztül.

3.2. A munkaerőpiac és a foglalkoztatás stabilizálása

Az export növekedés visszaesése, illetve bizonyos ágazatokban az exportpiacok szűkülése közvetlenül érinti az exportra termelő gyárak alkalmazottait. A munkaerőpiac további neuralgi-

kus pontja az évente egyre növekvő létszámú a frissen végzett diplomások elhelyezkedésének kérdése (Chinese unemployment – Where will all the students go? The Economist), amely 2009-ben 6,1 millió új munkakeresőt jelent Kínában, és akik közül 4,5 millióan nem fognak tudni elhelyezkedni. (Ministry of Education, China Confidential)

A foglalkoztatási szint stabilizálásának érdekében a kormányzat tovább folytatja a vidéki területeken megvalósítható beruházások ösztönzését. A munkaerőpiacra további közvetlenül és közvetetten ható intézkedések bevezetésére is sor kerülhet, de ezekről bizonytalan információk állnak rendelkezésre.

3.3. A szociális ellátó rendszer fenntartása/változtatása

A nem megfelelően kiépített szociális háló egyik legmarkánsabb következménye a kínai emberek magas tartalékképzési hajlandósága, pontosabban fogalmazva: tartalékolási kényszere. Ez a jelenség több dologhoz vezet. Egyrészt a fogyasztási hajlandóság a megtakarítási hajlandóság függvényében alacsony. Másrészt egy hatalmas pénzkontingens hatékony felhasználásának problémáját okozza, amely Kína esetében jelentős fejtörésre ad okot, mivel jelenleg az exportpiacok szűkülnek, és már a válságot megelőzően is felesleges gyártókapacitásokkal rendelkezett az ország, tehát a további munkahelyek létrehozásához elengedhetetlen bővítések nem lennének indokolhatóak.

A kínai kormány igyekezett a hivatalos nyugdíjprogramban résztvevők juttatásain keresztül segíteni az érintett embereket, havi 10 jüan (16 US dollár) összeggel. Azonban a 2009 elején történt változtatás mindössze 55 millió kínai lakost érint, ami messze nem egyezik meg a 60 éves kor fölött lévők létszámával, amely a népesség több mint 13 százalékát (kb. 170 millió fő) jelentette 2007-ben (Population by Age and Sex, Chinese Statistical Yearbook, 2008). Meg kell jegyezni, hogy a nyugdíjkorhatár igen alacsony Kínában, foglalkozástól függetlenül 50, 55 vagy 60 éves életkor annak érdekében, hogy az idősödő generációk teret engedjenek a fiataloknak, illetve a hivatalos munkanélküliségi ráta elfogadható szinten maradjon. A tervek között szerepel a korhatár számottevő emelése, mivel a társadalombiztosítási alap évek óta komoly deficittel rendelkezik (China Daily).

Az 1,3 milliárd lakosú országnak mindössze 20-25 százaléka rendelkezik társadalombiztosítással. 2040-re fél milliárd 50 év feletti lesz az országban (HVG). Biztató terv ugyanakkor, hogy a 2011 végéig 400 millió embert vonnak be az egészségügyi rendszerbe, ami jó hatással lesz a fogyasztás növelésére, az így felszabaduló megtakarítások miatt. (The China Business Review).

3.4. A programok költségvonzata

Kínában a következő kiadási oldalon jelentkező – a válsággal összefüggésbe hozható – programok kerültek bevezetésre. Ezek összértéke (2009. februári állapot szerint, az IMF 2009. januári becslései szerint – World Economic Outlook) 2008-ban a kínai GDP 0,4 százalékát, 2009-ben és 2010-ben pedig várhatóan a GDP 4-4 százalékát teszik ki. Kína esetében hozzá kell tenni, hogy az ösztönző csomagok bizonyos részét nem a költségvetésből finanszírozzák, hasonló esetre egyébként még Indiában találunk példát. A világ számos országában előszere-ttel alkalmazott infrastrukturális fejlesztések (közút, vasút, repülőtér, erőművek) Kínában 1,8 billió jüan értéket tesznek ki. Ezenkívül mezőgazdasági fejlesztésekre, valamint kapcsolódó infrastruktúrafejlesztésre 0,37 billió jüant fordítanak. Lakásvásárlási és lakás felújítási csomagok 0,28 billió jüan értékben szerepelnek. Stratégiai fontosságú iparágazatok támogatására, valamint technológiafejlesztésekre 0,16 billió jüan értékben áldoz az ország. Egyéb cso-

magok (Szecsuan földrengés okozta károk helyreállítása) 1 billió jüan értékben, illetve oktatás és egészségügyre 0,4 billió jüant költ Kína. A könnyítések bevételi oldalán pedig a közvetett adókat érintő csökkentéseket említhetjük meg. Összesen tehát 2009-re és 2010-re 4 billió jüan összeget helyezett kilátásba a kínai kormány, ami 586 milliárd USD-nek felel meg.

Hosszú távú szemléletmódra enged következtetni az a – válsággal összefüggésbe hozható – kínai intézkedés, amely az oktatási és az egészségügyi rendszerek minőségét hivatottak emelni. További előremutató gondolkodásra lehet következtetni a környezetbarát technológiák bevezetését ösztönző beruházások terén (a korábban említett 0,35 billió jüan). Az ilyen hosszú távú intézkedésekre Kínán kívül mindössze Ausztráliában, Németországban, valamint az Egyesült Királyságban van példa a tanulmány készítésének időpontjában.

3.5. A programok hatékonysága a rövid távú válságkezelés és a hosszabb távú következmények szempontjából

Alapvetően Kína is ugyanazokat az ösztönző csomagokat alkalmazza a válságból való kilábalásra, mint a legtöbb ország a világon, azzal a nagy különbséggel, hogy Kína a saját, megfelelő háttérrel nyújtó forrásaiból finanszírozza programjait. Tehát alapesetben elmondhatjuk, hogy Kínát felkészülten érte a jelenlegi gazdasági visszaesés, ami részben a 1997–98-as délkelet-ázsiai válság tanulságainak köszönhető, jelesül, hogy azok az országok, amelyek jelentős tartalékokkal rendelkeztek az akkori válságot megelőzően, sokkal könnyebben lábaltak ki a valutaválságból, mint azok, akik nem.

A programok rövid távú hatékonysága mindösszesen annyi, hogy a bevezetett intézkedéseket nemzetközi szinten is pozitívan fogadta a piac, ami a világgazdaság újbóli lendületbekerülését segíti elő, legalábbis pszichológiailag.

A hosszú távú hatásokból, a tanulmány készítésének időpontjában, meglehetősen óvatosan foglalkozhatunk állást. A témában jártas nemzetközileg elismert szakértők is óvatosan fogalmaznak. A nagy összegű ösztönző csomag ugyan hatékonyan korlátozza a visszaesést, de nem védi meg az országot a krízistől. Az ipari termelés 2009 első hónapjaiban biztató növekedésnek indult, viszont még mindig sokkal alacsonyabb a megszokott értékeknél. Kínai szakértők nyilatkozatai alapján elmondhatjuk, hogy a kormány négyezer milliárd jüanos csomagja az export aktivitás helyreállítása helyett a belső piac és fogyasztás fejlesztésére van pozitív hatással. Az exportpiacok helyreállításaért ugyanis nem sokat tehet Kína, viszont saját piacára kereslet-ösztönző hatással van a beruházások ösztönzésén keresztül, ami megállíthatja az termelési beruházások visszaesését.

A csomag azonban – úgy tűnik – hatékonyan működik. Az acéltermelés már stabilizálódott, és a 2008 éve eleji szinten van, a cementtermelés 17 százalékkal több, mint egy évvel ezelőtt. A vasúti beruházások egy év alatt a duplájára emelkedtek. Ezek alapján egyértelmű a pozitív változás, és biztosra vehető, hogy Kína teljesítménye felülmúlja a nagyobb gazdaságok növekedési ütemét (China Business Review). További pozitív jel, hogy a 2008 szeptemberétől egyszerűsített hitelfelvételi lehetőségek (leszállított kamat, csökkentett önrész a jelzáloghitelek esetében, kevesebb korlátozás) egyre több banki hitelfolyósítást generáltak, ami még akkor is jó jel, ha figyelembe vesszük, hogy számos hitelt vállalati részesedések vásárlására fordítottak. A kormány a költségvetés minden részét bővítette. A kereskedelmi többlet csökkenésének üteme mérséklődött. A beruházások és a fogyasztás változásain is tetten érhető a változás. Az ingatlan piac a tanulmány készítésének idejében még nem egyértelműen tért magához a sokkhatás után, de ha az építkezési beruházásokat nézzük, akkor ez csak idő kérdése. A kínai áramfelhasználás – a 2008 egyes időszakaiban regisztrált rendkívüli csökkenés után – 2009 első negyedévében ismét növekedésnek indult, de a 2009 második féléves hivatalos adatok nyilvánossá tétele előtt még nem szabad elbiznunk magunkat. A kínai közgazdászok által ki-

dolgozott beszerző-menedzser index is ismét bizakodásra adhat okot, mivel 2009 tavaszára emelkedni kezdett a kritikus 50 pontos szint alól.

4) A válság várható következményei Kínában

A válság következményei a következők lesznek, lehetnek Kínában: Továbbra is csökkenő az export, ugyanakkor világszinten nem zsugorodik a részesedés. A termelés növekedésének megtorpanása, az újonnan munkába állók, valamint a városba felvándorló vidéki munkavállalók munkahelyének veszélybe kerülése éves szinten legalább 20 millióval fogja növelni a munkanélküliek számát, egészen addig, amíg nem tér vissza tartósan 8 százalék fölé az éves kínai GDP-növekedés. A munkanélküliek számának emelkedésével párhuzamosan növekedhet az elégedetlenek által kirobantott tüntetések. Kína számára a legfontosabb viszont, hogy a belső fogyasztás egyre nagyobb mértékben növekedjen. A szociális védőháló fejlesztése csökkentené a háztartások sebezhetőségét, és ezáltal növekedne a fogyasztásra fordított pénztömeg.

Ugyanakkor a kínai kormánynak további lépéseket kell tennie a közeljövőben. Ezeket a következőkben foglalhatjuk össze: A belső fogyasztás ösztönzéséhez elengedhetetlen a szociális háló kialakításának folytatása, és teljes kiterjesztése (egészségügy, oktatás, nyugdíjrendszer). Ameddig ez nem történik meg, addig a növekedő bérek ellenére sem fog megváltozni a kínai lakosság tartalékképzési kultúrája. Azonban nem a lakosság, és nem is a kormányzat a legnagyobb megtakarító. A vállalatok jelentik a legnagyobb ilyen jellegű forrást. Érdemes lenne bevett gyakorlattá alakítani, hogy az állam által tulajdonolt, sikeres vállalatok rendszeresen fizessenek osztalékot részvényeseiknek. Ez valószínűleg visszafogná a vállalatok túlzott mértékű beruházásait, és elkerülhetővé válna, hogy további kapacitásfeleslegek épüljenek. A termelési hatékonyság növelésével újabb piacokat tudna meghódítani Kína. (The China Business Review)

Szüksége volna a gyártó tevékenységgel foglalkozó vállalatokat érintő adók átalakítására, mivel jelenleg túlzottan alacsony mértékben járulnak hozzá az állami költségvetés bevételi oldalához, illetve ezen keresztül a társadalmi költségekhez, annak ellenére, hogy az utóbbi években folyamatosan emelkedő nyereséget könyvelhettek el a gyáripari szektorban működő társaságok.

A belföldi fogyasztás gyors növelésének feltétele a bankbetétek után fizetett kamatok piaci verseny által történő meghatározása, mivel jelenleg a kamatlábak a központi döntéstől függenek, és a reálhozamok a nullához konvergálnak. Ugyanez igaz a hitelfelvevő vállalatok hitel költségeire is, mivel a fizetendő kamat reálértéken szintén alacsony. Az olcsó hitelnek, Kínában, ráadásul túlzott beruházásösztönző hatása van, ami nem hatékony beruházásokat generál.

Az árfolyam-politika megváltoztatása is kedvező hatással lenne a magasabb szintű belső fogyasztásra. A kínai folyó fizetési mérleg évenkénti többlete a világ legnagyobbja a 2008-as 440 milliárd dolláros méretével. A jüan árfolyamának emelkedése segíthetne lelassítani a szufficit egyre gyorsuló növekedését, illetve a jüan erősödése egy szabadabb kamatpolitika alkalmazását, ami magasabb betéti kamatokat tenne lehetővé.

Az ország az energia árának mesterségesen alacsonyan tartásáért nagyobb árat fizet a nem hatékonyan termelő gyárak miatt, mint amennyivel a háztartások kevesebbet fizetnek a gázért, elektromos áramért. Ilyenek a környezetszennyezés, egészségkárosító technológiák, nem versenyképes termékek.

Továbbá az országnak megoldást kell találnia a vidéki és a városi fogyasztásnövekedés között észlelhető eltérő ütemből adódó feszültségekre, illetve az eltérő mértékben növekedő fizetések által okozott eltérésekre. Mindezek természetesen a vidék és a város eltérő hozzájárulá-

sát illusztrálják a teljes kínai GDP-hez (lásd az 1. táblázatot: Kína fő gazdasági mutatói), tehát a vidéki részesedés a bruttó nemzeti össztermékhez lassú mértékben, de csökken. A mezőgazdasági tevékenységgel kapcsolatos adók csökkentése, a földreform gyorsított ütemű folytatása kedvezően hatnának a vidéki jövedelmek növekedésére. Azonban a legnagyobb lépés az országon belüli migráció szabadabbá tétele lenne. A vidéki munkavállalók a fejlettebb központokba költözhetnének, magasabb bérért, és ennek következtében csökkenhetne a vidéken maradó munkakínálat, ami bérfelhajtó hatással bírna.

Zárásként azt mondhatjuk, hogy érdemes megemlíteni, hogy a kínai kormányzat szükség esetén kész újabb ösztönző intézkedések bevezetésére. A nagy ország vezetése úgynevezett V-alakú gazdasági helyreállásra készül, ami azt jelenti, hogy a rendkívül meredek visszaesést követően a korábbi normális növekedési ütemnél gyorsabb fellendüléssel kíván visszatérni az eredeti növekedési szinthez. Kína akár megerősödve is kikerülhet a globális válságból, és akár erősebbé is válhat, mint a válságot megelőzően volt. Kiegyensúlyozott gazdaság, elfogadhatóbb szintű külső fizetési mérleg többlet, a belső fogyasztás magasabb részaránya a bruttó nemzeti össztermékből, alacsonyabb beruházási és megtakarítási hajlandóság. Mindezen lehetséges célok teljesülése persze nemcsak Kínának lenne jó, hanem legalább ugyanennyire a világ többi részének is ideális volna.

* * * * *

Referenciák

- Asia Economic Monitor*, December 2008, Publication Stock No. 111808, Asian Development Bank, Philippines
- Csanádi Mária (2006): *Self-consuming Evolutions: A Model on the Structure, Self-reproduction, Self-destruction and Transformation of Party-state Systems. Tested in Romania, Hungary and China*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Csanádi Mária – Hairong Lai – Gyuris Ferenc (2009): *Global Crisis and Its Implications on the Political Transformation in China* (Műhelytanulmányok: MT-DP – 2009/5), MTA, Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest
- China Quarterly Update*, December 2008, World Bank Office, Beijing
- Chinese Unemployment – Where Will All the Students Go? *The Economist*, 2009. április 11-17. szám, p. 51.
- China Gains Key Assets in Spate of Purchases, *Washington Post Foreign Service*, 17 March, 2009, p. A01.
- China Confidential*, A Financial Times Publication, 19 March 2009, The Financial Times Limited 2009
- China May Raise Retirement Age to Ease Pension Shortage, *China Daily.com.cn*, http://www.chinadaily.com.cn/china/2006-11/28/content_744935.htm
Letöltve: 2006. november 28.
- China's Budget Deficit May Reach 280 bln Yuan in 2009, *China.org.cn*, http://www.china.org.cn/business/news/2008-12/11/content_16933127.htm
Letöltve: 2009. február 8.
- China's CPI up 1% in January, www.chinaview.cn, Letöltve: 2009. május 30.
- Economy Recovery in the Works? *The China Business Review Online*, US–China Business Council: <http://www.chinabusinessreview.com/public/0905/economic-recovery.html>
Letöltve: 2009. június 2.

- Farkas Péter – Szabó Zsolt: *A nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság. Kína szerepének értékelése ebben a folyamatban*, MeH–VKI kutatás, 2009. május, kézirat.
- Global Financial Turmoil Tests Asia, *IMF – Finance and Development*, December 2008, Volume 45, No. 4, International Monetary Fund
- Inotai András – Juhász Ottó: *A változó Kína*, Akadémiai Kiadó, 2009, Budapest
- Inotai András: Kína növekvő szerepe a világgazdasági folyamatokban, Inotai – Juhász: *A változó Kína*
- Invest in China: http://www.fdi.gov.cn/pub/FDI_EN/Statistics/FDIStatistics/ExpressofForeignInvestment/t20090514_105925.htm
Letöltve: 2009. május 28.
- Juhász Ottó: A kínai belső helyzet alakulása, kilátások, Inotai András – Juhász Ottó: *A változó Kína*
- Kínai Nemzeti Bank statisztikái: <http://www.pbc.gov.cn/english/> Letöltve: 2009. május 5.
- Lessons of the Global Crisis for Macroeconomic Policy*, 19 February 2009, International Monetary Fund
- Soros György: *A 2008-as hitelválság és annak következményei*, Scolar Kiadó, 2008, Budapest
- Tálas Barna: *A kínai kormány válságkezelő stratégiái a jelenlegi pénzügyi és világgazdasági válság kihívásai által előidézett kihívások kapcsán*, készült az MTA–VKI–MeH stratégiai kutatások keretében, 2009. április, kézirat.
- The Economist*, 2009. február 21–27, pp. 93–94.
- The State of Public Finances Outlook and Medium-Term Policies after the 2008 Crisis*, 6 March 2009, International Monetary Fund
- The Size of the Fiscal Expansion: An Analysis for the Largest Countries*, February 2009, International Monetary Fund
- Újabb élénkítésre is kész Kína, *Világgazdaság Online*, <http://vg.hu/index.php?apps=cikk&cikk=273593&fr=hl> Letöltve: 2008. május 16.
- Vészhelyzetben a kínai egészségügy – 2040-ben több mint fél milliárd kínai nyugdíjas lesz, *HVG Online*, <http://hvg.hu/Tudomany/20060112kinaieu.aspx> Letöltve: 2006. január 12.
- Why Are Chinese Exports Not So Special, *China & World Economy*, Vol. 17, No. 1, 2009, pp. 47–65.
- World Economic Outlook Update*, 28 January 2009, International Monetary Fund
- Yang Cuihong – Pei Jiansuo: *Import Dependence of Foreign Trade: A Case of China*, Academy of Mathematics and Systems Science, the Chinese Academy of Science, 2007 (Paper for the 16th International Conference on Input-Output Techniques, Istanbul)

INDIA ÉS A VÁLSÁG

Székely-Doby András

1) Kezdeti feltételek

India csupán az 1991-es reformokat követően kezdett bekapcsolódni a világgazdaság vérkeringésébe, addig meglehetősen zárt gazdaságként működött. Korábban gazdaságstratégiáját alapvetően importhelyettesítés, erőteljes állami beavatkozás és kiterjedt engedélyezettési rendszer fémjelzte, mellyel nem sikerült lemaradását csökkenteni a fejlett országokhoz képest. Emellett ösztönzést jelentett a reformok megvalósításához a kínai példa is, miszerint a külgazdasági nyitás és a piaci eszközök egyre szélesebb körű alkalmazása gyors, robbanásszerű növekedéshez vezethet. Míg a nyolcvanas évek közepén az export és az import GDP-hez viszonyított aránya még csak alig 15 százalék volt, 2007-re közel 40 százalékra emelkedett.¹ Jóllehet India még mindig nem nevezhető nyitott gazdaságnak, elsősorban szolgáltatás-exportjának köszönhetően egyre inkább globalizálódik, egyre több szállal kapcsolódik a világgazdaság legfontosabb erőközpontjaihoz.

A reformok következtében India növekedése felgyorsult: az addigi átlagos évi 4-5 százalékról a kilencvenes évek közepére átlagosan közel 7 százalékra. A növekedés mellett kiemelt jelentőséggel bírt a szegénység elleni harc és az infrastruktúra fejlesztése, mely komoly forrásokat igényelt. Az ezredfordulóra az egyik legfontosabb makrogazdasági problémává a krónikus költségvetési hiány vált, amelyet mindenképpen csökkenteni kellett. 2004-től kezdődően éppen ezért megalkották a Fiskális felelősség és költségvetési menedzsment törvényt (FRBMA), mely a hiány lefaragását tűzte ki célul. Az elmúlt években sikerült is a GDP-arányos deficitet (mely korábban a 10 százalékot is meghaladta) 5 százalék körüli értékre csökkenteni. Ennek ellenére az államadósság még mindig igen tekintélyes (a GDP közel 80 százalékát teszi ki), és az adósságszolgálati ráta is magas (a bevételek egy negyede).²

A nyitás következtében megélénkült a külkereskedelem, és megindult a külföldi tőke beáramlása is az országba. A kilencvenes évek elején még meglehetősen csekély FDI 2007-ben már meghaladta a 20 milliárd, 2008-ban pedig a 34 milliárd USD-t. Jóllehet a külkereskedelmi mérleg általában passzívumot mutatott, a jelentős szolgáltatás-kereskedelmi többlet következtében India valutatartalékai gyors bővülésnek indultak és az 1991-es 6 milliárd USD szintről 2008 végére közel 300 milliárdra nőttek.³ Mivel a válság kezelésében a monetáris mozgástér rendkívül fontos, utóbbi jellegzetességet jelen körülmények között az indiai gazdaság egyik meghatározó sajátosságának tekintjük.

¹ Economic Survey (2008).

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

2) A válság hatásai

Azt gondolhatnánk, hogy India még nem érte el a globalizáltságnak azt a fokát, melynél komoly hatással lenne rá a válság. Az ország még mindig eléggé zárt, az állami beavatkozás is jelentős, a bankrendszer szereplői ráadásul jellemzően nem állnak közvetlen kapcsolatban azokkal a külföldi pénzügyi intézményekkel, amelyek a válság kirobbanásáért felelősek.

Valójában azonban Indiát is elérték a válság hullámai, jóllehet kevésbé erős hatásokkal, mint más – nyitottabb – országokat. Amíg a korábbi évtizedek világgazdasági megrázkódtatásai (köztük az 1998-as délkelet-ázsiai pénzügyi válság) gyakorlatilag elkerülték a szubkontinentst, a liberalizáció hatására nemzetközi kitettsége és sebezhetősége jelentősen megnőtt. Emelkedett a vállalati szektor külső finanszírozásának mértéke is, ideértve az egyre kiterjedtebb külföldi közvetlen befektetéseket, tovább mélyítve a világgazdasági beágyazottságot. Összességében a globalizálódó indiai gazdaság nem vonhatta ki magát a kedvezőtlen fejlemények hatása alól.

A válság első következményeként fokozatosan kiapadtak a külföldi finanszírozás forrásai, mivel a külföldi befektetők saját országaik felé fordultak. A vállalatok a külföldi pénzek helyettesítésére belföldi forrásokra voltak kénytelenek támaszkodni, melynek következtében az indiai pénz- és tőkepiacok erőteljes nyomás alá kerültek. Ahogy a válság mélyült, és a külföldi gazdasági szereplők helyzete egyre ingatagabbá vált, a tőkebeáramlást szép lassan kezdte felváltani a tőkekiáramlás.⁴ A belföldi vállalatok külföldi adósságaik törlesztése érdekében kénytelenek voltak belföldi forrásokhoz fordulni, ami hozzájárult a rúpia folyamatos leértékelődéséhez. Az indiai fizetőeszközből 2008 elején még 40-et adtak egy amerikai dollárért,⁵ 2009 közepén viszont már közel 50-et.

A válság azonban nemcsak a pénzügyi szférán keresztül érte el az országot, hanem a reál-szférán is. India legfontosabb kereskedelmi partnerei (az Egyesült Államok, az Európai Unió és a közel-keleti országok) egyre súlyosabb recesszióba süllyedtek, ami jócskán visszavetette az Indiai exportot. Igaz ugyan, hogy a költségelőnyök még így is óriásiak, az importpiacok beszűkülése azonban összességében (még a rúpia leértékelődése ellenére is) negatív hatást eredményezett. Nem tett jót a gazdaságnak az sem, hogy a válság előrehaladtával a befektetők kockázatvállaló hajlandósága jelentősen csökkent, és egyelőre még a feltörekvő piacok magasabb hozamai sem képesek visszacsalogatni őket.

3) Válságmenedzsment

A válságra adott indiai válaszok egyik legfontosabb jellegzetessége, hogy a kormányzat és az Indiai Központi Bank szoros együttműködésben, sorozatos konzultációk során alakítja ki stratégiáját. A beavatkozás a kormány részéről mindenek előtt költségvetési ösztönzőcsomagokat, a központi bank részéről pedig pénzügyi könnyítést és néhány szabályozási változás bevezetését jelentette.

Mint már említettük, az elmúlt évtizedek egyik legfontosabb gazdasági problémáját Indiában az egyre duzzadó költségvetési hiány jelentette. A deficit többször is meghaladta a GDP

⁴ Subbarao (2009).

⁵ Economic Survey (2008).

10 százalékát, nem csoda, hogy az elmúlt évek kormányzati feladatai közül a legsürgetőbb ennek lefaragása lett. Az új évezred közepétől kezdve az FRBMA célkitűzéseiben szereplő számok elérése érdekében a kormány és a központi bank összehangolt intézkedései sikeresnek bizonyultak, és India elindult a fenntartható költségvetés felé vezető úton. A válság begyűrése után azonban a végrehajtás nem folytatódhatott az előre kijelölt úton anélkül, hogy ne veszélyeztette volna a növekedési kilátásokat, így a kormányzat lazított a költségvetési célon, és két ösztönző csomagot indított útjára 2008 decemberében és 2009 januárjában. A két csomag összesen a GDP mintegy 3 százalékát tette ki, és elsősorban jelentős kiadásnövekedést foglalt magába. Hatalmas állami beruházásokat hajtottak végre (az alapvető infrastruktúra kiépítése még mindig igen sürgető feladat Indiában), csökkentették a közvetett adókat és további támogatásokat nyújtottak az exportőröknek. A kiadások ilyenén való növekedése ugyanakkor nem érintette a már korábban elfogadott pénzek elköltését, így sem a vidéki szegények megsegítésére szánt védőháló kiépítését, sem az agrárnépesség kölcsönhöz jutásának megkönnyítését szolgáló csomagokat, sem pedig a kormányzati tisztviselők fizetésemelését. Úgy gondolták ugyanis, hogy mindez a kereslet ösztönzéséhez vezet, ami segíthet elkerülni a komolyabb recessziót.⁶

A monetáris politikát illetően az Indiai Központi Bank elsődleges célkitűzése az volt, hogy lehetőség szerint gátat szabjon a válság begyűrésének. Ennek érdekében mindenekelőtt a hazai pénz és tőkepiacok egészséges működését kellett biztosítani, ügyelve arra, hogy megmaradjon a kellő likviditás, és ne következzenek be ennek hiányában sorozatos csődhelyzetek. Egyszerre volt szükség a rúpia és a külföldi valuták megfelelő likviditásának biztosítására, valamint a hitelforrások fenntartására, nehogy visszaessen a növekedés a hitelszűke miatt. A körülmények végül is oda vezettek, hogy a központi bank feladta korábbi megszorító politikáját (melyet az egyre növekvő infláció visszaszorítása érdekében folytatott), és helyette pénzügyi könnyítést hajtott végre. Mindezt megtehetette, mivel az inflációs nyomás a válság hatására gyorsan enyhült (a 2008 szeptemberében mért 12 százalékról 2009 márciusára 3 százalékra esett vissza), ugyanakkor minden lehető eszközzel a növekedési kilátások javítása vált a legfontosabb feladattá. Az enyhítő csomagok 2008 szeptemberétől jelentek meg. Jelentős mértékben (és gyorsan) csökkentették a leszámítolási-kamatlábát (a 2008. októberi 9 százalékról 2009 júniusára 6 százalékra), ugyancsak csökkentették a kötelező tartalékrátát (ugyanezen idő alatt 9-ről 5 százalékra),⁷ valamint kiszélesítették az exporthitel-lehetőségeket és megkönnyítették felvételüket. A központi bank emellett kedvezményes rúpia-dollár cserelehetőségeket biztosított a kereskedelmi bankok számára, hogy ezáltal is könnyítse a rövid távú, külső finanszírozási igények teljesítését.⁸

A 2008 szeptembere óta meghozott intézkedések végül is biztosították az indiai pénzügyi piacok megfelelő működését. A központi bank által rendelkezésre bocsátott összegek meghaladták a 75 milliárd USD-t, azaz a GDP 7 százalékát. Az irányadó kamatláb csökkentése is elérte célját: a legtöbb kereskedelmi bank szintén csökkentette hitelei kamatát, aminek következtében a hitelezés gyorsan bővült. Mégis – a központi bank számításai alapján – a vállalati szektorba áramló pénzügyi források mennyisége elmaradt az egy évvel korábbi mögött. Ez azért alakulhatott így, mert a nem-banki források visszaesése nagyobb volt, mint a bankokból származó összegek bővülése.⁹

Jóllehet a válságra adott válaszok legfontosabb célja Indiában mindent összevéve a gazdasági növekedés erőteljes lassulásának megakadályozása volt, némi visszaesés tapasztalható volt. A 2008/2009-es gazdasági év első felében a GDP-növekedés a korábbi időszak 9 százalékáról 7,1 százalékra mérséklődött.¹⁰ Még a szolgáltatások területén is érezhető volt a lassulás, mely ágazat az elmúlt években a növekedés motorja volt. Ezen belül különösen az építő-

⁶ Subbarao (2009).

⁷ RBI (Web).

⁸ Subbarao (2009).

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Economic Survey (2008).

ipar, a közlekedés, a kommunikáció és a vendéglátás területén mutatkoztak kedvezőtlen jelek. 2008 utolsó negyedében, hét éve először esett vissza abszolút értékben is az export. Csökkentek a hiteligenlések (annak ellenére, hogy továbbra is megfelelő a bankok likviditása), mivel a dráguló inputok és a visszaeső külföldi kereslet lenyomta a vállalatok jövedelmezőségét.¹¹ Eközben a bizonytalan környezet nem hagyta érintetlenül az üzleti bizalmi indexeket sem. Az ipari termelés éles visszaesése (a korábbi időszak 9,2 százalékos növekedési üteméről 3,9 százalékra)¹² arról árulkodik, hogy a visszaesés meredekebb és tartósabb lesz, mint ahogy azt korábban előre jelezték.

4) Kilátások

India ugyanakkor számos előnnyel is rendelkezik, melyek tompítják a megrázkódtatásokat. Az infláció jelentősen mérséklődött, ami kedvezően hathat egyrészt a fogyasztás növekedésére, másrészt a vállalati beszerzési költségek csökkenésére. Előrejelzések szerint az import még az exportnál is gyorsabban fog csökkenni, kordában tartva a folyó fizetési-mérleg hiányát (ami 2008-ban a GDP közel 3 százalékát tette ki).¹³ A pénzügyi rendszer mindeddig meglehetősen stabilnak bizonyult, nem ingott meg a bankok helyzete, ami elsősorban annak volt köszönhető, hogy megfelelően tőkésítettek és relatíve átlátható a működésük. Mindezt aláhúzza a gazdaság még mindig jelentős devizatartaléka is, mely ugyan a 2008 közepén regisztrált 300 milliárd USD-ről 2009 közepére 260 milliárdra csökkent, még így is megfelelő bizalommal tölti el a külföldi befektetőket. Komoly „tűzfalat” jelent továbbá a válság szempontjából az is, hogy a lakosság csak csekély mértékben érdekelt a részvénypiacokon, így nem kellett olyan mértékű vagyonszétértést elszenvedniük, mint számos fejlett országban. A jóléti hatás mérsékelt mivolta így nem érezteti kedvezőtlen hatását a fogyasztás visszaesésében.

A kormány már évek óta különös figyelmet szentel a leginkább rászoruló területek fejlesztésének. Úgy alakították ki a segélyezés gyakorlatát, hogy az lehetőleg minél kevésbé függjön az aktuális gazdasági helyzettől és a külső körülményektől, éppen ezért amennyire csak lehetett, intézményesítették a hitelfelvétel szabályait. Emiatt – szerencsés módon – sem a mezőgazdasági hitelek, sem pedig a legszegényebbek számára évek óta épülő szociális háló nem került veszélybe, beleértve a Falusi Munkanélküliség Garancia Program intézkedéseit.¹⁴

Összességében a lassan globalizálódó Indiát mérsékelten érintette a válság; nem vonhatta ki magát hatásai alól, de visszavonhatatlan károkat sem okozott. Erőteljes fiskális és monetáris ösztönzések hatására – elsődleges célként – sikerült fenntartani a meglehetősen gyors növekedést, mely teljesítmény – Kína mellett – kiemelkedik a világgazdaság országai közül. A megfelelő mennyiségű valutatartalék és a bankrendszer alacsony szintű érintettsége megfelelő alapot biztosított a sikeres makrogazdaság-politikához. És bár mind a költségvetési, mind a folyó fizetési mérleg hiánya jócskán megnőtt, a növekedési kilátások továbbra is kedvezőnek mondhatók.

¹¹ Subbarao (2009).

¹² Economic Survey (2008).

¹³ Subbarao (2009).

¹⁴ *Ibid.*

1. táblázat
India néhány makrogazdasági adata előrejelzésekkel

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Reál GDP-növekedés (százalék)	9,8	9,3	7,9	6,9	7,7	8,0
Éves átlagos infláció (százalék)	6,2	6,4	7,9	6,7	4,2	3,9
Folyó fizetésimérleg-hiány (a GDP százalékában)	-1,1	-1,4	-2,8	-3,1	-2,9	-2,7
Központi költségvetés hiánya (a GDP százalékában)	-3,6	-2,9	-3,6	-3,4		

Forrás: IMF World Economic Outlook Database.

* * * * *

Referenciák

Economic Survey (2008): Government of India: Union Budget and Economic Survey.
<http://indiabudget.nic.in>

IMF World Economic Database. <http://www.imf.org>

RBI (Web): Reserve Bank of India. <http://www.rbi.org>

Subbarao, Duvvuri 2009): „Impact of the Global Financial Crisis on India Collateral Damage and Response” az Indiai Központi Bank kormányzójának beszéde a *The Global Economic Crisis and Challenges for the Asian Economy in a Changing World* című konferencián, melyet az Institute for International Monetary Affairs szervezett, Tokió, 2009. február 18-án.

VÁLSÁGKEZELÉS BRAZÍLIÁBAN*

Artner Annamária

1) A válság kirobbanása előtt

A 192 milliós népességgel bíró Brazília gazdasága a válságot megelőző években 3-6 százalékkal bővült. Az infláció 2006-ig csökkent (2004: 7,4 százalék), majd lassan nőni kezdett, 2007-2008-ban 4-5 százalékos volt. Az árukereskedelem mérlege pozitív, de ennek mértéke az utóbbi években csökkenő (a GDP-hez mérve 2004: 4,4 százalék, 2007: 2 százalék). Legnagyobb partnere hagyományosan az USA, 2007-ben az export 18, az import 16 százaléka kapcsolódott hozzá, de 2008 folyamán Kína átvette tőle ezt a vezető helyet. A fizetési mérleg az utóbbi években a GDP több mint egy százalékával felérő szufficittel zárult, de a többlet már 2007-ben 0,2 százalékra csökkent, azt követően pedig deficitessé vált. A hiány 2008 folyamán a GDP egy százaléka fölé nőtt. (Bladex, Xinhuanet, 2009/a) A közvetlen működőtőke-beáramlás évek óta a beruházások 10-20 százalékát teszi ki. Nettó értéke a profitkivonások miatt hullámzó, 2007-ben 28, 2008-ban 19 milliárd dollárt ért el. 2007-ben az FDI-állomány a GDP 25 százalékával volt egyenlő.¹ A brazil valuta (real) árfolyama az amerikai dollárral szemben az utóbbi években erősödött, 2007 végén 1,8 real/USD körül alakult, s az erősödés egészen a válságig tartott. Bár a külső adósság abszolút értéke az utóbbi években nem csökkent, a GDP-hez mért aránya számottevően mérséklődött (2004 és 2008 között a GDP 33 százalékáról 14 százalékra). A külső adósságállomány 2008-ban 222 milliárd dollár. Az adósságszolgálat évi 50-60 milliárd dollárt emészt fel, ami az áruexportnak 35-40 százalékával egyenlő. A költségvetési deficit az utóbbi években a GDP 2-3 százalékát tette ki, aminek oka az adósságszolgálat.²

* A tanulmány megjelent a Fejlesztés és Finanszírozás VII. évfolyam 2009/4. számában.

¹ UNCTAD

² Bladex

2) Hogyan érintette Braziliát a válság?

2.1. Mennyiben volt szó az adott gazdaság problémáiról és mennyiben importált hatásokról?

Függésértékelő skála

- 1) Csak belső gondok okozták a válságot. Ez csak zárt gazdaság esetén képzelhető el.
- 2) A világgazdaság általában érezteti hatását: nyitott (export/GDP legalább 15 százalék), nem túlnyomóan piaci (legalábbis vegyes), a külföldi tőkéből lényegesen nem függő gazdaság esetén.
- 3) A globalizációs folyamatokba bekapcsolódott, külföldi tőkéből nem jelentősen függő, az amerikai hitelpiaci válságban nem érintett, de erősen eladósodott ország.
- 4) A globalizációs folyamatokba bekapcsolódott, nagy mértékben külföldi tőkére és exportra építő, ezért kisebb-nagyobb mértékben duális gazdaság, amely azonban közvetlenül nem érintett az amerikai másodlagos hitelpiaci válságban.
- 5) A globalizációba ágyazott, tőkeimportőr, exportorientált, az amerikai hitelpiaccaal kisebb mértékű kapcsolatban lévő pénzügyi szférával rendelkező gazdaság.

Az előbbi értelemben nyitott, exportfüggő és jelentősen a külföldi működő tőkére utalt, az amerikai hitelpiacban és a spekulációs tőkeáramlásban is erősen érintett gazdaság, jelentős, de legalábbis nem elhanyagolható mértékű külföldi adóssággal.

A 6-os skálán Brazília 4-es. Ugyanis az ország nyitott, külföldi tőkét befogadó, közepesen eladósodott, de az amerikai ingatlanpiaccal közvetlenül kevés kapcsolatban lévő, viszonylag erős bankszektoral és az utóbbi 4 évben megnégyszereződő (205 milliárd dollárra növekvő, kb. 14-16 havi importra elegendő) valutatartalékokkal, valamint flexibilis valutával rendelkező ország. A pénzügyi intézmények jórészt brazil kézben vannak, az aktívák alapján a bankszektornak csak 30 százaléka külföldi, szemben például a 80 százalékot jóval meghaladó mexikói aránnyal. A brazil bankoknak külföldön igen kevés érdekeltségük van. Az FDI-importállomány a GDP egynegyedével ér fel, ami még a világátlagnál is valamivel kisebb.

Mindez az ország pénzügyi szektorának és gazdaságának viszonylagos elszigeteltségét, védettségét jelenti a pénzügyi válság viharában.

További kedvező tényező, hogy a társadalombiztosítás alapjának hiánya 2008

folyamán jelentősen, a GDP 1,25 százalékára csökkent (az első 9 hónapban nőtt a foglalkoztatás). Ugyanakkor a munkanélküliség 2008 végén 7,9 százalékos volt, ami évek óta a legkisebb arány (2007-ben 9,3 százalék). A válság év végére kezdte éreztetni hatását: novemberben az ipari termelés 6,2 százalékkal esett, decemberben 655 ezer embert bocsátottak el, a válság első pár hónapjában a becslések szerint 28 milliárd dollárnyi beruházást halasztottak el a legkülönbözőbb ágazatokban működő brazil és külföldi cégek.³ Az elsők között természetesen az autógyártók csökkentették termelésüket, és bocsátottak el embereket. Őket követték az acéltermelők, majd az agrárium, a papíripar, vegyipar, gyógyszeripar, műanyagipar stb. A legnagyobb brazil vállalat (a Petrobras) visszafogta külföldi terjeszkedését.

A gazdaság egyik lényeges hajtóerejének, az exportnak a visszaesését 2009-ben 18 százalékra jósolja a Brazilian Foreign Trade Association. A 4500 vállalatot tömörítő gépipari szövetség (Brazilian Machinery Builders' Association) szerint a megrendelések 2008. november-decemberben 50 százalékkal estek. De az értékesítést nem (csak) a (kül)piacok felvevőképességének romlása, hanem a hazai hitelek megdrágulása is okozza. A kisebb vállalkozások mindenütt a világon forgóeszközszűkében vannak, hitel nélkül nem képesek termelni.

³ Grudgings (2009)

Tehát Brazíliát a válságban elsősorban a világpiaci árkereslet oldaláról fenyegeti veszély, hiszen az utóbbi évek növekedése exportcikkeinek magas árára épült. Ezek az árak nagyrészt ingatag tényezőkön nyugszanak (pl. a fejlett országok keresletének jó konjunktúrája), és jövőbeli alakulásuk kérdéses. Az agrártermékek ára mindenestre már a válság kirobbanása előtt csökkenni kezdett.

Mint sok más ország (Kína, Görögország) esetében is, a kulcskérdés, hogy a szűkülő világpiaci értékesítési, terjeszkedési lehetőségeket tudja-e kompenzálni a belső piaci keresletnövekedés. Az utóbbi időben kissé megizmosodott brazil középosztályra és a beindított infrastrukturális beruházásokra, valamint a pénzpiaci likviditás növelésére vár a feladat, hogy keresletet indukáljanak. A kormány 2007-ben elindított egy újraparaszti stratégiát (Növekedésgyorsító program – Growth Acceleration Program, PAC), jelentős beruházásokkal az acélipar, vegyipar, honvédelem (pl. atomtengeralattjáró-építés) területén. Ezek a projektek állami támogatással, de a privátszférában valósulnak meg.⁴

2.2. Hogyan hatott a válság a pénzügyi szektorra?

A brazil bankok tőketartalékolási rátája 1995 óta 11 százalékon áll (Basel Accord), ami az egyik legmagasabb Latin-Amerikában, és jóval magasabb, mint az amerikai bankok esetében.

A krízis kirobbanásakor azonban, amikor két hétre befagytak a nemzetközi pénzpiacok, megindult a tőke kivonás (2008 októberében 4,6 milliárd dollár hagyta el az országot – 1999 óta a legmagasabb szám). Ezt követően a hitelpiac merevebbé vált, a bankok rövidebb időre adnak hiteleket (pl. eddig 60, most már csak 30 hónapra finanszírozzák az autóvásárlásokat, a korábbi 100 százalék helyett most már csak a vételár feléig, 60-80 százalékkal magasabb kamatok mellett stb.).

A pénzügyi válság kirobbanásának hatására a brazil valuta (real) szeptembertől novemberig 45 százalékos veszítést értett el, és a központi bank egy hónap alatt 22,9 milliárd dollárt pumpált a pénzpiacra (később még többet), hogy védje a valutát. Romlott az ország hitelpiaci minősítése is.

2.3. Hogyan terjedt át és hatott a makrogazdasági keretfeltételekre?

Mivel a hitelválság nem járt pénzpiaci dominóeffektussal (bankcsődökkel) Brazíliában, a válság a hitelszűkítés és a világpiac lassulásán keresztül érezte hatását. Lula elnök a válság első hónapjában úgy nyilatkozott, mintha semmiféle veszély nem is fenyegetne („Miféle válság?” – kérdezte).

Elemzők⁵ 2008 végén a növekedés lassulását várták (2009-re 4 százalék), a későbbi előrejelzések már csak 2,1 százalékról szólnak⁶. A tőzsde 40 százalékos esést. A kormány nem tett semmi különöset, a központi bank nyíltpiaci műveletekkel, dollár-aukciókkal stb. pénzt igyekezett a gazdaságba pumpálni. Az agráriumon kívül a brazil termelőalapokat az első hónapokban nem érte nagy megrázkódtatás.

Az agrárexport értéke 2008-ban még rekordgyorsasággal (23 százalékkal) nőtt, de a fő piacokon (USA, Európa, Japán) bekövetkező év végi keresletcsökkenés, az agrártermelőket is érintő hitelszűkítés, továbbá a real leértékelődése miatt megdráguló műtrágya- és

⁴ Cardenas (2008)

⁵ Fonseca (2008)

⁶ EDC (2009)

növényvédőszer-import miatt beruházások maradtak el, s így a kibocsátás akkor is csökkenni fog, ha a körülmények időközben javulnak (a farmerek ugyanis hitel híján nem tudtak eleget vetni). 2009 elején a különböző brazil intézetek már a brazil gabonatermelés 3,3-4,9 százalékos esését jósolták 2009-re, aminek következtében az agrárkereskedelmi mérlegtöbblet (2008-ban 60 milliárd dollár) akár 20 milliárd dollárral is csökkenhet.

Az autógyártók kibocsátása visszaesett, és több vállalat, köztük a GM, már ősszel kényszer-szabadságra küldte, korai nyugdíjba vonulásra ösztönözte dolgozóit. Már 2008 novemberében 0,6 százalékkal csökkent a foglalkoztatottak száma az iparban, amire 5 éve nem volt példa, 2009 elején pedig az elbocsátások száma megszorodott. A munkanélküliségi ráta 2009 januárjában 8,2 százalék volt. Mint említettük, ez márciusig nőtt, azóta viszont a fellendülés halvány jelei mutatkoztak.

A kereskedelmi mérleg 2007-ben (GDP 2 százaléka), és 2008 nagy részében is pozitívummal zárt, 2009 januárjában azonban már 1 milliárd dollárhoz közelítő hiányt mutatott. A világpiaci agrárárak csökkenése következtében a kereskedelmi hiány további növekedésére lehet számítani. A kereskedelmi hiány és a profithazautalások következtében a brazil fizetési mérleg hiánya 2009 januárjában 2,8 milliárd dollárra nőtt, az ezt megelőző 12 hónapban összesen 27 milliárd dollárt (a GDP 1,75 százaléka) ért el.⁷

2.4. A fellendülés jelei

A reál 2008. december elején volt a leggyengébb, azt követően stabilizálódott, és kissé visszakorrigált. 2009 március eleje óta a dollár gyengülésével a reál ismét erősödik, június végén 1 dollár 1,93 reált ért. Ez azonban még mindig egynegyeddel gyengébb árfolyam, mint 2008 augusztusának elején.

A munkanélküliség 2009 márciusáig nőtt, utána mérséklődni kezdett, és májusában 8,8 százalékon állt. Ebből az elemzők a gazdaság élénkülésére következtetnek, aminek tartóssága azonban a világpiaci recesszió nagysága és várható elhúzódó volta miatt megkérdőjelezhető. A bizakodást mindenestre táplálja, hogy 2009 első negyedében a brazil gazdaság a várakozásoknál jobban teljesített.⁸

A reményteljes jelek miatt a Brazil Iparszövetség (CNI) június végén csak 0,4 százalékos GDP-csökkenést prognosztizált 2009 egészére. Ez azt jelenti, hogy ez év második felére már növekedéssel számolnak. Ugyanakkor a CNI az ipart továbbra is az év vesztesének tekinti, az ipari szektor 3,5 százalékos visszaesésére számít 2009-ben. Ennek alapja, hogy a brazil ipar termelése az év első felében 11,1 százalékkal csökkent, amit tehát már a második féléves növekedés sem tud kompenzálni. Az állótoke-beruházások a várhatóan meginduló fellendülés ellenére is több mint 9 százalékkal lesznek kisebbek, mint 2008-ban, a családok fogyasztása pedig 0,7 százalékkal mérséklődik a Brazil Iparszövetség szerint. A fellendülési kilátásokat erősíti, hogy a Petrobras és a Vale (az ország két legnagyobb energetikai cége) júniusban szerződést írtak alá, amely szerint közös projektbe kezdenek a gáz- és olajkitermelés területén.⁹

⁷ Xinhuanet (2009/a)

⁸ Latin America Monitor (2009)

⁹ Lopes (2009)

3) Válságkezelő csomagok és eszközök

A kormány a kezdeti derűlátó nyilatkozatok ellenére, illetve azok mellett gyorsan cselekedett a válság következményeinek elhárítása érdekében. A hitelkínálat bővítésére és a keresletélénkítésre koncentrált, aminek viszonylag hamar megmutatkoztak kedvező hatásai. Kétségtelenül nagyrészt ennek tudható be a 2009 közepén jelentkező fellendülés, bár éppen ez – tehát, hogy a fellendülést az állami beavatkozás alapozta meg – teszi kétségessé a pozitív irány fenntarthatóságát is. Az alapkérdés az, hogy a kedvezőtlen és átstrukturálás előtt álló világgazdasági viszonyok közepette a brazil gazdaságot sikerül-e olyan szerkezetben újjáépíteni, amelyben tartósan meg tudja állni a helyét a világgazdaságban.

3.1. A bankszektor megsegítése

A központi bank a válság hatására felcserélte addigi fő célját, az infláció féken tartását a pénzügyi likviditás biztosításának céljával. A pénzügyi vezetés célja az volt, hogy a külső források felől a belső felé tereljék át a hitelkeresletet. 2008 novemberében a banki likviditás növelése érdekében előírták, hogy a tartalékokat nem készpénzben, hanem államkötvényben kell tartaniuk a bankoknak. Korábban csökkentették a tartalékráta kötelező szintjét is. A központi bank éves báziskamatát (Selic) többször is csökkentette, így az 2009 közepén 9,25 százalék volt szemben a januári 13,75 százalékkal. 2009. február elején a hitelezési szint a már ismét a nemzetközi hitelpiaci krízist megelőző (2008. szeptemberi) szinten állt. A kormány pénzt adott az állami bankoknak. A reál védelmében több millió dollár értékben dolláraukciókat hajtottak végre. 2009 januárjában 14,2 milliárd reális (6,4 milliárd dolláros) állami szuverén alapot hoztak létre a beruházások finanszírozására, és már 2008-ban adókedvezményeket kaptak a bankokon kívül az autó- és építőipari cégek, valamint a repülőársaságok is. A központi bank összesen 61 milliárd USD-t költött a pénzügyi válság kezelésére (a GDP kb. 4 százaléka, a tartalékok 30 százaléka). A továbbiakban az infláció növekedése (kb. 5 százalékra) és a real 2008. augusztusnál tartósan alacsonyabb árfolyama várható.¹⁰

3.2. A költségvetés rendbetétele

A költségvetés elsődleges (primér) egyenlege pozitív: az adók fedezik a bevételeket. A hiányt az adósságszolgálat okozza. A primér egyenleg fenntarthatónak látszik, a nagyarányú költségek ellenére (beruházások, közsféra foglalkoztatásának bővítése, béremelések). A költségvetés adóssága magas marad, ám mivel a valutatartalékok növekedésének köszönhetően Brazília nemrég vált (történetében először) nettó nemzetközi hitelezővé, és a real leértékelődik, a (nettó) adósság/GDP ráta csökkenhet.¹¹

¹⁰ Xinhuanet (2009/b és c)

¹¹ ECD (2009)

3.3. A makrogazdasági növekedési ütem csökkenésének mérséklése

A brazil kormánynak nem kellett bankokat mentenie, de a hitelek elapadása miatt tett lépéseket a reálgazdaságra gyakorolt hatások kivédése/orvoslása végett. Így például az autópiac visszaesésekor, amelyet a hitelek bedugulása és az azt követő pánikhangulat okozott, a kormány 3,5 milliárdos csomaggal támogatta meg a bankokat, hogy folytassák az autóvásárlás hitelezését.¹² A kormány igyekezete elsősorban a belső kereslet ösztönzésére irányul.

A kormány, tisztában lévén a gazdaság (export) motorjának számító agrárszektor nemzetgazdasági és társadalompolitikai jelentőségével, ösztönzőket vezetett be a bankok számára, hogy ezzel is elősegítse a farmerek és agrárvállalkozások hitelezését. A farmerek, és vállalkozások 15,8 milliárd real (6,8 milliárd dollár) hitelhez jutnak 2009 folyamán. Ennek egyharmadát (5 milliárd realt) az állami Banco do Brasil-tól, egyhatodát (2,7 milliárd real) a központi banktól (Banco Central do Brasil), a többit pedig különböző szintű agráriumban érdekelt pénzügyi intézményektől. A Banco do Brasil elnöke azonban mindezt kevesellte, és már decemberben azt javasolta a kormánynak, hogy állítsanak fel egy biztosítási rendszert a farmerek számára, megállapítva egy minimálárát az agrártermékekre, amit a rendszer mindenképpen biztosít a termelőknek, mivel a jövedelmek biztosítása nélkül a brazil agrárszektor nem tud fennmaradni a krízisben.¹³

A termelés (likviditás) növelése végett a központi bank kamatcsökkentésbe kezdett, bár a kamat (12,75 százalék) nemzetközi viszonylatban még mindig kiugróan magas. 2008 végétől a kormány egy sor további válságelhárító lépést tett az adóterhelés csökkentésére, a pénzügyi szféra likviditásának és a keresletnek a fokozására, az agrártermelés zuhanásának megállítására. Ezek a következők:¹⁴

- * Az agráriumban felfüggesztetik az adók beszedését az állati takarmányozásra szánt kukorica- és szójababtermelésben, ha a termelő áruját exportálja.
- * A 2009 júniusában meghirdetett Agrárium és élőállat terv (PAP) pénzügyi kereteit 37 százalékkal növelték az előző évhez képest, így 2009/2010-ben összesen 107,5 milliárd real (53,7 milliárd dollár) jut az agráriumra, ebből a családi farmok 15 milliárd real támogatásban részesülnek.¹⁵
- * Nemzeti lakásépítési program. Kedvező finanszírozási lehetőségek az alacsonyabb jövedelműek lakáshoz juttatása érdekében (családi jövedelemplafon: havi 2 ezer real). 2010-ig egymillió új lakás építését tervezik, ami a korábbi (2009 elejéig ismert, a 2007-2010-re szóló Növekedésgyorsító programban (PAC) szereplő) szám megduplázását jelenti.
- * A lakáshitelekre garanciaalapot hoztak létre közpénzből.
- * Szubvencionálják az alacsony keresetűek lakáshiteleit, és külön csomag szolgálja a munka nélkül maradtakat.
- * Csökkentik a nagyfoglalkoztatók adóit az elbocsátások megelőzése végett.
- * Folytatják-bővítik az infrastruktúrafejlesztési programokat.
- * Kamat (banki kamatrés) csökkentése.

A 2009 március 1-ével adócsökkentő változtatások léptek életbe, amelyek 2009 folyamán 8,4 milliárd real-ba (3,6 milliárd dollárba) kerülnek a büdzsének. Lényegük: 2 új személyi jövedelemadó-sávot vezettek be az addigi 2 mellé, csökkentették a természetes személyek fi-

¹² Partlow (2008)

¹³ Guanqun (2009), Xinhuanet (2009/c)

¹⁴ Rocha (2008)

¹⁵ Ming (2009)

nanszírozását szolgáló pénzügyi műveletek adóját (3-ról 1,5 százalékra), valamint az autópárhuzamban a vállalati adót is.

Ezen kívül a nemzeti valuta védelmében központi bank dollár-aukciókba kezdett, ahol a bankok dollárhoz jutva a külföldön eladósodott vállalatokhoz transzferálhatják a pénzt, amelyek így meghosszabbíthatják hitelek futamidejét. Erre 2009-ben 10 milliárd USD-t fordítanak a tartalékokból.¹⁶

Emellett a kormány folytatja az utóbbi időben megkezdett állami fejlesztési terveit, a már említett PAC-ot, és a 2007–2010-re szóló exportösztönző tervet, amelynek célja, hogy Brazília részesedése a világexportban 2010-ig 1,25 százalékra emelkedjen.

A világgazdasági válság hatásainak ellensúlyozása végett 2009. január végén a brazil Külkereskedelmi Minisztérium az import 60 százalékát kitevő 17 termékcsoporthoz importkorlátozást (licenckötelezettséget) vezetett be. Az intézkedést az indokolta, hogy 2009 első 4 hetében az import 645 millió dollárral múlta felül az exportot, ami éves szinten közel 8 milliárd dollár kereskedelmi hiányt jelentett volna.¹⁷

3.4. A nemzetközi kooperáció erősítése

A válságból való kilábalás, és egyáltalában a gazdasági fejlődés elengedhetetlen feltétele a nemzetközi kooperáció, amit a brazil vezetés is tudatosan igyekszik fejleszteni. A környező, és hasonlóan nem neoliberais gazdaságpolitikai irányvonallal próbálkozó országokkal való erősödő összefogás (pl. a Mercosur, az Alba vagy a Latin-Amerika és a Karibi Térség Csúcsértekezlete, az Integrációért és Fejlődésért) mellett figyelemre méltó a Kínával folytatott együttműködés szorosabbra fonására való törekvés, ami találkozik a kínai stratégiai elképzelésekkel is.

Mára az USA-t megelőzve Kína lett Brazília első számú kereskedelmi és kooperációs partnere. Kína és Brazília kétoldalú kereskedelmének volumene 2008-ban 48,5 milliárd dollárt tett ki, és ami még ennél is fontosabb, ez 63,2 százalékos növekedést jelentett a megelőző évhez képest.¹⁸ Lula elnök 2009 májusában Kínában járt, ahol 10 éves kooperációs egyezményt írt alá a Petrobras és legnagyobb kínai olajfinomító, a Sinopec között. Ennek értelmében a brazil vállalat az első évben napi 160 ezer, a többi 9 évben napi 200 ezer barrel nyersolajat szállít Kínába piaci árakon. A kitermelést a Kínai Fejlesztési Bank fogja finanszírozni, az erről szóló külön egyezményben 800 millió dollár szerepel (Kína szintén 2009 tavaszán hasonló egyezményt kötött 20 évre Oroszországgal).¹⁹

Lula elnök kínai látogatásán továbbá kijelentette: a Kína és Brazília osztozik a felelősségben, hogy „sor kerüljön a világ által oly sürgetően igényelt alapvető reformokra a globális kormányzásban”. A két ország a nemzetközi pénzügyi rendszer reformjának megkülönböztetett figyelmet szentel.²⁰

A latin-amerikai régióban és a világ leggyorsabban fejlődő gazdaságával épített kereskedelmi és azokon túlmutató kooperációs, a konjunktúra viszonyokat kisebb-nagyobb mértékben kizáró kapcsolatok kétséget kizáróan a válságból való kilábalás, és az újabb válságokba sodródás megelőzésének egyik alapvető feltételét jelentik. E tekintetben a brazil válságkezelés – amely nincs ezzel egyedül – iránymutató.

¹⁶ Rocha (2008)

¹⁷ COA (2009)

¹⁸ Xinhuanet (2009/c)

¹⁹ Chaturvedi (2009)

²⁰ Xinhuanet (2009/c)

3.5. A munkaerőpiac és a szociális ellátó rendszer változtatása

2009 februárjában a legveszélyeztetettebb szektorokban megnövelték a munkanélküli-segély időtartamát. Az érintett szektorokat a 2008. december, 2009. január és február hónapok elbocsátási adatai alapján határozták meg. Eddig a munkanélküliek 3-5 hónapig, ezentúl 5-7 hónapig kaphatnak munkanélküli-segélyt, de lehetséges, hogy a későbbiekben ezt akár 10 hónapra növelik.

3.6. Milyen összegű programok láttak napvilágot?

A brazil Növekedésgyorsító Programot (PAC) 2007 elején indították el a 2010-ig tartó időszakra 504 milliárd real (235 milliárd U.S. dollár) költségvetéssel, hatalmas infrastrukturális projektekkel, a gazdasági növekedés és a szociális helyzet javítása (jövedelmi egyenlőtlenség mérséklése) céljából. A beruházások 87 százalékát a privátszféra fedezi. A válság hatására 2009 februárjában a kormány további 142 milliárd realt (62 milliárd dollárt) tett hozzá, így a program teljes költségvetése 646 milliárd real (281 milliárd dollár) lett. Az addicionális forrásból 60 százalékkal részesedik a szociális és infrastrukturális szektor (84,2 milliárd real, azaz 37 milliárd dollár), a logisztika egynegyeddel, a többi pedig az energiaszektorra jut. 2011-től a kormány újabb nagy csomagot tervez (502 milliárd real), amivel az állami fejlesztési program teljes költségvetése el fogja érni az 1,1 billió realt (több mint 500 milliárd dollár). A 2007-ben meghirdetett programoknak már 83 százalékát beindították, további 11 százalékra szerződés született.²¹

Ehhez járul a központi bank 10 milliárd dolláros likviditásfokozó programja, az agráriumi szolgáltató 6,8 milliárd dolláros hitelprogram és a 3,6 milliárdos adócsökkentés. Egyelőre nem tudni, hogy a munkanélküli-segély időbeli kiterjesztése mennyibe fog kerülni.

3.7. Hogyan ítélték meg a programok hatékonysága?

A brazil elnök, Luiz Inácio Lula da Silva a 2008. októberi pénzügyminiszteri csúcstalálkozón (G20, IMF, WB) nagyon magabiztosnak mutatkozott, de 2009 januárjában már „aggasztónak” nevezte az elkövetkező hónapokat. 2009 februárjában még az addigi fejlemények hatására borúlátóbb brazil pénzügyminiszter is azt jósolta, hogy a növekedés 2009 második felében beindul. Ez egyébként – pillanatnyilag úgy tűnik – be is következett. Egyes elemzések (pl. a fent már említett Brazil Iparszövetség) 0-2 százalékos előrejelzésével szemben a kormány hónapokkal ezelőtt még 4 százalékos növekedéssel számolt 2009-re, mert úgy látta, hogy a hitelválság legrosszabb hatásán az ország 2008 utolsó negyedében túljutott, s azóta az élénkülés jelei mutatkoznak. A brazil kormány bízik eddigi terveiben, azok némi bővítésével, és az üzleti bizalom anyagi és pszichikai élénkítésével igyekszik a válság várható hatásait elkerülni.

A 36. Mercosur-találkozón Lula úgy fogalmazott: a jelenlegi válság megmutatta a ma domináns gazdasági rendszer perverzítését. Hangsúlyozta, hogy a Dél-Dél-kereskedelem a régió fejlődésének elemi feltétele. Ezen kívül a szigorú hitelszabályozásra, diverzifikált finanszíro-

²¹ Chris (2009)

zásra és a külső forrásoktól való függés csökkentésére van szükség.²² Úgy tűnik, a szózatokon kívül a brazil vezetés gyakorlati lépéseket is tesz ezeknek az elveknek az irányába.

A válság ellenére, de nem függetlenül az alkalmazott intézkedésektől és követendőnek hirdetett elvektől, Lula népszerűsége (egy 2009. januári felmérés szerint) Braziliában és egész Latin-Amerikában is páratlan magasságokban, 84 százalékon áll.

A brazil gazdaság kilátásai nem rosszak. Ha a világpiacon keresletcsökkenést sikerül – legalább részben – ellensúlyozni a belső keresletélénkítéssel, a válság növekedésre gyakorolt negatív hatása viszonylag kicsi lehet. Nagy kérdés a működőtőke-áramlás: ha ennek egyenlege tartósan, vagy túl nagy negatívumot mutatna, a fizetési mérleg és a költségvetés egyensúlyának további romlása behatárolhatja a kormány mozgásterét és rászabadíthatja a recessziót az országra. Ennek kivédése a külföldi hitel- és tőkepiacoktól való függés csökkentésével lehetséges, amire a brazil gazdaságmenedzsment a belső hitelforrások és alternatív külgazdasági kapcsolatok fejlesztésével szemmel láthatóan törekszik is.

* * * * *

Referenciák

Bladex Bank Online adatbázisa.

http://www.blx.com/paginasInfoLatam.aspx?PAG_ID=32&CAT_ID=5

Brazil Changes Bank Regulations to Increase Liquidity. November 14, 2008.

<http://balita.ph/2008/11/14/brazil-changes-bank-regulations-to-increase-liquidity/>

Cardenas, Mauricio (2008): Global Financial Crisis: Is Brazil a Bystander? *Latin American EconoMonitor* October 17. <http://www.rgemonitor.com/latam-monitor/254062/global-financial-crisis-is-brazil-a-bystander>

Chaturvedi, Sachin (2009): Growing Brazil China Trade Linkages. *The Financial Express*, 27 May. <http://www.financialexpress.com/news/Growing-Brazil-China-trade-linkages/466411/>

Chris (ed.) (2009): Brazil Increases Funding for Main Social Program. *China View*, 2 February. http://news.xinhuanet.com/english/2009-02/05/content_10767606.htm

COA (2009): Weekly Roundup: Bolivia's Constitution, Canada's Budget, and LatAm Unemployment. Council of the Americas. 28 January. <http://coa.counciloftheamericas.org/article.php?id=1424#1>

EDC (2009): *Brazil. Economics*. February. http://www.edc.ca/english/docs/gbrazil_e.pdf

Finance minister: Worst Effects of Economic Crisis Passed in Brazil. *People's Daily Online*. 14 February.

<http://english.peopledaily.com.cn/90001/90778/90858/90864/6592706.html>

Fonseca, Odemiro (2008): *Feeling the Pain: How the Financial Crisis Is Affecting Brazil, Russia, India and China*. Knowledge Wharton Radio. 29 October 29.

<http://knowledge.wharton.upenn.edu/article.cfm?articleid=2079>

Grudgings, Stuart (2009): In Brazil's Industrial Hub, Crisis Starts to Bite. *Reuters Sunday*. 25 January. <http://www.reuters.com/article/worldNews/idUSTRE50PO9220090126>

²² Xinhuanet (2008)

- Guanqun, Wang (ed.) (2009): Can Brazil's Agricultural Sector Survive Financial Crisis? *China View*. 19 January. http://news.xinhuanet.com/english/2009-01/19/content_10682393.htm
- Latin America Monitor* (2009): Charts of the Day: Encouraging Trends. June. <http://www.latinamericamonitor.com/file/7257/brazil.html>
- Lopes, Roberta (2009): Brazilian Industry Sees Brazil's GDP Falling 0.4% This Year. *BrazzilMag*. 26 June <http://www.brazzilmag.com/content/view/10854/>
- Ming, Priscila (2009): *USA Foreign Agricultural Service. Global Agricultural Information Network*. 6/24/2009. Office Country and Regional Affairs (OCRA) GAIN Report Number: BR9620
http://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Brazil%20Announces%20Agricultural%20Plan%20for%202009_2010_Brasilia_Brazil_6-24-2009.pdf
- Partlow, Joshua (2008): In Brazil, Whiplash on Assembly Lines. *Washington Post Foreign Service* Monday, 1 December, Page A12 <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/11/30/AR2008113002173.html>
- Rocha, Alexandre (2008): Brazils Plan to Guarantee 4 Per Cent Growth in 2009, *Brazil*. 13 December. <http://www.brazzil.com/articles/198-november-2008/10144-brazils-plan-to-guarantee-4-growth-in-2009.html>
- UNCTAD WIR Online Statistics.
<http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3277&lang=1>
- Xinhuanet (2008): Lula: Financial Crisis Reveals "Perversion" of World Economic System. *China Economic Net*, 17 December.
http://en.ce.cn/subject/financialcrisis/financialcrisiswr/200812/17/t20081217_17695989.shtml
- Xinhuanet (2009/a): Brazil Registers \$2.8 Bln of Current Account Deficit in January. *China Economic Net*, 21 February 21.
http://en.ce.cn/subject/financialcrisis/financialcrisisln/200902/21/t20090221_18279179.shtml
- Xinhuanet (2009/b): Central Bank: Brazil's Credit Back to Pre-crisis Levels. *China Economic Net*, 10 February.
http://en.ce.cn/subject/financialcrisis/financialcrisisln/200902/10/t20090210_18162814.shtml
- Xinhuanet (2009/c): Brazil Acts Swiftly Against Financial Crisis. *China View Net*, 14 June.
http://news.xinhuanet.com/english/2009-06/14/content_11539953.htm

VÁLSÁGKEZELÉS MEXIKÓBAN

Artner Annamária

1) A válság kirobbanása előtt

A 107 millió lakost számláló ország GDP-jének növekedési üteme 2004 és 2007 között 3,4 százalék volt, az egy főre jutó GDP 6600 dollárról 8400-ra nőtt.¹ Az export és az import egyaránt kb. egyharmadát teszi ki a GDP-nek, a GDP 2 százalékával felérő (2007-ben 18, 2008-ban 21 milliárd dolláros) importtöbblettel. A kivitel 85, a behozatal 50 százaléka az USA-val bonyolódik. Az ország élelmiszer-szükségleteinek egyharmadát importból fedezik.

2008-ban a GDP 0,36 százalékát költötték K+F-re (1990: 0,28 százalék). A lakosságnak csak kisebbik fele (2006-ban 45 százaléka) része a társadalombiztosítási rendszernek. A munkanélküliek száma 2008 második negyedévében 1,6 millió volt, ami 3,5 százalékot jelent. Az informális szektorban azonban ennél jóval nagyobb (28 százalék) az állástalanok aránya. A foglalkoztatottak 61 százaléka a szolgáltatásokban, 26 százaléka az iparban, 13 százaléka az agráriumban dolgozott. A hozzáadott érték 70 százalékát a szolgáltatásokban állítják elő.

A GDP-ből a munka 29 százalékkal, a profit 62 százalékkal részesedik (2006-os adatok).

A szövetségi kormány adóbevétele 40 százalékban a hozzáadott érték, 52 százalékban a jövedelmek megadóztatásából áll.

Az infláció az 1994-es válság után gyorsan csökkent, a fogyasztói árak az utóbbi néhány évben csak 3-4 százalékkal nőttek. A bankközi kamatláb a válság előtt 7-8 százalék volt. A folyó fizetési mérleg 2006 előtt több éven át javuló tendenciát mutatott, a 2006-ra a hiány majdnem eltűnt. Ezt követően azonban nőni kezdett, 2007-ben 7 milliárd dollár volt, 2008-ban ennél jóval nagyobb értéket ért el, de egyelőre még így is csak a GDP 1-2 százalékát teszi ki. A költségvetés a válság kirobbanása előtt lényegében egyensúlyt mutatott. A külföldi adósságállomány meghaladja a 170 milliárd dollárt, de ez csak a GDP 17-18 százalékával egyenlő. Az adósságszolgálat 45-50 milliárd dollár, az export 15-18 százaléka.

Az közvetlen működőtőke-beáramlás nettó értéke 2007-ben 17, 2008-ban 14 milliárd dollár volt. Az FDI-import évek óta a beruházások 12-16 százalékát teszi ki, az FDI-állomány 2007-ben a GDP 30 százalékának felel meg.²

¹ UN

² UNCTAD, Bladex

2) Hogyan érintette Mexikót a válság?

2.1. Mennyiben volt szó az adott gazdaság problémáiról és mennyiben importált hatásokról?

Függésértékelő skála

- 1) Csak belső gondok okozták a válságot. Ez csak zárt gazdaság esetén képzelhető el.
- 2) A világgazdaság általában érezeti hatását: nyitott (export/GDP legalább 15 százalék), nem túlnyomóan piaci (legalábbis vegyes), a külföldi tőkéből lényegesen nem függő gazdaság esetén.
- 3) A globalizációs folyamatokba bekapcsolódott, külföldi tőkéből nem jelentősen függő, az amerikai hitelpiaci válságban nem érintett, de erősen eladósodott ország.
- 4) A globalizációs folyamatokba bekapcsolódott, nagy mértékben külföldi tőkére és exportra építő, ezért kisebb-nagyobb mértékben duális gazdaság, amely azonban közvetlenül nem érintett az amerikai másodlagos hitelpiaci válságban.
- 5) A globalizációba ágyazott, tőkeimportőr, exportorientált, az amerikai hitelpiaccaal kisebb mértékű kapcsolatban lévő pénzügyi szférával rendelkező gazdaság.

Az előbbi értelemben nyitott, exportfüggő és jelentősen a külföldi működő tőkére utalt, az amerikai hitelpiacban és a spekulációs tőkeáramlásban is erősen érintett gazdaság, jelentős, de legalábbis nem elhanyagolható mértékű külföldi adóssággal.

A 6-os skálán mérve Mexikó 5-ösre értékelhetjük. Az amerikai gazdaságtól rendkívül mértékben függő országról van szó, amelyik azonnal megérzi az USA gazdaságából induló impulzusokat még akkor is, ha közvetlenül kevésbé érintett az inszolvens ingatlanpiaci hitelkihelyezésekben. Mexikó exportjának 85 százalékát az USA veszi fel, a legalább felerészben amerikai vállalatok által eszközölt külföldi működőtőke-beruházások állománya a GDP-hez viszonyítva 1994 (NAFTA) óta megnégyszereződött és mára kb. 30 százalékot tesz ki. Az illegális bevándorló mexikóiak milliói (a lakosság kb. egytizede) találtak munkát az USA-ban az elmúlt évtizedekben. A mexikói bankok aktíváinak több mint 80 százaléka külföldiek kezében van: egyharmad részt amerikai bankok, egyharmad részt spanyol bankok kezében, a maradékon pedig más európai bankok osztoznak.

Mexikót, amely a NAFTA-val (15 év alatt) a korábbinál jobban az USA-gazdaság függelékévé vált, a következő

hatások érték/érik az USA hitelpiaci összeomlásával kirobbant világgazdasági válságban:

- * csökken a beáramló külföldi működő tőke,
- * összeszűkülnek az exportpiacok,
- * az olajár csökkenés miatt csökkent a kormány bevétele,
- * költségvetési szigorítások válnak szükségessé,
- * növekszik a munkanélküliség,
- * növekvő szegénység, éhezés, alultápláltság,
- * kevesebben tudnak az USA-ban dolgozni, ami csökkenti a jövedelem-hazautalásokat, s egyben tovább növeli a mexikói munkanélküliséget, szegénységet. (A külföldön dolgozók hazautalásai az olajexport után a második legnagyobb bevételt jelentik a fizetési mérlegben.)

Tekintettel Mexikó erőteljes kiszolgáltatottságára, a válság hatása nagy mértékben attól függ, milyen sikeresen kezeli a válságot az Egyesült Államok. A kilábalást segítheti, ha az amerikai működő tőke a válság elől költségmegtakarítási céllal Mexikóba áramlik. Ugyanakkor a

peso árfolyamának jót tesz a dollár gyengülése, ami az észak-amerikai munkanélküliség emelkedését követi.

Mexikó számára a világgazdasági válság hatásait felerősíti, megoldását nehezíti az ország belpolitikai állapota. A tömegek elégedetlensége már a válság előtt is széles körű volt, sztrájkok, tüntetések, gerillák jellemezték a NAFTA mentén folytatott globalizációs-liberalizációs folyamatot. A 2006-os választási csalásokkal vádolt kormány ellenzéke most még erőteljesebben fordul szembe a kormányzattal, miközben a legnagyobb szakszervezetek egyelőre hallgatnak, javaslatuk a helyzet megoldására nincs. Például amikor 2009. január elején a kormány egy ceremónia keretében meghirdette 5 milliárd dolláros válságkezelési tervét – ld. később – az egyik legnagyobb szakszervezet, a Confederación de Trabajadores de México támogatásáról biztosította azt, és megígérte, hogy nem szerveznek sztrájkot.³ Az országban erősek a legkülönbözőbb formájú baloldali civil és gerilla-ellenállás szervezetei, amelyek most teljes erővel támadják és utasítják el a neoliberais rendet, sőt magát a kapitalizmust is.

2.2. Hogyan hatott a válság a pénzügyi szektorra?

A tőzsde 2008-ban 23 százalékos esést, a peso a dollárhoz képest 50 százalékos veszített értékéből 2008. szeptember eleje és 2009. március eleje között. 2009. március elején már több mint 15,2 pesot adtak egy USD-ért. Ez volt a mélypont, innen a dollár gyengülése miatt a peso erősödött, június 26-án már egy dollár már 13,16 pesoval volt egyenlő. Így a peso dollárral szembeni értékvesztése az elmúlt 9 hónapban 32 százalékos.

A 2008 őszi amerikai hitelpiaci események közvetlenül és azonnal nem éreztették hatásukat Mexikóban (nem tört ki hitelválság, nem voltak bankcsődök), ami nagyrészt annak köszönhető, hogy itt a hitelezést viszonylag merev, bürokratikus szabályok kötik (pl. kétfajta igazolás is szükséges egy bankszámla nyitásához).

2.3. Hogyan terjedt át és hatott a válság a makrogazdasági keretfeltételekre?

Különösen súlyosan érintettek az exportra termelő ágazatok. Egyedül az USA-ba irányuló kivitel csökkenése 50-80 ezer munkahelyet szüntetett meg 2008 második felében. 2008 novemberére az autópári eladások a belpiacon 20, a külföldön 8 százalékkal csökkentek.⁴

A nagyarányú szürkegazdaság miatt a mexikói munkanélküliség becslése nehéz (a hivatalos munkanélküliség ráta viszonylag alacsony, négy százalék körüli). Elemzők 2008-ban 750 ezer, sőt egymillió, 2009-ben további 1,5 millió munkahely elvesztésére és két éven belül 4,5 millió új munkanélküli számításra. A mexikói statisztikai hivatal szerint 2007 decemberéhez viszonyítva 2008 végére a feldolgozóipari foglalkoztatás 4,7 százalékkal esett. A munkanélküliségi ráta áprilisban 5,3 százalékra nőtt, és az amerikai keresletcsökkenés miatt az elbocsátások még ezután is folytatódtak.

A munkaügyi minisztérium szerint egy éven belül körülbelül 200 ezer mexikói térhet vissza az USA-ból kitoloncolás és munkahelyhiány miatt. A hazautalások csökkenésével ez éhínséget fog eredményezni. Már most is 14 millió család nem jut elegendő táplálékhoz Mexikóban.⁵

³ Cevallos (2009)

⁴ Olson (2009)

⁵ Botz (2008)

2008-ban 50 milliárd dollár tőke hagyta el az országot, az államkötvények árfolyama (több év óta először) esett. A pénzügyi szféra gyengeségeire lassan fény derül: a rossz hitelek összértéke 2007 novemberében még 1,3 milliárd dollárra, 2008 novemberében már 3 milliárd dollárra rúgott. (A növekedés a banki kintlévőségek revíziójának és az újonnan fizetés-képtelenné váló adósok számának növekedéséből adódik.) A gazdasági helyzet romlása (munkanélküliség növekedése) következtében a „rossz” (visszafizethetetlen) hitelek további emelkedése várható.

2008 utolsó harmadában a GDP 1,6 százalékkal esett, de az ország vezetői még mindig csak további lassulást (nem csökkenést) reméltek 2009-re. 2009 első negyedében azonban már 8,2 százalékos volt a visszaesés.

Az élelmiszer, benzin és áramdíjak növekedésével az infláció 6,5 százalékot ért el 2008 végén (a 2007-es szint közel duplája), és az ezt követő mérséklődéssel is csak 6 százalékra esett vissza 2009 első hónapjaiban.

Az USA gazdasági teljesítményének romlásával begyűrűző válság azonnal kiélezte az addig sem szunnyadó társadalmi ellentéteket: a tőketulajdonosok – természetesen a nekik nyújtott segítség és hitelek mellett – több liberalizációt, a munkások több államot követelnek, miközben fellendült a szerencsejáték és feketezés is, beleértve a droggereskedelmet: a drog-árvilág egyre nyíltabban hallat magáról, hovatovább a közélet szereplőjévé válik a nem hivatalos kommunikációs csatornákon – például az interneten – keresztül. A droggazdaságnak (termelésnek és elosztásnak egyaránt) állandó utánpótlást biztosít a másutt boldogulni nem tudó elszegényedett, munkanélküli emberek, dezertőr katonák, szegényparasztok stb. egyre népe-sebb tábora.⁶

A társadalmi ellenállásban már eddig is több százezer ember mozdult meg: szállítómunkások, farmerek, ipari üzemek dolgozói a benzinárak csökkentését, a felvásárlói árak emelését, a NAFTA újratárgyalását követelik, bírálva a kormány gazdaságpolitikáját. A chiapasi indiánok mozgalma, a Zapatista, egyelőre hallgat, legalábbis konkrétan a válsággal kapcsolatban. Ugyanakkor folytatja 2006-ban elindított „Másik” országjáró kampányát, amelynek során Marcos elnök a legélesebb szavakkal bírálja a kapitalizmust, és buzdít egy új út keresésére.

A társadalmi folyamatok ellenkezőinek sorában található Mexikóváros korábbi polgármesterének, és a 2006-os elnökválasztások vesztesének, Lopez Obradornak a támogatói is, akik nagy demonstrációt tartottak 2009. február 17-én szerte az országban az áramdíjak emelkedése ellen.⁷ Obrador a válság kezelésére saját programjavaslattal állt elő, ami részben visszaköszön a miniszterelnök Calderón januárban meghirdetett tervében.

3) Válságkezelő csomagok és eszközök

Az ellenzéki López Obrador fent említett programjavaslatának lényege a következő:⁸

- * fogják vissza az olaj és a gáz, valamint az elektromos áram árát,
- * növeljék a vidékfejlesztést szolgáló költségvetést,
- * építsenek három olajfinomítót (ne kelljen olajexportőr létére finomított olajat vásárolnia az országnak),
- * indítsanak közmunkaprogramokat,

⁶ Paterson (2009)

⁷ *Ibid.*

⁸ Botz (2008)

- * növeljék a fiatalokat segítő kiadásokat (ösztöndíj minden tanulónak),
- * különítsenek el egy élelmiszer-alapot az idősebbeknek falun és városban egyaránt.

3.1. A bankszektor megsegítése

Bankmentésre egyelőre még nem volt szükség. A kormányzat a peso értékét védi (a peso zuhanását követően a mexikói központi bank 2,5 milliárd dollárt dobott piacra a nemzeti valuta védelmében), és keresletösztönző csomaggal állt elő.

3.2. A költségvetés rendbetétele

A válsághelyzetre való tekintettel újratárgyalják a költségvetést, hiszen az abban tervezett növekedési ütem nem tartható. Az olajárcsökkenés mellett a piacok általános – de a mexikói kormány által részleteiben még nem elemzett – szűkülése miatt legalább 4-5 százalékos kiadáscsökkentésre lesz szükség. Még a válság kirobbanása előtt tervezték a nemzeti olajtársaság, a Pemex privatizálását, de a válság hatására megnőtt a társadalmi ellenállás ezzel az elképzeléssel szemben. A költségvetés hiánya 2009-ben megközelíti a két százalékot, és a válságkezelési csomag (ld. később) bírálóinak egyik észrevétele éppen az, hogy a kiadások csökkentésére a kormány még nem tett lépéseket.

3.3. Terv a növekedés, foglalkoztatás és szociális helyzet javítására

Nem pénzügyi, hanem piaci válság lévén, a kormány keresletösztönzéssel a gazdaság erejét akarja növelni.

A kormány már 2008 októberében meghirdetett egy 4,3 milliárd dolláros infrastrukturális programot, ami a kieső export, a csökkenő beruházások és hazautalások belföldi pótlását szolgálja. Utak, lakások, iskolák, börtönök építését vették tervbe, egy új olajfinomító építését (talán nem függetlenül Obrador javaslatától) és a kis- és középvállalatok megsegítését.

Ezt a tervet, némi kiegészítéssel 2009. január elején a „Nemzeti egyezmény a család, a gazdaság és a foglalkoztatás érdekében” nevű, a kormány és az üzleti szféra egyezségén nyugvó 25 pontos tervként hirdették meg. A terv 54 milliárd pesoba (kb. ötmilliárd dollár) kerül, melynek nagy részét az állam finanszírozza az olaj- és adóbevételekből. Ezzel közel két százalékra ugrik a költségvetési hiány, ami másfél évtizede ismeretlen fogalom az országban. A terv igyekszik figyelembe venni a kor egyik legfontosabb, és a válságból való kilábalás szempontjából is kulcsszerepet játszó kérdését, a környezetvédelmet (szemétteltelepek, olajelosztó hálózat, korszerű háztartási gépek stb.).⁹ A terv legfontosabb részei az alábbiak.

- * A motorbenzin árát befagyasztják 2009-ben, a gáz árának tízszázalékos csökkentése és az ipari áram árának húszszázalékos mérséklése mellett.
- * A munkanélküli-segélyt kiterjesztik. Törvénymódosítással lehetővé teszik, hogy a munkanélküliek hozzáférhessenek megtakarításaikhoz a nyugdíjalapokból, miközben – visszapótolandó az így kiáramló pénzt – megemelnék az állam hozzájárulását ezekhez a nyugdíjalapokhoz. Kiterjesztik a munkanélküliek állami kórházi ellátásának lehetőségeit is.

⁹ Karaisl (2009)

- * A pénz egy részéből támogatják a lakosság szegényebb rétegeit, hogy öreg háztartási gépeiket modernebb (energiatakarékos) gépekre cseréljék, továbbá támogatják a lakásépítést és a vidékfejlesztést is.
- * Új infrastrukturális beruházásokat indítanak el. Az építőipari, iskolák, utak és történelmi helyek rekonstrukcióját célzó infrastrukturális beruházásoktól 250 ezer új munkahelyet remélnek. A tervek egyik kulcsterülete a PEMEX olaj-elosztó infrastruktúrájának gyorsított ütemű javítása.
- * Az Ideiglenes foglalkoztatási program keretében többek között az erdők és vizek megtisztítására szerveznek munkahelyteremtő akciókat (a nagyrészt illegális szemétteltelepek a legfőbb metángáz-kibocsátók az országban)
- * A kormányvásárlások legalább húsz százaléka a kis- és középvállalati szférára jut majd.

A termelésüket leállítani kénytelen vállalatok kapnak a pénzből, mindenekelőtt az autóipar. A csomagtól 500 ezer munkahely megmentését várják, főként az exportágazatokban. A vállalatokat támogató pénzek egy részét közvetlenül a munkások kapják, akik közül sokan már eddig is bércsökkenést, fizetetlen kényszerszabadságot szenvedtek.¹⁰

Az ország szénhidrogén-kitermelését közben tartó PEMEX-fejlesztésekbe kezdett. 2009 júniusában például tendert írt ki Észak-Mexikó (Burgos) földgázkitermelésének fejlesztésére. Csak hazai vállalkozások jelentkezhettek a termelés, az elosztó hálózat és elosztó központok építésére.¹¹

A gazdaságfejlesztési bank (NAFIN) kibővítette autóipari hitelkínálatát, amellyel az autóvásárlásokat igyekszik fellendíteni (a peso leértékelése olcsóbbá teszi az észak-amerikaiak vásárlásait Mexikóban, ezért remélik az ilyen célú beutazások növekedését is.)

A magánszektor több adókedvezményt és hitelt szeretne, és a válságkezelés kérdőjelei lehetőséget kínálnak számára a mexikói munkaerőpiac „flexibilitásának” régóta kért növelésére, valamint a közüzemek privatizálásának újra-felvetésére.¹² Az autóipar hárommilliárd dolláros segélycsomagért lobbizik.

3.6. Milyen összegű programok láttak napvilágot?

A 25 pontos fejlesztési terv mintegy ötmilliárd dollárba kerül.

3.7. Hogyan ítélték meg a programok hatékonysága?

Az elnök válságkezelő tervét már 2008 októbere óta széles körű kritika éri a társadalomból az egyházaktól kezdve a civil szférán és a kisebb szakszervezeteken át a politikai ellenzékig. (A nagyobb szakszervezetek együttműködők.)

A terv legfőbb hatását elemzők az áremelkedés visszafogásában látják: az energiaárak befagyasztásától az infláció négy százalékra mérséklődését remélik 2009-ben.

Elemzők szerint azonban ez a program még messze nem elegendő a válság hatékony kezeléséhez, és hiányolják a költségvetés védelmét (a hiánycsökkenést) is, különösen a közszektor magas rangú alkalmazottaira költött pénzek visszafogását: 2009 decemberében a Calderón-

¹⁰ AFP (2008), Cevallos (2009)

¹¹ China View (2009)

¹² Paterson (2009)

adminisztráció kormánypenzből nagyszabású évbúcsúztatót rendezett, és ugyanakkor több esetben a fizetések jelentős emeléséről döntött.¹³

A terv bizonyára lendíteni fog a belföldi termelésen, de az amerikai gazdaságtól való erőteljes függés (működőtőke-import, vendégmunkások, export) miatt nem lesz elégséges ahhoz, hogy Mexikó az USA recessziója ellenére növekedést produkáljon.

* * * * *

Referenciák

- AFP (2008): Mexico President Presents Crisis Plan after Peso Plunge. 8 October. <http://afp.google.com/article/ALeqM5gMaEnbltFs9T5xW1UbKjamtBcg1Q>
- BBC (2008): Mexico Unveils Emergency Spending. *BBC News*, 9 October. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/americas/7660582.stm>
- Bladex Bank Online adatbázisa. http://www.blx.com/paginasInfoLatam.aspx?PAG_ID=32&CAT_ID=5
- Botz, Dan La (2008): Financial Crisis Hits Mexico: Social Crisis on the Horizon? *Monthly Review*. 8 October. <http://www.monthlyreview.org/mrzine/labotz081008.html>
- Cevallos, Diego (2009): Economy-Mexico: Stimulus Plan to Curb Impact of Crisis. *IPS*, 7 January. <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=45329>
- China View* (2009): Mexican Energy Giant Invites Bids for Gas Production Contracts. 24 June. http://news.xinhuanet.com/english/2009-06/24/content_11593108.htm
- INEGI (2008): Introduces Mexico at a Glance 2008, Mexico's National Institute of Statistics and Geography. http://www.inegi.gob.mx/prod_serv/contenidos/espanol/bvinegi/productos/integracion/pais/mexvista/2008/Mexatg08.pdf
- Karaisl, Marie (2009): How Green is Mexico's Economic Crisis Plan? 13 January, *Climatico*. <http://www.climaticoanalysis.org/post/how-green-is-mexicos-economic-crisis-plan/>
- Nevaer, Louis (2009): In Global Economic Crisis, Mexico Is Resilient. *New America Media, News Report*, 6 February. http://news.newamericamedia.org/news/view_article.html?article_id=b8dc03d6f2792eba9e84392106c2c6f4
- Olson, Alexandra (2009): Mexico Pledges Money to Avoid Layoffs amid Crisis. *WTopNews*. 7 January. <http://www.wtopnews.com/?nid=111&sid=1567114>
- Paterson, Kent (2009): The Crisis Slams Mexico. *Americas Program*. 24 February. <http://americas.irc-online.org/am/5894>
- UN: United Nations Statistics Online. Country Profile. <http://unstats.un.org/unsd/snaama/SelectionCountry.asp>
- UNCTAD WIR Online Statistics. <http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3277&lang=1>

¹³ Cevallos (2009)

A GLOBÁLIS VÁLSÁG: HATÁSOK, GAZDASÁGPOLITIKAI VÁLASZOK ÉS KILÁTÁSOK

1. kötet Világgazdasági súlyponteltolódások
Szerkesztette: Farkas Péter
2. kötet Transznacionális vállalati stratégiák és multilateralizmus
Szerző: Simai Mihály
3. kötet A válság hatása néhány kiemelt gazdasági tevékenységre
Szerkesztette: Szalavetz Andrea
4. kötet Az állam gazdaságfejlesztő és jóléti szerepe
Szerkesztette: Kőrösi István
5. kötet A válságkezelés egyes nemzetközi dimenziói: nemzetközi pénzügyek,
új regionalizmus
Szerkesztette: Artner Annamária
6. kötet A válság hatása a meghatározó és a feltörekvő nem európai országokban
Szerkesztette: Székely-Doby András és Szilágyi Judit
7. kötet Válság Oroszországban és Ukrajnában: eltérő válságkezelési lehetőségek
Szerkesztette: Weiner Csaba
8. kötet A fejlődő országok/régiók és a válság
Szerkesztette: Szigetvári Tamás
9. kötet Nagy EU-tagállamok és a gazdasági válság
Szerkesztette: Somai Miklós
10. kötet A pénzügyi-gazdasági válság hatása és kezelése az EU fejlett
kis tagállamaiban
Szerkesztette: Vida Krisztina
11. kötet Az új EU-tagállamok és a tagjelöltek helyzete a válságban
Szerkesztette: Novák Tamás és Wisniewski Anna
12. kötet A válság hatása az Európai Unió működésére
Szerkesztette: Meisel Sándor